



UNIVERZA V LJUBLJANI
TEOLOŠKA FAKULTETA

Dr. Vinko Potočnik

S O C I O L O G I J A R E L I G I J E

(Gradivo za privatno rabo slušateljev/-ic Teološke fakultete)

*Nihče ne more razumeti človeštva,
če ne razume njegovih verstev.
Včasih naivna, včasih prodorno vzvišena,
včasih groba, včasih pretanjena,
včasih kruta, včasih prežeta s silno nežnostjo in ljubeznijo,
včasih pritrjujoča svetu, včasih svet zanikujoča,
včasih obrnjena navznoter, včasih vesoljna in misijonarska,
včasih plitka in pogosto globoka –
vera prežema človeštvo od njegovih temnih začetkov.*

NINIAN SMAR

Ljubljana, študijsko leto 2004/2005

BOGASTVO RELIGIJ: VABILO K SOCIOLOGIJI RELIGIJE	4
1. Verski atlas sveta, Evrope, Slovenije	5
2. Slovenija	7
3. Nekateri viri:	10
4. Načrt	10
I. poglavje: SOCIOLOGIJA RELIGIJE KOT ZNANOST	11
1. Posebna veja sociologije in avtonomna znanost	11
2. Predzgodovina	12
a. Predsociološko (mitsko) pojmovanje družbe	12
b. Antična misel o družbi:.....	13
c. Srednjeveška družbena misel:.....	14
3. Začetki: Avguste Comte in pozitivizem.....	15
4. Emile DURKHEIM: Religiozna narava družbe.....	17
5. Max WEBER: Religija in vloga verskih (etičnih) vrednot	20
6. Wach, Parsons, Luhmann	23
Parsons: Religija in harmonizacija družbe.....	24
Niklas Luhmann: Religija podsistem družbe	25
7. Odnos katoličanov do sociologije.....	26
a. Štiri obdobja.....	26
b. V Ameriki	27
c. Vatikanski koncil	27
d. V Sloveniji	28
8. Sklep: Poseben predmet in metoda raziskovanja	28
II. poglavje: POJAV RELIGIJE V SOCIOLOŠKI LUČI	29
1. VPRAŠANJE OPREDELITVE RELIGIJE	29
A. Substancialna ali/in funkcionalna opredelitev religije?	29
B. Funkcionalni ekvivalenti, magija, civilna religija	30
2. SESTAVLJENOST IN RAZSEŽNOSTI RELIGIJSKEGA POJAVA.....	34
3. ORGANIZIRANOST, INSTITUCIONALIZACIJA, OBLIKE VERSKIH SKUPNOSTI ..	41
4. VERSKA PRIPADNOST, KONFESIONALNOST, VERSKA PRAKSA	45
III. poglavje: RELIGIJA KOT NEODVISNA VARIABLA	49
1. Funkcija religije – O'Dea.....	49
2. RELIGIJA KOT DEJAVNIK DRUŽBENE STABILIZACIJE.....	50
a.) Durkheim: Religija kot družbena sila	50
b.) P.L. Berger: kozmični red, teodiceja.....	50
c.) T. PARSONS: religija kot družbena legitimizacija	51
d.) Fundamentalizem: religija v službi proti spremembam	52
3. RELIGIJA KOT DEJAVNIK DRUŽBENE INOVACIJE.....	52
4. VPLIV VERSKIH IN MORALNIH VREDNOT	53
IV. poglavje: RELIGIJA V MODERNI IN POSTMODERNI DRUŽBI	
– KOT ODVISNA SPREMENLJIVKA	54
1. RELIGIJA IN DEMOGRAFIJA	54
2. RAZVOJ ZNANOSTI, INDUSTRIALIZACIJA, URBANIZACIJA	56
3. RELIGIJA V MOBILNI DRUŽBI.....	60
RELIGIJA GLEDE NA DRUŽBENE SLOJE, RAZREDE (socialno mobilnost)	60
4. OD STARE K NOVI PODOBI DRUŽINE	62
5. DRUŽBENI POLOŽAJ MLADINE: Mladina: seizmograf družbene situacije ..	69
6. RELIGIJA V PLURALNI SITUACIJI.....	76

7. SEKULARIZACIJA	78
Križa sekularizacije:	80
Sociologija ljudske religije	80
ZA SKLEP	82
IZBOR LITERATURE:	83

Tabela 1: Če presojate svoje življenje, ali bi rekli, da ste srečni?	5
Tabela 2: Verstva sveta v letu 1995.....	6
Tabela 3: Gibanje deleža pripadnikov religij v svetovnem merilu (v odstotkih).....	6
Tabela 4: Deleži verstev v Evropi (absolutne in relativne vrednosti)	7
Tabela 5: Verska pripadnost v Sloveniji po popisu prebivalstva.....	8
Tabela 6: Vera v Boga v Srednji in Vzhodni Evropi.....	8
Tabela 7: Vera v Boga v Sloveniji	9
Tabela 8: Verski kozmos v deželah srednje-vzhodne Evrope – vera v obstoj (Aufbruch 1998)	36
Tabela 9: Bližina/oddaljenost doživljanja Boga (Aufbruch).....	37
Tabela 10: Delež obiska nedeljskega bogoslužja v Sloveniji (v %)	38
Tabela 11: Ali se vam zdi pomembno, da je otrok krščen?	39
Tabela 12: Vrednota zakonske zvestobe v Sloveniji (v %).....	41
Tabela 13: Struktura organiziranosti RKC na Slovenskem	44
Tabela 14: Obisk verskih obredov v cerkvi (Aufbruch).....	46
Tabela 15: Obisk verskih obredov.....	47
Tabela 16: Konfesionalnost v popisu prebivalstva	48
Tabela 17: Vernost glede na izobrazbo (v %).....	62
Tabela 18: Pogostnost molitve v Sloveniji (Aufbruch).....	62
Tabela 19: Poroke v Sloveniji	63
Tabela 20: Struktura prebivalstva (15 let in več) glede na zakonski stan (v %)	65
Tabela 21: Število družin in njihova sestava	65
Tabela 22: Rojeni izven zakonske zveze.....	66
Tabela 23: Povprečna starost ženina in neveste ob sklenitvi zakonske zveze (%) ...	66
Tabela 24: Delež kmečkega prebivalstva in izobražencev v Sloveniji (%)	67
Tabela 25: Ocena pomembnosti življenjskih področij (povprečje: 0=popolnoma nepomembno; 10=zelo pomembno).....	68
Tabela 26: Starost, ko so se zgodile naštetе situacije - glede na vero v Boga	74
Tabela 27: Starost, ko so se zgodile naštetе situacije - glede na veroizpoved	74
Tabela 28: Samoocena vernosti mladih v evropskih državah	75
Tabela 29: Kako ste verni? (Aufbruch, v %).....	77

BOGASTVO RELIGIJ: VABILO K SOCIOLOGIJI RELIGIJE¹

Religija oziroma religije so bile skozi vso zgodovino pomemben del življenja družb. In tudi na začetku tretjega tisočletja je človeštvo večinoma religiozno. Na različne načine je čutili navzočnost številnih in raznovrstnih religij, ki včasih bolj, včasih manj sooblikujejo podobo skupnega življenja. V drugi polovici 20. stoletja je bilo v slovenskem prostoru razširjeno (oziroma sistematično širjeno) mnenje o izumiranju religije in religioznosti. Danes pa spet številni avtorji opozarjajo, da v zadnjem času v svetu pomen religioznosti narašča. Vse več ljudi se zanima za religioznost. Po drugi strani pa novi časi, novi načini življenja, nove kulture pomembno vplivajo na podobo religije in religioznosti, ki zato močno spreminja(jo) svojo podobo.

Večina religij se z lastnim verskim zakladom tudi same študijsko ukvarjajo, ne le z lastno zgodovino, ampak zlasti z razvijanjem lastne teologije. Za to imajo verske skupnosti lastne »eksperte«. Poleg tega pa so religije že od nekdaj predmet zanimanja tudi drugih znanosti, zlasti filozofije in zgodovine.

Podobno velja tudi za veliko znanosti, ki so nastale v zadnjih stoletjih, vključno s sociologijo. Od samih začetkov sociološke znanosti je namreč religija predmet njenega proučevanja. Postopoma pa se razvije posebna veja oziroma relativno samostojna smer sociologije, sociologija religije, ki skuša razumeti religijo v raznolikosti njenih manifestacij: kot družbeno institucijo, kot kulturno prakso, kot skupek verovanj in aktivnosti, ki jih sooblikujejo tudi družbene razmere, katere pa sooblikuje tudi religija. Lahko rečemo, da sociologija religije proučuje predvsem tisto, kar je v »družbi religioznega« oziroma kar je »v religiji družbenega«. Zadnji dve desetletji je to tudi redni del študijskega programa Teološke fakultete v Ljubljani.

Namen sociologije religije na teološki fakulteti:

Predmet je namenjen študentom teologije, z namenom, da bi religijo in teologijo motrili in razumevali kot konkreten pojav v času in prostoru, kot del konkretne kulturne in družbene stvarnosti.

Predmet sociologija religije vključuje določena poglavja obče sociologije in nekaterih področij posebne sociologije, npr. urbane sociologije, sociologije družine, demografije, ipd.

Izhodišče našega proučevanja pa je vseskozi v tem, da resničnosti skupnega življenja, ki je zelo kompleksna, ne poznamo, pa četudi si še tako domišljamo, kako z vsakdanjim sprotnim opazovanjem to stanje poznamo. Že res, da marsikaj poznamo, vendar pa ne vemo, ali to naše poznanje zares drži. Za preverjanje našega subjektivnega videnja stvari namreč potrebujemo določene »povratne informacije« oziroma reference, koliko se to znanje ujema z resničnostjo. Kako je to res, se prepričamo že s preprostim poskusom: vprašamo se, koliko ljudi se pri nas počuti srečno. Nato našo idejo o tem primerjamo z empiričnimi podatki (tabela 1) in ugotovimo, da so izsledki raziskave za večino precejšnje presenečenje. Večini se namreč zdi (verjetno pod vplivom javnega mnenja), da bi moralo manj ljudi izraziti,

¹ Študijsko gradivo ne zajema celotne tvarine predmeta. Predavatelj pri predavanjih s projekcijo redno predstavlja empirično gradivo v obliki tabel, grafov, preglednic, shem, ki v pričujoče gradivo niso v celoti vključene.

da so srečni. Raziskava Aufbruch pokaže, da smo Slovenci med narodi srednje in vzhodne Evrope najbolj srečni. Če pa te podatke primerjamo z drugimi evropskimi

Tabela 1: Če presoate svoje življenje, ali bi rekli, da ste srečni?

	sploh ne	ne preveč	ne vem, kakor kdaj	srečni	zelo srečni
SLO	2,0	17,7	8,0	66,4	6,0
PL	2,8	20,8	7,9	60,2	8,2
CZ	2,6	21,4	12,8	58,9	4,4
HR	3,0	19,9	8,6	58,8	9,7
DDR	1,8	24,1	10,6	58,0	5,5
SK	6,8	29,5	13,7	46,6	3,5
H	9,0	33,8	5,4	45,5	6,3
ROM	4,1	37,3	9,3	44,8	4,4
LIT	5,4	47,2	9,0	35,9	2,4
UKR	14,6	43,6	14,1	26,4	1,3
VSI	5,5	29,9	10,0	49,5	5,1

Vir: *Aufbruch 1998*

narodi, pa vidimo, da je slovenska populacija glede na srečnost zelo nizko (spodnja četrtina). Pa še to pokažejo empirični podatki, da so mladi v večini držav (izjema so Nemčija, Velika Britanija, ZDA) bolj srečni, kot pa starejše generacije populacije.

Slušatelji pri predmetu:

- spoznajo sociološki pristop (oziroma metodo) k proučevanju religije (v družbi oziroma kot družbenega pojava);
- spoznajo osnovni pojmovni aparat in se tako usposobijo za spremljanje (branje, uporabo) sociološko-religiološke literature;
- seznanijo se s pglavitnimi smermi oziroma teorijami religije;
- spoznajo pglavitne postopke sociološkega empiričnega raziskovanja in se s tem usposobijo za kritično branje socioloških in javnomnenjskih raziskav.

Za vstop v študij religije/religioznosti nas zanima panoramična podoba (nekakšen verski atlas) sveta in našega bližnjega okolja, pa tudi nekateri splošni podatki vernosti, ki kažejo na to, kaj sociologija religije proučuje in kako to dela.

1. Verski atlas sveta, Evrope, Slovenije

Verska podoba sveta je zelo raznolika, pluralna, saj je na svetu ogromno število različnih verstev;² različnost pa se pojavlja še znotraj posameznih - posebno svetovnih - verstev. Poleg tega pa je ta verska podoba sveta podvržena nenehnemu spreminjanju. Sociologija religije proučuje tako trenutno strukturo religij in verovanj kot njihovo spreminjanje v času.

V tabeli 2 lahko vidimo, da je na zemeljski obli najbolj razširjeno krščanstvo. Pripada mu približno ena tretjina človeštva. Polovica kristjanov so katoličani, kar

² Na svetovnem spletu (glej: <http://www.adherents.com/>) je prikazano 4200 religij, cerkva, denominacij, verskih skupnosti (skupin), plemen, kultur, gibanj.

predstavlja skoraj petino človeštva. Islam je druga najbolj razširjena religija. Skoraj toliko pa je na svetu tudi ljudi, ki se nimajo za religiozne oziroma so ateisti.³

Tabela 2: Verstva sveta v letu 1995

(v tisočih)	Afrika	Azija	Evropa	Lat. Amerika	Sev. Amerika	Oceanija	Zemlja	% človeštva
kristjani	348176	306762	551892	448006	249277	23840	1927953	33,73%
katoličani	122108	90041	270677	402691	74243	8265	968025	16,93%
protestanti	109726	42836	80000	31684	123257	8364	395867	6,93%
pravoslavni	29645	14881	165795	481	6480	666	217948	3,81%
anglikanci	25362	707	30625	1153	6819	5864	70530	1,23%
drugi kristjani	61335	158297	4795	11997	38478	681	275583	4,82%
muslimani	300317	760181	31975	1329	5450	382	1099634	19,24%
neopredeljeni, neverujoči	3000	875349	134415	18528	26720	3462	1061474	18,57%
hindujci	1535	775252	1522	748	1185	305	780547	13,65%
budisti	36	320691	1478	569	920	200	323894	5,67%
kitajska lj. verstva	12	224828	116	66	98	17	225137	3,94%
nova verstva	19	118591	808	913	956	10	121297	2,12%
plemenska verstva	72777	36579	1200	1061	47	113	111777	1,96%
sikhi	36	18130	490	8	490	7	19161	0,34%
judje	163	4294	2529	1098	5942	91	14117	0,25%
spiritisti	4	1100	17	8768	300	1	10190	0,18%
bahajci	1851	3010	93	719	356	75	6104	0,11%
konfucijevci	1	5220	4	2	26	1	5254	0,09%
džajnsti	58	4804	15	4	4	1	4886	0,09%
šintoisti		2840	1	1	1	1	2844	0,05%
druga verstva	89	326	444	185	1069	43	2156	0,04%
skupaj	728074	3457957	726999	482005	292841	28549	5716425	100%

Vir: *Encyclopaedia Britannica 1997.*

Tabela 3 prikazuje spreminjanje deleža (trende) posameznih verstev glede na svetovno prebivalstvo. Vidimo, da se je delež t.im. »zahodnih« kristjanov (katoličanov in protestantov skupaj) v 20. stoletju povečal (seveda tudi v absolutnem pomenu), medtem ko se je delež »vzhodnih« ali pravoslavnih zmanjšal. Občutno se

Tabela 3: Gibanje deleža pripadnikov religij v svetovnem merilu (v odstotkih)

	1900	1970	1980	1985	2000 ocena
Zah. krščanstvo	26,9	30,6	30	29,7	29,9
Pravoslavni	7,5	3,1	2,8	2,7	2,4
Muslimani	12,4	15,3	16,5	17,1	19,2
Nereligiozni	0,2	15	16,4	16,9	17,1
Hindujci	12,5	12,8	13,3	13,5	13,7
Budisti	7,8	6,4	6,3	6,2	5,7
Kitajska	23,5	5,9	4,5	3,9	2,5
Plemenska v.	6,6	2,4	2,1	1,9	1,6
Ateisti	0	4,6	4,5	4,4	4,2

³ Več novejših podatkov o tem v: <http://www.adherents.com/>.

je v svetu povečal delež muslimanov, še v večji meri pa nereligioznih. Kot je vidno v tabeli 3, grede vsa ta povečanja v glavnem na račun zmanjšanja religioznih v največji državi, Kitajski.

Kar zadeva Evropo, je treba reči, da je sicer pretežno krščanska, vendar obenem versko izrazito raznolika. Od dežele do dežele so velike razlike: od zelo verne Irske in Poljske, pa do izrazito ateizirane Češke, od pretežno katoliških in protestantskih do pravoslavnih in muslimanskih dežel. Tako je Stoezel⁴ že v zgodnjih osemdesetih letih ugotavljal (na osnovi verske pripadnosti) štiri tipe evropskih držav: katoliške (Španija, Italija, Irska), pretežno protestantske (Danska, Velika Britanija in Severna Irska), mešane (Zahodna Nemčija) in še laično regijo (Francija, Belgija, Nizozemska, in po možnosti Anglija).

V Evropski zvezi se zaradi njenega širjenja⁵ tudi struktura verske pripadnosti oziroma konfesij spreminja. Kot prikazuje tabela 4, je dobra polovica evropskih prebivalcev katoličanov, s širitvijo leta 2004 se njihovo število približa 60%, z nadaljnjo predvideno širitvijo pa se bo delež zmanjšal na pičlo polovico. Še bolj se bo zmanjšal delež protestantov – iz sedanje petine na komaj 16%. Medtem ko se delež pravoslavnih sedaj ne spreminja, pa se bo v prihodnje podvojil. Glede deleža muslimanov za sedaj ne bo sprememb, največja pa se bo zgodila z vključitvijo Turčije.

Tabela 4: Deleži verstev v Evropi (absolutne in relativne vrednosti)

	RKC	Prot	Pravosl.	Jud	Islam + Sik	Hind + Bud	Brez + Ateisti
EU 15	210986	83303	10641	1378	7009	774	29885
EU 25	259895	87135	12316	1378	7166	774	34433
EU 28	267524	90659	35202	1600	74673	774	38983
(odstotki)	RKC	Prot	Pravosl.	Jud	Islam + Sik	Hind + Bud	Brez + Ateisti
EU 15	56	22	3	0,36	2	0,20	8
EU 25	59	20	3	0	2	0	8
EU 28	49	16	6	0	14	0	7

2. Slovenija

Na zadnjem popisu prebivalstva leta 2002, ko je bilo v Sloveniji **1.964.036** prebivalcev, je glede vernosti dobljeno stanje, kot ga prikazuje tabela 5. Prikazani so še podatki (v absolutnih in relativnih vrednostih) popisa leta 1991 in v zadnjem stolpcu relativna razlika. Največje razlike (premiki) med zadnjima popisoma so naslednje: padec deleža katoličanov (za 13,22%) in porast tistih, ki niso želeli odgovoriti (Od nekaj nad 4% na skoraj 16%). Skoraj za 10% se je zmanjšalo število nekonfesionalnih vernikov (vernih, ki ne pripadajo nobeni veroizpovedi ali cerkvi). Občutno se je povečal tudi delež neverujočih (za skoraj 6%). Kaže, da je tudi kvaliteta popisa precej višja, saj se je delež »neznanih« odgovorov občutno znižal. Pri popisu leta 1991 namreč na vprašanje o svoji veri 82.302 prebivalcev ni želelo

⁴ Navaja Grace Davie, 12.

⁵ V EU 15-ih članic na prelomu tisočletja živi 378 milijonov prebivalcev. Po 1. maju 2004, s pridružitvijo 10-ih članic, ima EU 441 milj. prebivalcev, s pridružitvijo Romunije, Bolgarije in Turčije, pa bi se število dvignilo na 550 milijonov.

odgovoriti, za kar 301.291 pa je bil odgovor neznan, kar pomeni, da izvajalci štetja svojega dela niso natančno opravili.

Tabela 5: Verska pripadnost v Sloveniji po popisu prebivalstva

	2002		1991		razlika
katoliška	1135626	57,8%	1394180	71,04%	-13,22%
evangeličanska in druge protestantske	16135	0,8%	18915	0,96%	-0,14%
pravoslavna	45908	2,3%	46634	2,38%	-0,04%
islamska	47488	2,4%	29586	1,51%	0,91%
druge veroizpovedi	3831	0,2%	748	0,04%	0,16%
je vernik, a ne pripada nobeni veroizpovedi	68714	3,5%	3966	13,40%	-9,91%
ni vernik, ateist	199264	10,1%	84984	4,33%	5,82%
ni želel odgovoriti	307973	15,7%	82302	4,19%	11,49%
neznano	139097	7,1%	301291	15,35%	-8,27%

Natančnejši pogled na slovenski verski zemljevid kaže, da evangeličani (protestanti) večinoma živijo v Prekmurju. Večina muslimanskih in pravoslavnih vernikov je prišla v Slovenijo s priseljivanjem iz republik nekdanje Jugoslavije, zato so najbolj zgoščeni v večjih industrijskih središčih (npr. veliko muslimanov je v Velenju, ipd.). Nova verska gibanja v glavnem delujejo v največjih mestih. Sicer pa je večina veroizpovedi razpršenih po vsej Sloveniji.

Če je šlo pri popisu za vprašanje verske pripadnosti raznim verstvom (cerkvam, duhovnim gibanjem, verskim skupnostim, ipd.), sociologija religije raziskuje tudi, koliko ljudje verujejo v Boga. Kot prikazuje tabela 6, odrasli v največji meri verujejo na Poljskem, najmanj pa v nekdanji DDR in Češki republiki. V Sloveniji so verni rahla večina.

Tabela 6: Vera v Boga v Srednji in Vzhodni Evropi

	veruje	ne ve	ne veruje
PL	92%	5%	3%
ROM	89%	7%	4%
HR	81%	10%	9%
UKR	77%	12%	11%
LIT	72%	18%	10%
SK	65%	13%	22%
H	56%	15%	28%
SLO	53%	19%	28%
CZ	30%	19%	51%
DDR	25%	13%	62%

Vir: Aufbruch 1998

Vero v Boga lahko raziskujemo veliko bolj razčlenjeno in s tem natančneje. TO je vsekakor koristno, saj kar veliko ljudi (tabela 6) ne ve odgovoriti, ali verujejo ali ne. Tabela 7 prikazuje različne vidike vere in nevere (ateizem, agnosticizem) v Sloveniji. Pri nas je torej dobra polovica verujočih v Boga, okoli ena petina je neverujočih (agnostikov in ateistov skupaj). Kar tretjina polnoletnih prebivalcev Slovenije pa izjavlja, da ne veruje v osebnega Boga, marveč v neko višjo silo. Navadno rečejo, da »nekaj pa mora biti«. Zanje torej Bog ni nekdo, marveč »nekaj«. Sociološka raziskovanja na ta način dobro kažejo na težave verovanja v našem času.

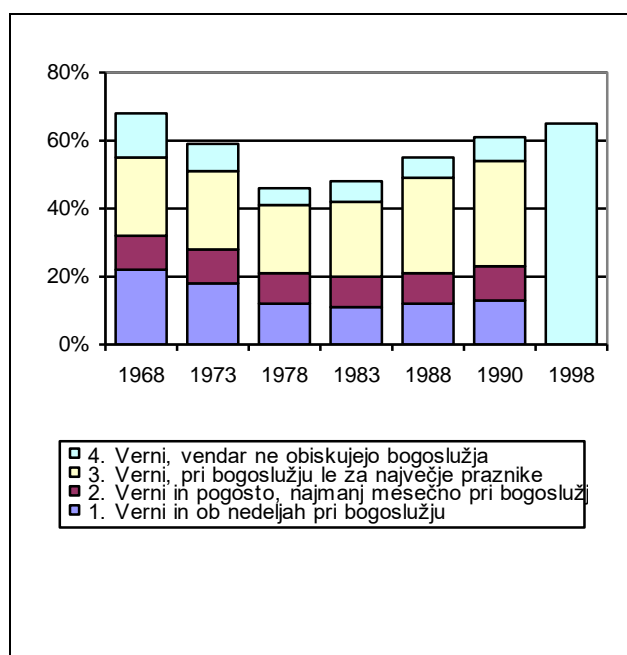
Tabela 7: Vera v Boga v Sloveniji

1 - ne veruje v Boga	12,0
2 - ne ve, če Bog je in ne verjame, da je to možno spoznati	7,5
3 - ne veruje v osebnega Boga, le v neko višje bitje	32,9
4 - včasih veruje v Boga, včasih ne	8,1
5 - čeprav v dvomih, vendar veruje v Boga	17,3
6 - prav nič ne dvomi, da Bog zares obstaja	22,3

Vir: Aufbruch 1998

Natančnejšo sliko vernosti dobimo, če kombiniramo odgovore o vernosti in podatke o bogoslužni verski praksi (kako pogosto obiskujejo bogoslužje). Center za raziskovanje javnega mnenja (SJM) – grafikon 1 – te raziskave vrši že od leta 1968.

Grafikon 1: Longitudinalno merjenje vernosti (SJM)



Če seštejemo vsote štirih kategorij vernikov (glej legendo od 1 do 4 pod grafom), opazimo do leta 1978 padajoči trend vernosti (najizraziteje prve kategorije »verni in ob nedeljah pri bogoslužju«). Po letu 1978 se vernost spet povečuje, in sicer najbolj vernih, ki so pri bogoslužju le za največje praznike.

Na podoben način sociologija raziskuje tudi druge vidike vernosti, npr. pogostnost molitve (zasebne, družinske), frekvenco prejemanja zakramentov, pa tudi npr. razna praznoverja, ipd.

Iz prikazanega vidimo, da sociologija:

- prikazuje, opisuje družbene pojave
- vendar ne ostane le pri opisu - pojave analizira, izlušči dejavnike
- predvsem pa skuša ugotoviti zakonitosti (s tem lahko tudi napoveduje, kako se bodo stvari odvijale v prihodnosti).

Moč neke religije se nikakor ne meri le po številu vernikov. Neka religija namreč ni vsota vernikov (oziroma seštevek vsebin prepričanj, zaupanja, notranjih drž in orientacij posameznikov). Religije imajo poleg notranjega sveta tudi zunanjo stran (verske nauke, simbole oziroma obrede, oblike organiziranosti). Na vse to misli

sociologija, ko govori o religiji in jo proučuje kot "objektivno resničnost", tako rekoč stvar, ki pa je večplasten, zelo kompleksen pojav.

3. Nekateri viri:

FLERE, S.- KERŠEVAN, M., **Religija in sodobna družba**, Ljubljana 1995.

POTOČNIK Vinko, **Katoliška cerkev in kristjan v zavesti današnjih Slovencev**, v: Niko TOŠ et al., **Podobe o cerkvi in religiji (na Slovenskem v 90-ih)**, FDV, Ljubljana 1999, 81- 108.

ROTER, Z., **Vera in nevera v Sloveniji (1968 - 1978)**, Založba Obzorja, Maribor 1982.

Internet danes nudi ogromno možnosti za študij religije. Študent mora predvsem poznati Cobiss, po imenih avtorjev, raziskovalcev, profesorjev. Drugi koristni naslovi (in prek njih številne povezave) pa so:

- Internet: RKC;
- Arhiv družboslovnih podatkov (http://rcul.uni-lj.si/~fd_adp/);
- Statistični Urad Republike Slovenije (<http://www.sigov.si/zrs/>);
- Svetovna statistika vernosti, cerkvenosti (<http://www.adherents.com/>);
- Urad za verske skupnosti vlade RS (<http://www.gov.si/uvs/index.htm>).

4. Načrt

Naše spoznavanje sociologije religije oziroma predvsem proučevanje religije s pomočjo sociologije uresničujemo po preprosti, zelo šolski, vendar nazorni shemi dveh delov. Prvi sistematični del ima štiri poglavja. Najprej se osredotočamo na samo sociologije religije, relativno novo znanost o religiji, vključno s kratkim zgodovinskim pregledom razvoja te znanosti. V drugem poglavju razčlenjujemo, kaj sociološka veda proučuje kot religijo in religiozno. Na kratko rečemo, da predvsem to, kar je v družbi religioznega in v religiji družbenega.

Tretje poglavje je namenjeno proučevanju religije kot neodvisne spremenljivke. Vemo namreč, da religija na različne načine vpliva na družbo in jo sooblikuje. O tem ni dvoma, velika razhajanja pa so o tem, kakšen in kolikšen je ta vpliv. Za kako kompleksno vprašanje pri tem gre, se zavemo, če pomislimo samo na zadnje diskusije o vlogi krščanstva pri nastajanju Evrope.

V četrtem poglavju pa gledamo drugo stran resničnosti: religijo namreč motrimo kot odvisno variabla. Sprašujemo se, kako družbene in kulturne spremembe vplivajo na podobo vernosti. Nihče ne taji, da imajo revolucionarni družbeni procesi (industrializacija, urbanizacija, demografske spremembe, družbena mobilnost in sodobno razslojevanje družbe, transformacija družine, pluralizacija in globalizacija družb, in še kaj) velik vpliv na transformacijo sodobne vernosti. Pri tem ne gre le za sekularizacijo, marveč tudi za posodabljanje vernosti in verskih organizacij kot tudi za pojave novih oblik vernosti (npr. novih religioznih gibanj, ljudske vernosti, verskih fundamentalizmov, ipd.).

V drugem delu – izbrana poglavja religije in različnih družbenih pojavov – pa motrimo religijo glede na demografska gibanja, družino, generacije, sloje in druge družbene pojave.

I. poglavje: SOCIOLOGIJA RELIGIJE KOT ZNANOST

1. Posebna veja sociologije in avtonomna znanost

Na splošno lahko ugotovimo, da je moderna znanost prve večje uspehe zabeležila v proučevanju človekove zunanje narave (fizične); nato je natančneje proučila človekovo telo (biologija, medicina); šele nazadnje notranje psihične procese (psihologija) in človeško družbo (družbene vede, sociologija).⁶ Sociologija je zgodovinsko ena najmlajših modernih znanosti. Tako v razvoju znanstvene misli srečujemo svojevrstno protislovje: kar je človeku (naj)bližje, postane pozneje (nazadnje) predmet njegovega znanstvenega raziskovanja.

Izhajajoč iz etimološkega pomena pojma sociologija (socius: družabnik, tovariš in logia: besedje, veda, znanost, "logos") vidimo, da gre za znanost o človeku kot družbenem bitju; za znanost o človeku v odnosu do drugih oz. družbe (jaz - v odnosu - do drugega); torej o človeku kot odnosnem bitju; gre za znanost o družbenih odnosih ali kratko: znanost o družbi.

V okviru sociologije religije vse to velja tudi za človeka kot religiozno bitje - človekovo versko življenje raziskuje v okviru družbe in njegovega odnosa do drugih.

Sociologijo religije na splošno lahko opišemo kot znanost, ki proučuje odnose med religijo in družbo. Določneje je mogoče reči, da proučuje religiozne fenomene znotraj družbe in po drugi strani družbene pojave sredi religioznosti.

Sociologija religije razvija neodvisno metodologijo – različno od filozofije ali psihologije religije, antropologije, zgodovine, etnologije, religiologije in teologije (ne izhaja iz razodetja, ne presoja »pravilnosti« verovanja, ipd.). Pri tem študiju tudi ne gre za primerjalni študij religij.

Tako rekoč vse zgodovinske, humanistične in družboslovne vede se ukvarjajo z religijo.

Sociologija religije in obča sociologija: Sociologija se je v stoletju obstoja razširila v pravo družino sociologij. Obča sociologija se ukvarja z najbolj splošnimi in osnovnimi vidiki družbenega življenja. Zato nekateri rečejo, da je to fundamentalna veda o družbi, o družbenih pojavih, procesih, strukturi, spremembah - predvsem v moderni družbi. Sociologija religije pa sodi med posebne, specialne sociologije, ki pa je z občo sociologijo zelo tesno povezana.

Sociologija religije in filozofija religije: Filozofija religije je najbolj splošna veda o religiji, ki se ukvarja z racionalno in logično obravnavo in tudi kritiko religije. Religijo, verovanja, vrednote in tudi božanstvo oz. Boga skuša najbolj splošno opredeliti. Seveda je v nevarnosti, da religijo zreducira na raven racionalnosti oziroma modrosti (Prim. Pascal: ideja filozofa je intelektualno čistejša, vera prerokov pa emocionalno močnejša).

Sociologija in psihologija religije: Pri religiji gre tudi za pomembna psihološka dejstva: zaupanje, varnost, hrepenenje, strah, ljubezen... Psihologija proučuje religijo predvsem kot individualno-psihološki pojav. Nekateri psihologi so skušali osvetliti celo bistvo religioznosti ali celo religije (Freud, Jung, James). Največkrat se razpravlja o doživljanju (npr. radikalno drugačnega). Sociološko

⁶ prim. G. GROSSO, *L'uomo e la societaa*, Ed. Esperienze, Fossano 1986, 41.

raziskovanje je psihološkemu zelo blizu, vendar je bolj usmerjeno na zunanje vidike verskega življenja (vedenje, rituali, skupnost, organizacija).

Sociologija religije in religiologija: Lahko bi rekli, da navedene in še druge vede (antropologija, zgodovina, etnologija) skupaj tvorijo nekakšno znanost o religiji (Religionswissenschaft, religiologija). V tem smislu bi bila religiologija neko "zbirno" ime za celotno "znanje" o religiji, nekakšno religioznanstvo. Ponekod govore o "religious studies", o "sciences (sociales) des religions", science religieuse, ipd.

Sociologija religije je znanost, ki izhajajoč iz svojih hipotez (in trditev) skuša priti do adekvatnega razumevanja predmeta, pri čemer ugotavlja konstante in regularnosti, interpretira njihovo genezo, odnose, dinamiko, intenziteto, usmerjenost; prizadeva si priti do posplošitev in teorij religiozne resničnosti.

2. Predzgodovina

Opazovanje in refleksijo (ne pa znanost v današnjem pomenu) o "biti v družbi" srečamo v vseh zgodovinskih obdobjih. Človek se je spraševal o izvoru in usodi svoje družbe(ne skupnosti), predvsem pa so ga zanimali poglavitni dejavniki skupnega življenja: zakaj je tako? zakaj mora biti tako? kaj je prav in narobe? Že v najpreprostejših družbah najdemo ne le razlage medčloveških odnosov, ampak tudi tendenco k posplošitvam: ljudje so se na temelju zdravega čuta izrekli o rednih in izrednih družbenih pojavih - vendar pri tem praviloma vključijo vrednostno (moralno) sodbo, kar ni sociološko, kot le-to danes razumemo.

V kolikor so ljudje vedno reflektirali o svojem življenju v družbi, so magija, religija, predvsem pa filozofija in zgodovina predhodnice sociologije.

a. Predsociološko (mitsko) pojmovanje družbe

Mit je "sveta" zgodba, legenda, "zgodovina", ki ga zelo pogosto spremlja obredje (praznovanje, doživljanje). V njem se združujejo kozmološke, antropološke, družbene, moralne in druge razlage in osmislitve sveta in skupnega življenja. Mit je tako središče skupne zavesti. Ker se v mitu nahajajo elementi kasnejše diferencirane duhovne kulture (morala, ideologija, religija, znanost) predstavlja središče sinkretističnega tipa kulture⁷.

Tudi v času filozofskega in znanstvenega pojmovanja družbe se zaradi psiholoških (emotivna satisfakcija) in družbenih razlogov (predvsem legitimacije

⁷ Antropolog Godelier navaja primer takšnega mita s tihoceanskega otočja:

V začetku Sonce in Luna nista bila ločena od Zemlje. Vse je bilo sivo, vse živali in rastline so govorile isti jezik. Ljudje in duhovi, živali in rastline so živeli skupaj. Tisti ljudje so bili drugačni kot današnji.... Nato sta se Sonce in Luna odločila, da se dvigneta in potisneta kvišku nebo. Tam zgoraj je Sonce reklo Luni, da bi bilo treba nekaj ukreniti za ljudi in ukazalo Luni, da se spusti niže. Luna se je ustavila na pol poti. Od tedaj se izmenjujeta dan in noč, deževno in vroče obdobje; živali so se ločile od ljudi in odšle v gozd, medtem ko so duhovi šli v globine. Tedaj je Sonce prelučnjalo moški in ženski spolni organ in človeštvo se je začelo razmnoževati. Po ločevanju vseh vrst je prenehal prvotni skupni jezik. Ljudje so bili primorani oditi v gozd loviti živali, ki so se tja skrile; saditi krompir, da bi preživeli; varovati se pred duhovi, ki so postali hudobni.... Sonce in Luna podpirata novi red. Če se sonce preveč približa zemlji, sežge in uniči vrtove, če se Luna preveč približa, bi dež in tema vse požrla. (navaja S. FLERE, Uvod u sociologiju, Novi Sad 1991, 58)

obstoječega reda) delno ohrani mitični način razlaganja družbe. S to razliko, da (praviloma) nastopi politični mit. Danes opazimo, da pogosto tudi znanost dobiva značaj mita.

b. Antična misel o družbi:

Grčija, ki je bila kulturno (jezik, vera) enotna, politično pa razdrobljena v množico samostojnih (in ekonomsko različno urejenih) polisov, je razvila tako močno racionalno kritično, spekulativno in delno izkustveno misel, da je B. Russel (eden največjih filozofov našega stoletja) izjavil, da po svojem bistvu vsa moderna filozofija velja le za eno opombo Platonovega opusa. Predvsem Atenci so ustvarili visoko obliko demokracije (čeprav so bili iz demokratičnega odločanja izključeni tujci, ženske, dolžniki, prebivalci okoliških vasi in sužnji). O nastanku države so trdili, da so jo ustvarili ljudje (torej niso več zagovarjali njenega božanskega porekla). Prej pa so ljudje živeli v preddržavnem, "naravnem" stanju, kjer je vladalo naravno pravo: to pravo narave je močnejše in višje od vsakega napisanega prava.

Grška misel je doživela svoj vrh s **PLATON-OM** (427-347)⁸ - v času, ko se že začelja zaton atenske države. Pomemben element njegovega učenja predstavlja nauk o povezanosti in celovitosti narave, družbe in človeka (objektivni idealizem): glede na materijo je duh prvotnejši. Bistvo človeka ni v telesu, ampak duši. Le-ta je odpadla ideja, ki teži, da se vrne v kraljestvo idej.

V znamenitem delu *Država* je podal misli idealne družbene ureditve oziroma države. Ugotavlja ciklični karakter političnega razvoja (državna ureditev poteka od prvotne najboljše ureditve do najslabše, ki se zopet vrne v najboljšo):

1. začetek: **aristokracija** (vlada manjšina najboljših, najmodrejših); začenja se kvariti in se pretvori v

2. **timokracijo** (vladavina ambicioznih vojščakov; želijo obogateti); z obogatitvijo se vladavina spremeni v

3. **oligarhijo** (vladavina bogatih, gre jim le za svojo korist - proti revnim); zato se revni združijo in spodnesejo bogate ter s tem ustvarijo

4. **demokracijo**. Ker pa siromaki niso zmožni ustvariti trajno vladavino (njihova usoda je biti le ljudstvo), se nadnje povzpne en človek, ki vlada v svojo korist - to je

5. **tiranija** (najbolj pokvarjena oblika oblasti). Po zamenjavi nekaj tiranov pride na oblast modrec, kar pomeni, da se proces začne odvijati znova.

Platon je bil prepričan, da je mogoče ta razvoj zaustaviti: ko bo nastopila občja harmonija, ko bodo vsi ljudje delali tisto, kar jim je po naravi usojeno. Pri tem je izhajal iz tripartitne klasifikacije ljudi:

- ljudje, v katerih prevladuje **nagon** (ti so v večini in naj bodo proizvajalci, imajo družino in čuvajo imetje);

- ljudje, v katerih prevladuje **volja** (naj bodo vojaki);

- ljudje, v katerih prevladuje **razum**; to so najbolj vredni, popolni ljudje - zato ne potrebujejo nobenih institucij in predpisov - naj vladajo brez omejitev; posvečajo naj se izključno kontemplativnim in intelektualnim dejavnostim.

⁸ Povzeto po S. FLERE, n.d, 62-64.

ARISTOTEL (384-322), Platonov učenec, pozneje njegov vnet nasprotnik, je deloval v času propada grške ureditve (čas Aleksandra Makedonskega I.). Razlikuje fiziko, metafiziko, logiko, politiko in druge veje znanosti - z njim se je antična misel najbolj približala sodobnemu znanstvenemu načinu razmišljanja.

Vendar ni razvil (kot Platon) zaokroženega učenja o družbi. Njegova pa je znana trditev, da je človek **zoon politikon** (politična žival), torej »družbeno bitje«. Razlikoval je dva sistema družbenega življenja: političnega (razprava, odločanje svobodnih ljudi) in ekonomskega (zadovoljevanje materialnih potreb).

Presenetljivo je suženjstvo smatral za naraven pojav (suženj je govoreče orodje). Razpravljal je o delitvi dela in vneto zagovarjal privatno lastnino, češ da le ta odgovarja človekovi naravi (kolektivna lastnina pa ne spodbuja dela, v državi pa lahko privede do preprirov). Glede idealne države je bil mnenja, da ni uresničljiva, kajti ni absolutne pravičnosti. Najbolj je cenil demokratično ureditev (ker pa narod ni sposoben, da sam neposredno odloča, se je zavzemal za predstavniško demokracijo). Predstavil je 158 ustav grških mest in ga mnogi smatrajo za začetnika politične sociologije.

V Stari Grčiji so delovale še druge filozofske šole: **Stoiki** so poudarjali enakost in bratstvo vseh ljudi (nasproti zgodnjemu grškemu pojmovanju o superiornosti); **Epikurejci** pa so (v smislu vulgarnega materializma) poudarjali, da je sebičnost korenina človeškega.

Antični Rim ni prispeval kakšne poglobljene filozofske družbene misli, ampak je bil izrazito **tržno, imperialno in praktično (organizacijsko)** usmerjen.

c. Srednjeveška družbena misel:

V srednjem veku so bili najboljši opazovalci in razlagalci družbenega dogajanja **teologi**. Vendar družbeno življenje opazujejo (tudi npr. Avguštin in Tomaž Akvinski) predvsem v smislu argumentacije svojih filozofskih in teoloških trditev. Razmišljajo predvsem o "božji državi" z namenom, da bi se le-ta uresničevala tudi na zemlji.

Posebno pomembno mesto pri nastajanju sociologije imajo **zgodovinarji**. Npr. arabski zgodovinar islama v severni Afriki Ibn Khaldun (1332-1406) obravnava odnose med nad- in podrejenimi in govori celo o tehnikah, kako priti do oblasti in jo obdržati.

V času renesanse in razsvetljenstva zanimanje za družbena vprašanja močno poraste. Omenimo le nekatere mislece:

Rene Descartes (1596-1650), fr. filozof in matematik, je razpravljal o odnosu podložnika do države z namenom, da bi reševal posameznika (osebo) pred institucijami. Njegov "cogito" hoče človeku vrniti dimenzijo individualnosti nasproti javni dimenziji.

Descartesovemu pozitivizmu sledi **Leibnitz** (1646-1716), matematik, politik, zgodovinar, jezikoslovec, ki skuša Descartesovo mehanicistično pojmovanje narave uskladiti z religioznim - mrtve atome je nadomestil z živimi monadami; Bog je pramonada, ki vse monade usklaja v harmonično urejen svet. Med razumnimi ljudmi naj bi bilo možno vsak konflikt rešiti s pogovorom (Epistolario).

Pascal (1623-1663), matematik, privrženec janzenizma, pa ne motri človeka v njegovi veličini (kot Descartes in Leibnitz), ampak kot "reveža" pred veličino stvarstva (prim. Misli).

Poleg razmišljanj o državi se na prelomu 17. in 18. stol. odpre razprava o potrebah družbenega telesa. **Vauban** (1633-1707) in pozneje **Voltaire** (1694-1778) prispevata k odkrivanju osrednjih značilnosti družbe: enakost v dobrinah, splošno

poštenje, obče dobro naj bi bili temeljni elementi nove meščanske utopije.

Montesquieu (1689-1755) pa je v evropski zavesti na poseben način odkril sociološko razsežnost. V delu *Duh zakonov* razpravlja o odnosih med podnebjem, geografskimi posebnostmi in civilno družbo. Pri tem odkriva zvezo med fizičnimi in kulturnimi (tradicija, šege, navade, religija) značilnostmi in družbenimi institucijami. Po njegovem te relacije tvorijo dušo neke družbe. Torej ne more biti najprej država predmet zanimanja družbenega misleca, ampak zadaj stoječa družba, ki pogojuje obstoječe institucije (in ne obratno). V tem je njegov "kopernikanski obrat".

Človeški razum naj bo tisti "zakon", ki vlada vsem ljudstvom sveta (razum oz. znanost kot integrator). Zakoni naj bodo prilagojeni fizičnim karakteristikam dežele, tudi klimi in velikosti. Smatrajo ga za predhodnika francoske revolucije in strukturalizma.

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) je v nasprotju z misleci razsvetljenstva prepričan, da napredek pomeni družbeno dezintegracijo in nesrečo. Trdi, da moderna civilizacija ni prinesla več sreče in zadovoljstva, ampak je ljudi oddaljila od narave in jih zaradi izgube notranje svobode potisnila v sužnost. Svoboden pa je človek pri volitvah - kot družbeni dogovor in demokracija. V času kulta intelekta prvi poudarja pomen čustvenega sveta in eksistence kot takšne.

Saint Simon (1760-1825), utopični socialist, sodi v (pred)zgodovino sociologije, ker je pospeševal pozitivno sociologijo in ideologijo združenj. Trudil se je dognati zakone sveta in družbe ter po njih reformirati družbo, v kateri bodo vsi delovali harmonično, gospodarjenje bo načrtno, pod upravo znanstvenikov in "industrialov" (skupnost gospodarjev in delavcev).

Presenetljivo natančno je označil bistvene poteze porajajoče se industrijske družbe: - racionalna organizacija; - izmenjava in standardizacija; - funkcionalna depersonalizacija; - funkcionalna soodvisnost; - planiranje in delitev dela; - centralizirana produkcija.

* * *

Ob izteku 18. stol. je torej že močno zakoreninjeno prepričanje, da je družbeno dogajanje podrejeno določenim zakonitostim. Na ta predhodna razmišljanja je Saint Simonov učenec, dedič in naslednik Comte gradil ne le ime, ampak novo moderno.

3. Začetki: Avguste Comte in pozitivizem

Avguste Comte (1798-1857) francoski filozof, pozitivist, naslednik fr. enciklopedistov, nasprotnik metafizike, je avtor pojma "sociologija". Že v mladosti je zavrgel vero v Boga in zanimal obstoj nadnaravnega, posebej pa je cenil in spoštoval znanost. Leta 1846 je ustanovil "Pozitivno društvo", proti koncu življenja pa začne snovati "religijo človeštva", katere najvišji pastir (pontifex) je sam. Ekonomisti naj bi postali voditelji njegovih vernikov. Natančno je določil koledar in obredje. Namesto Boga novi evangelij priznava človeštvo za najvišjo vrednoto. Številni učenci in privrženci ga priznavajo za preroka. Upal je v bliskovito zmago svoje pozitivne religije. Njegove ideje so se razširile predvsem v Južni Ameriki ter so pod geslom "Red in mir" preživele do danes.

Comtovo osrednje delo v 6. zvezkih: "Cours de philosophie positive" (1830-42). Vztrajno poudarja, da moramo pri proučevanju in spoznavanju začeti s tistim, kar vemo neposredno iz izkustva in se odreči iskanju tistega, kar se skriva za fenomenom. Ta nauk imenuje pozitivna filozofija, od tod tudi njegov pozitivizem.

Vendar pa je Comte skoval pojem SOCIOLOGIJA. Kot sestavljenka iz latinske in grške besede mu ni bila všeč. Vendar pa pojem sociologije dobro kaže na dva zgodovinska procesa, ki sta pripeljala do nastanka nove znanosti. Na eni strani je to proces znanstvenega razvoja - najrazličnejših znanosti oziroma znanstvenega pristopanja k reševanju človekovih vprašanj in iskanju resnice. Na drugi strani pa se je proces družbenega razvoja odvijal tako, da je prišlo do potrebe po novi znanosti. Danes si družbenega življenja, npr. vodenja države, razvoja ekonomije, itd., ne moremo predstavljati brez sociologije oziroma socioloških znanosti.

Med najbolj znane Comtove poglede in dognanja pa sodi tristadijski zakon, družbenega in duhovnega razvoja:

OBDOBJE	UREDITEV	VODILNI SLOJ	ENOTA	RED	ČUSTVO
TEOLOŠKO	militaristična	duhovniki, vojaki	družina	dom	prijateljstvo
METAFIZIČNO	legalna	filozofi, pravniki	država	kolektivni	spoštovanje, čaščenje
POZITIVNO	industrijska	ekonomisti, znanstveniki	človeštvo	univerzalen	dobrohotnost

Njegova vizija zgodovinskega procesa se vselej srečno konča - optimizem 19. stol. (tako tudi Marx). Religijo je postavil v »otroško« dobo razvoja človeštva, v zrelejših obdobjih zgodovine pa bo odveč.

Menil je, da predvsem dve silnici spodbujata razvoj:

- številčna rast prebivalstva (vodi v delitev dela in nove medčloveške odnose);
- dolgočasje (zato si ljudje izmišljajo nove ideje).

Comtov prispevek sociologiji: a) Uvedel je ime "sociologija" - prej: nova znanost (Vico); znanost o človeku (Enciklopedisti, Hume); družbena fizika (Saint-Simon); b) Razmejil je predmet sociologije v *statični vidik* ("anatomski" študij družbe pod vidikom posameznika, družine, družbe - stabilne strukture) in *dinamični vidik* (proučevanje družbe v tristadijskem razvoju, kar odpre analizo družbenih nemirov in konfliktov); c) Družbene vede je afirmiral kot pozitivno znanost. Pri tem ne smemo pozabiti na **bistvene pomanjkljivosti** njegove sociologije: delitev v tri obdobja je blizu zgodovinskemu determinizmu; površnost pri razlagi dinamičnih sil razvoja; glede religije človeštva je utopičen; končno ga zaznamuje *sociologizem*, kajti »kraljici znanosti« (sociologiji) pripisuje odrešujočo oziroma religiozno vlogo.

* * * * *

Med soustanovitelje sociologije (religije) sodijo tudi **Marx(isti)**. Marx in marksisti. Ko je Marx govoril o religiji, je mislil predvsem na krščanstvo in judovstvo – v nemški družbi 30. let 19. stol. Tedaj je prišlo pri mladoheglovcih do radikalnega antiklerikalizma in antisemitizma. Zanj je bila kritika religije predpostavka vsake družbene kritike. Religija je zanj le ena izmed družbenih tvorb, ki človeka pripelje do odvisnosti od tvorb, ki jih je sam ustvaril. Religija je zato oblika odtujitve in sprevržene zavesti. Je opij ljudstva: delno blaži stisko, vendar človeka daje v plen vladajočim – pride tudi do popačene skupnosti.

Naš sociolog religije M. Kerševan v okviru marksistične teorije religije obravnava religijo kot specifično obliko proizvodnje (kot pravo, morala, družina, znanost, umetnost) oziroma prisvajanja sveta in na ta način marksizem korigira oziroma dopolni.

* * * * *

Za omenjenimi začetki sledi klasično obdobje sociologije (religije). Postopoma se izoblikujejo jasnejši pojmi, pa metode in instrumenti raziskovanja. Sociologija je postajala avtonomna znanost. "Klasično obdobje" sociologije nastopi (predvsem z Durkheimom in Webrom – njima se bomo več posvetili v nadaljevanju), ko so v ospredju teoretične usmeritve. Lahko govorimo o dveh socioloških šolah, francosko – E. Durkheim in vzporedno z nemško – M. Weber. Uveljavijo se mnogi drugi sociologi, npr. Wach, Troeltsch. Kmalu, že med obema svetovnima vojnoma, posebej pa še po 2. svetovni vojni pride do prvenstva ameriške sociologije: Tocqueville, Parsons, Sorokin, Berger, Luckmann, Greeley, Baum, Stark, Glock, idr.

4. Emile DURKHEIM: Religiozna narava družbe

Durkheim (1858 - 1917) je osrednja osebnost klasičnega obdobja sociologije v Franciji. Izhaja iz močno religiozne judovske družine. Po študiju v Parizu in doktoratu iz filozofije postane racionalistično usmerjen pozitivist (sam se oceni za agnostika). Najprej profesor filozofije na srednji šoli, nato docent na univerzi. Ustanovitelj stolice za pedagogiko in družbene znanosti. Približno dvajset let so imeli na Sorboni samo zanj ustanovljeno katedro za sociologijo. Njegova vloga v političnem in duhovnem življenju Francije sega daleč preko meja stroke. Aktivno je sodeloval pri reševanju krize njegove dežele, ko je bila razklana na levi in desni politični tabor. Levi tabor se je zavzemal za ideale revolucije, desni za boj proti njej. Durkheim se je identificiral z levim.

Po jasni zmagi levih, je bilo l. 1905 uresničeno načelo ločitve Cerkve in države. Istega leta je bil iz državnih šol izključen verouk. Vlada je naročila Durkheimu, naj razišče, kako brez verouka otroke moralno vzgojiti. Prepričan je bil, da sociologija na ta problem lahko odgovori oziroma nadomesti verouk. S tem pa ni bila več le znanost, ampak neke vrste svetni katekizem (sestavni del prosvetnega, humanističnega verovanja). Sploh je bil širši cilj njegovega dela: s pomočjo sociologije pomagati družbi v krizi - ki naj bi imela moč ustvarjati nova pravila in s tem osnove novega družbenega moralnega reda.

Durkheim je na ta način znanilec širšega premika vzgoje - od duhovnika (kateheta) k učitelju, kar je obenem znak sekularizacije.

Najpomembnejša dela in dognanja so poleg sociologije s področja pedagogike, lingvistike, psihologije, zgodovine, prava in filozofije. Široko se ukvarja z vsakdanjo zmedo. Od teh vprašanj prehaja k poglobitnim teoretičnim vprašanjem.

Leta 1893 je objavil delo **O delitvi družbenega dela** (*De la division du travail social*), v katerem predstavlja temeljne poglede na družbo in njen razvoj. Kot sociolog trdi, da vsaka človeška družba potrebuje pripadnost - ljudje naj bi čutili, da sodijo skupaj. Pri tem razlikuje dva poglobitna tipa pripadnosti oz. družbe: mehanska solidarnost je značilna za preproste arhaične družbe, v katerih ji ljudje brezpogojno pripadajo (podobno solidarnost je danes mogoče najti še v družinah); nasproti njej je organska solidarnost, tipična za moderne družbe. Je veliko bolj zapletena: ni več poglobiten preprost občutek pripadnosti, ampak kompleksen splet pogodbenih obveznosti. Mehanska solidarnost temelji na občestvenosti in veri (za enotnost družbe skrbijo obredi in kolektivne predstave, pri visoki stopnji delitve dela pa imajo kolektivne predstave - tudi religiozne - manjši pomen), družbo organske solidarnosti pa povezujeta predvsem pravo in red. Z razvojem družbe religija tako postane bolj splošna, abstraktna in enostavna.

V najvplivnejšem delu **Les regles de la methode sociologique** (Pravila sociološke metode, 1895) dokazuje, da je družba stvarnost z lastno resnico (realiteta

sui generis), ki ne more biti zreducirana na psihološka dejstva. Družbena dejstva je potrebno obravnavati "kot stvari". Za stvari je značilno, da lahko eksistirajo mimo nas in jih zato ne moremo spoznati s pogledom vase. Uvedel je pojem "kolektivna zavest" in s tem trdil, da so temelj družbe misli, ideje, kolektivne predstave, ki so konstrukcija človeškega duha. Kolektivne predstave so objektivno obstoječe oblike kulture. Na posameznika imajo moč v obliki vzorcev vedenja.

Kot ilustracijo in dokaz pravilnosti svojih tez o samostojnosti družbe je objavil delo **Les suicide** (Samomor, 1897). Namerno je izbral argument, ki ga mnogi smatrajo zgolj za psihični fenomen, da bi dokazal, kako je socialno ozadje odločilno za verjetnost samomora.

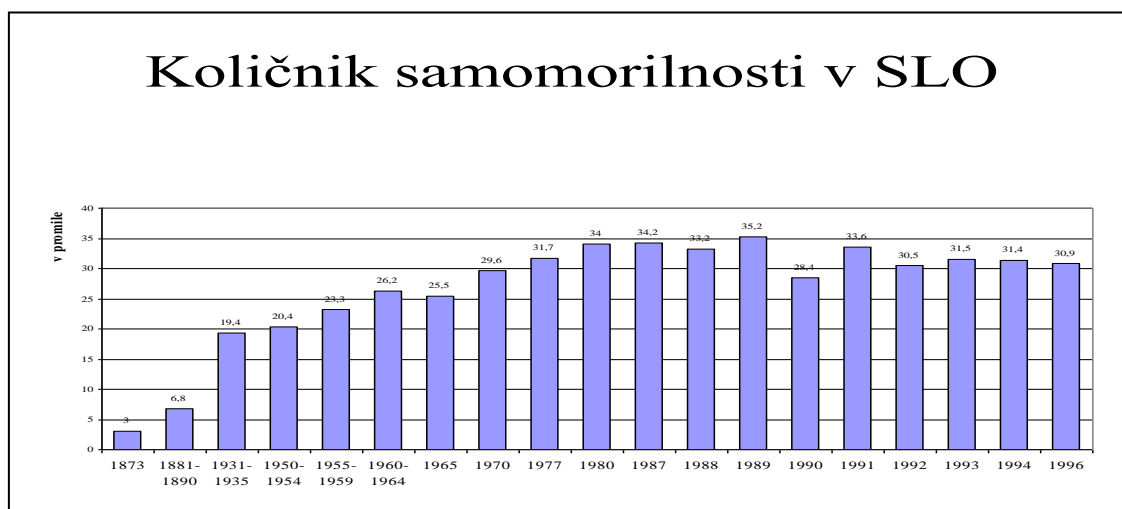
S pomočjo statističnih podatkov je ugotovil, da je samomor pogostejši med katoličani kot Judi, med protestanti pa še višji kot katoličani. Prav tako višji med moškimi kot ženskami; tudi več med izobraženimi. Ti podatki so potrjevali njegovo domnevo, da je pri tem odločilno dejstvo integracija družbe, katere je manj med protestanti, izobraženimi, moškimi, itd. Razlikuje med egoističnim, altruističnim, fataličnim in anomičnim samomorom. Anomija je med najbolj znanimi Durkheimovimi pojmi: dobesedno pomeni brezpravje, nezakonitost; uporabil ga je za stanje posameznika ali družbe, ko je solidarnost deficitarna. Do anomalije prihaja predvsem v časih hitrih družbenih sprememb, ko prejšnje norme izginjajo, novih pa še ni.

Shema 1: Tipi samomora po Durkheimu



Njegova študija je še danes aktualna, v posebni meri tudi za slovenske razmere, kjer je količnik samomorilnosti med najvišjimi v svetu.

Grafikon 2: Količnik samomorilnosti v Sloveniji



Prava krona njegovega dela je knjiga **Les formes elementaires de la vie religieuse** (Osnovne oblike religioznega življenja, 1912). Čeprav agnostik, je na religijo močno osredinil svoja raziskovanja. Religijo prične raziskovati posredno, prek etnologije (v Avstraliji), vendar ne raziskuje njenega porekla, ampak religijo kot družbeni pojav s kohezivno družbeno vlogo. Izhodišče predstavlja iskanje neke nepogrešljive sile, ki preprečuje razpad skupine. To silo odkrije v totemu (ki ga smatra, tako kot Smith, za najbolj preprosto, elementarno in izvirno obliko religije - kot manj kompleksen pojav ga je lažje proučevati in prek njega razumevati poznejše in aktualne situacije). Totem je obenem simbol božanstva in družbe, saj ji daje zavest o izvoru, pripadnosti oz. identiteti.

Sicer religijo razume kot "sistem verskih resnic in praks, ki se tičejo svetega, t.j. odmejenega in prepovedanega, in ki združuje v enotno moralno skupnost (cerkev) vse, ki mu pripadajo. Predvsem hoče dokazati:

- pomen razlikovanja med sakralnim in profanim (za vsako družbo);

Paralelizem: sakralno - profano

	<i>sakralno</i>	<i>profano</i>	<i>Prihodnost religije</i>
Kolektiv	Verski prazniki, ceremonije, rituali	Srečanja skupine	Nacionalna praznovanja
Individuum	Dualizem: vernik-bog	Dualizem: individuum-skupina	Dualizem: državljan-država
Simboli	Totem kot religiozni simbol	Totem kot simbol klana	Zastava kot nacionalni simbol
Morala	Religiozni tabuji	Družbene prepovedi	Sekularna morala

- najtesnejšo zvezo med sakralnim in religijo ter njunim družbenim značajem (v kolikor ju rojeva družba in sta usmerjeni v službo družbe);
- potrebnost religije in njenih praks za ohranitev in razvoj družbenega življenja.

Za Durkheima je religija družbeni pojav v svojem izvoru, v njeni naravi in prihodnosti (finalnosti). Z družbo ima skupne karakteristike in perspektive.

Ali nista potem Bog in družba isto? Pritrdilni odgovor je bistvo Durkheimovega pojmovanja religije.

Vendar kljub nenehnemu poudarjanju, da je religija družbeni pojav, se zdi, da Durkheim ne gleda na religijo zgolj kot odraz družbe. V globljem smislu dokazuje tudi obratno: da je družba religiozni fenomen, ker v temelju sloni na vrednotah njenih članov. Torej: Durkheim je sociocentričen v pojmovanju religije in spiritualističen v pojmovanju družbe.

Vendar je Durkheimova šola eden največjih uspehov v zgodovini sociologije kot znanosti. Čeprav so njegove teze precej "ohlapno" formulirane, je vpliv njegove sociologije še danes živ. Vendar njegova interpretacija religije ostaja omejena predvsem na razlago religioznega fenomena v "primitivnih družbah", za katere je značilna mehanska solidarnost. Ni pa sposobna razložiti religije v modernih razvitih družbah (industrijskih, z organsko solidarnostjo). Zdi se, da sakralizacija moderne družbe lahko nastopi zgolj v posebnih, revolucionarnih trenutkih (družbenega vretja), ni pa sposobna razložiti, kako religija preživi čas manj intenzivnega dogajanja.

Poleg tega, da manjka zgodovinska analiza, pa je predvsem problematična Durkheimova redukcija religije na zgolj sociološko kategorijo (klasična pansociološka pozicija). Pri tem pa ostaja izključno v funkcionalistični domeni, saj ga zanima le zmožnost religije odgovarjati na človekove (družbene) potrebe.

5. Max WEBER: Religija in vloga verskih (etičnih) vrednot

Max WEBER (1864 - 1920) je ustanovitelj nemške sociologije in eden največjih in najvplivnejših sociologov nasploh. Sin protestantskih staršev. Študiral pravo, ekonomijo, zgodovino in filozofijo. L. 1893 v Berlinu prof. trgovskega prava, 1896 v Heidelbergu prof. nacionalne ekonomije; l. 1909 ustanovi "Deutsche Gesellschaft für Soziologie". Veliko se je udeleževal tudi v politiki: ustanovi nemško Demokrasko stranko, sodeluje pri sestavi nemške ustave, sodeluje pri versajski mirovni pogodbi, itd.

Iskal je vzroke kapitalizma oziroma moderne družbe. Pri tem je izhajal iz dveh predpostavk: da ima moderni svet specifične posebnosti in da je kapitalizem

Velik del opusa je posvečen proučevanju religije:
 1905: **Protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus.**
 1915-1919: **Die Wirtschaftsethik und Weltreligionen** (o konfucionizmu in taoizmu, hinduizmu in budizmu ter judovstvu);
 1920-1921: **Gesamelte Aufsätze zur Religionssoziologie** (4. vol.);
 1921: **Wirtschaft und Gesellschaft.**

odločilnega pomena za nastanek modernega sveta. Pri tem pa mu je (za razliko od Marxa) šlo za proučevanje zgodovinske vloge idej. Spodbijal je rigidni ekonomski determinizem in dokazoval vzroke kapitalizma ne le v ekonomskih procesih (razvoju

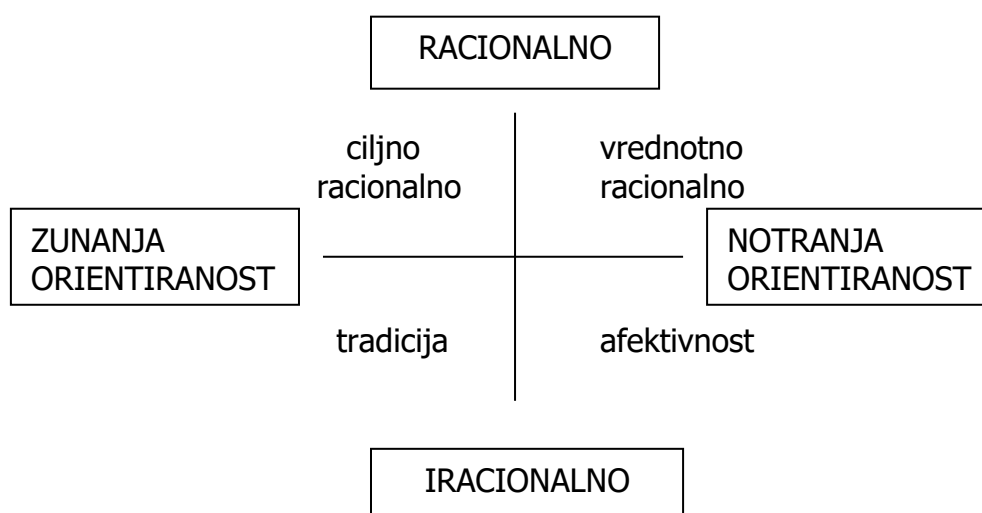
denarja, mest), saj so tudi tu odvisni od dogajanja v človeškem duhu, predvsem vrednot in verskih predstav, pa tudi razvoju interesov.

Glavni predmet sociologije je po njegovem družbeno delovanje (akcija). Razlikuje 4 idealne tipe družbenega delovanja:

- a. Ciljno racionalno delovanje: (ciljno oz. namensko, zweckrational): nekdo deluje tako, da uresničuje lastne cilje, pri tem pa upošteva okoliščine (primernost, neprimernost) in sredstva, npr. nekdo daruje za karitas (tudi zato), ker se mu to šteje v davčno olajšavo. Določena aktivnost je torej sredstvo za doseg nekega cilja.
- b. Vrednotno racionalno (wertrational): nekdo deluje izključno na temelju vere, ne glede na učinke. Cilj je že v aktivnosti sami. Nekdo daruje za Karitas, ker je to dobro, pri tem pa se ne sprašuje, koliko mu bo to koristilo, npr. koliko ugleda mu to prinese, ipd.
- c. Afektivno: cilje in sredstva delovanja pogojujejo čustveni motivi, afekti, duševno stanje.
- d. Tradicionalno: tradicija predloži cilje in sredstva za njihovo doseg. Nekdo ravna iz navade, kar se je delalo že od nekdanj, posnema običaje, ipd.

Seveda so posamična dejanja tako kompleksna, da jih je mogoče (vsaj delno) uvrstiti v vse navedene tipe delovanja. Vendar s poglobljenim uvidom spoznamo, da je pri posameznih delovanjih več enih kot drugih lastnosti. Tako lahko prepoznamo raznolikost delovanj. Npr. racionalnost pomeni zavedanje cilja in ocenitev sredstev in okoliščin za njegovo doseg. Takšna ocena pri afektivnem delovanju sploh ni možna, oziroma je možna šele naknadno. Pri tradicionalnem vedenju so razlogi zunanji (nekaj npr. počnem zato, ker vsi drugi že od nekdanj tako delajo). Pri vrednotno racionalnem delovanju pa so razlogi bolj notranji, notranje prepričanje o vrednoti nečesa. Povedano nazorno prikazuje shema.

Shema 2: Tipi delovanja



V procesu modernizacije družbe Weber opaža evolucijo od tradicionalnega v smeri vedno bolj racionalnega delovanja (**proces racionalizacije** opazi predvsem v zahodnem svetu). Ta proces vidi v sistematičnem, metodičnem delu, v pojasnjevanju in sistematizaciji idej, ki kot obvezujoče norme postajajo efikasne motivacije delovanja. Weber je prepričan, da je s tem pojmom (ki zajema tudi religijo - in zato

se religija razlikuje od magije in psevdoreligije) mogoče v veliki meri pojasniti razvoj zahodnega sveta.

S procesom racionalizacije je tesno povezan drugi proces, **proces diferenciacije** celotnega življenja. Gre za rastočo razčlenjenost in kompleksnost življenja: narašča delitev dela, podsistemi ekonomije, politike, izobraževanja, prava, družina, religija... pa postajajo relativno vse bolj avtonomni; med njimi ni več enoznačne notranje hierarhije, centra, vrha; ne velja več, da je celota več od vsote njenih delov (prim. Luhmann).

L. 1905 je publiciral delo **Protestantska etika in duh kapitalizma**. Weber je hotel potrditi kavzalno zvezo med vzroki kapitalizma in protestantsko religijo. Knjiga je zanimala znanstveni spor, ki traja še danes.

Poglavitna tipa askeze oziroma etike:

- PASIVNA – umik od sveta, pomembna le molitev, liturgija...(kontemplacija, mistika)
- AKTIVNA, ni svetobežna, marveč znotraj svetna – veruje, da je Bog za uresničenje svojih načrtov izbral prav nas; smo božje orodje; zato usmerja v zanimanje za ta svet, spreminjanje (reformatorji...); takšno pojmovanje poklicanosti (poklica) - odkriva v kalvinizmu.

Zelo natančno je analiziral mnoge **družbene vloge**, npr. zgodovinsko vlogo avtoritete: razlikuje tri vrste avtoritete:

tradicionalno, temelječo na sorodstvenih vezeh;

karizmatično, kjer so odločilne osebne kvalitete voditelja;

racionalno, po legitimnosti norm.

Posebno pozorno je proučeval vlogo **PREROŠTVA**. Prerok je zanj nosilec **karizme** (izredne kvalitete, ki pripada neki osebi; karizma je odvisna od priznanja drugih in od učinkovitosti, saj se mora pokazati kot učinkovita).

Razlikuje med resničnim in psevdo preroštvom. Med **resnično preroštvo** uvršča etično preroštvo (prerok je orodje nekega razodetja, zato zahteva poslušnost kot moralno dolžnost) in preroštvo kot zgled (prerokovo življenje postane model, ki ga velja posnemati).

Psevdo preroštvo: zakonodajalec (v določenem zgodovinskem trenutku, posebno v obdobjih kriz sproži sistematično, intelektualno, pravno preureditev v novo družbo); **osvoboditelji** oz. družbeni reformatorji; **tiran** - čuti se poklicanega, da se polasti oblasti, vendar to stori, ne kot prerok iz božjega, ampak iz osebnega nagiba (v politične namene); **moralni in filozofski učitelj (modrec)** vodi neposredno duhovno rast in zorenje tistih, ki se mu popolnoma zaupajo, manjka pa mu emocionalna stran pridiganja; **mistatog** garantira odrešenje, vendar mu manjka etična doktrina (marsikdaj delovanje motivira želja po dobičku).

Prerok zbere okoli sebe somišljenike, učence. Navadno se preroku pridružijo tiste plasti prebivalstva (ali vernikov), ki se čutijo kakor koli prikrajšane. Med njim in učenci prihaja do primarnega odnosa. Nastane skupnost.

Glede razlike med preroško in duhovniško karizmo: duhovnik teži k delovanju po racionalno-sistematičnih kriterijih, medtem ko preroku daje odločilnejši pečat navdih, "razodetje"; bolj naglašena čustvenost in spontanost.

Neke vrste paradoks pa je v tem, da izvornost neke karizme lahko preživi le prek procesa institucionalizacije (prerokovi karizmi se pridružijo učenci, ki čutijo nalogo, da prerokovo sporočilo prenesejo v vse oblike in pore življenja; njihova

skupnost se sčasoma ustali). Z druge strani pa proces institucionalizacije najbolj ogroža originalnost in izvirnost karizme. Med širšimi plastmi ljudstva karizma preživi, v kolikor prerok postane predmet češčenja (kulta) - kar pa v resnici pomeni, da postaja v nekem smislu "duhovnik".

V procesu institucionalizacije prerokba dobiva vse širšo utemeljitev (gotovost, racionalizacija = teologija). Vendar je to splošna človeška potreba: človekova dejanja naj bi bila čim bolj utemeljena, upravičena. Lahko rečemo, da dajati prednost gotovosti pred negotovostjo, vidnemu pred nevidnim, v nekem smislu pomeni dajati prednost duhovništvu pred preroštvom. Zato v kraljestvu religije preroštvo pomeni kratkotrajen pojav. Kljub temu pa religiozni svet ne more izločiti preroštva iz svojega sistema. Brez preroka bi izostal **srednik** med svetom radikalne novosti preroške inspiracije in na drugi strani svetom kulturno-verske tradicije.

Iz Webrovega gledanja na mesto preroštva v svetu religije izvira tudi njegovo pojmovanje razvoja religije. Razlikuje tri obdobja:

- karizmatično obdobje
- rutinizacija karizme
- institucionalizacija

Webrova sociologija religije omogoča razumeti širok spekter fenomenov sodobnega sveta. Ko se sprašuje, zakaj je ravno v tem delu sveta nastala družbeno ekonomska struktura, ki vključuje sistematično in zavestno racionalizacijo (torej znanstveno kontrolo sredstev za doseg ciljev; racionalna organizacija), odgovarja, da vsako prakso (ekonomsko, politično, kulturno) nujno motivira neka etika - ki temelji na neki globalni viziji človeka in sveta, na neki lestvici vrednot, neki ideologiji.

Religija ravno zaradi svojega karakterja totalnosti predstavlja takšno najširšo vizijo. Zato vzporedno z vsako veliko civilizacijo v zgodovini najdemo neko univerzalno religijo, ki povzema duh tistega časa.

Weber religijo pojmuje na zelo kompleksen način: religija je zanj integriran odgovor na vse probleme človekovega položaja v svetu; človeku daje hierarhijo temeljnih in zadnjih vrednot. Religija je direktno vključena v procese družbenega spreminjanja in v racionalno strukturo zahodne civilizacije.

Zelo pozitivno vlogo pripisuje karizmi, preroštvu in tudi sekti (ki se navadno oblikuje ob karizmatičnem voditelju). Na splošno Weber proučuje religijo kot neodvisno variabla, vendar pri tem ne pozabi, da tudi družba vrši svoj vpliv na religijo.

6. Wach, Parsons, Luhmann

Wach: Znanost o religiji:

Nadaljnemu razvoju sociologije religije vtisne pečat JOACHIM WACH (1898-1955), avtor nemško luteranskega izvora. V najpomembnejšem delu SOCIOLOGY OF RELIGION, Chicago 1944, religijo pojmuje kot "izkustvo svetega"; raziskuje interakcijo med religijo in družbo, na treh temeljnih ravneh:

Teoretični izraz religije – doktrina, nauk

Praktični izraz – kult

Socialni izraz – skupnost (kolektivna religija nasproti individualni)

Po WACHU podoba in razvoj religije v najvišji meri določajo:

- **Ustanovitelj, prerok, reformator, čarodej, vedeževalec, svetnik, duhovnik, redovnik**

- Religija lahko ima v družbi pozitivno integrativno vlogo, ali pa tudi negativno razdiralno (destruktivno). To pa je odvisno od oblike izkustva svetega (sakralnega). Celotno proučevanje religije Wach imenuje "znanost o religiji".

Parsons: Religija in harmonizacija družbe

Ameriška sociologija: Izkustvo družbe, v katerem se je razvijala ameriška sociologija, ni imelo opravka z evropskimi političnimi in ideološkimi kontroverzami. Amerika je imela lastne probleme: družbo priseljencev z bliskovito industrializacijo in urbanizacijo, na verskem področju pa izrazito pluralno situacijo. V začetku je še prihajal teoretični vpliv iz Evrope, vendar ameriška sociologija je šla kmalu svojo pot: od začetka je bila usmerjena na družbeno prakso. Manj se je zanimala za politiko, več pa za socialne reforme in socialno skrb.

Osrednje ime ameriške sociologije je **Talcott Parsons** (1902 – 1979), nekoliko v njegovi senci pa **Robert Merton**, r. 1910.

Parsons roj. v Coloradu, študira medicino, biologijo, nato etnologijo, nacionalno ekonomijo in sociologijo v Heidelbergu in Londonu; prof. sociologije na Harwardu.

Razvije(ta) **strukturalno funkcionalistično sociološko teorijo**. Za izhodišče (klasično vprašanje socialne filozofije) : KAKO JE MOGOČ DRUŽBENI RED?

Navezuje se na Webra, Durkheima, Malinowskega. Družbo vidi kot trajno dinamično tvorbo, v kateri je vsak njen del na en ali drugi način v razmerju z drugim.

V svoji teoriji STRUKTURALNEGA FUNKCIONALIZMA pozorno proučuje FUNKCIJE SOCIALNEGA SISTEMA. Pride do sklepa, da vsak socialni sistem mora izpolnjevati štiri funkcije - paradigma štirih funkcij:

AGIL-ADAPTION (prilagoditev na socialno in drugo okolje)

GOAL-ATTAINMENT (doseganje ciljev)

INTEGRATION (povezovanje)

LATENCY (=pattern maintenance, ohranitev norm oz. legitimizacija)

Pomembno pa je, da se POSAMEZNE STRUKTURE (SUBSISTEMI) SPECIALIZIRAJO: ADAPTION na socialno in drugo okolje poteka predvsem prek ekonomije (dobrine, usluge); GOAL-ATTAINMENT sistema se skuša doseči prek politične organiziranosti, spodbujanja sodelovanja; INTEGRATION prek struktur, v katere so posamezniki vpleteni; vključno z družbeno priznanimi hierarhijami in avtoritetami;

LATENCY (=pattern maintenance) pa skozi kulturni sistem, vključno z religijo.

Ko vsak subsistem izpolni funkcijo za celotno družbo, le-ta doseže ravnovesje, harmonijo – ta proces imenuje HOMEOSTAZA. Homeostaza (biološki pojem) pomeni stabilnost organizma prek fizioloških sistemov.

Pri tem je pomembno imeti pred očmi SOODVISNOST SUBSISTEMOV: sprememba v enem se odrazi v celoti. S takšnim gledanjem na družbeno dogajanje se odpre nešteto raziskovanj (posameznih odnosov v družbi), npr.: ekonomija-religija, religija-politika, religija-mediji, ipd.

POSEBNE ZNACILNOSTI RELIGIJE

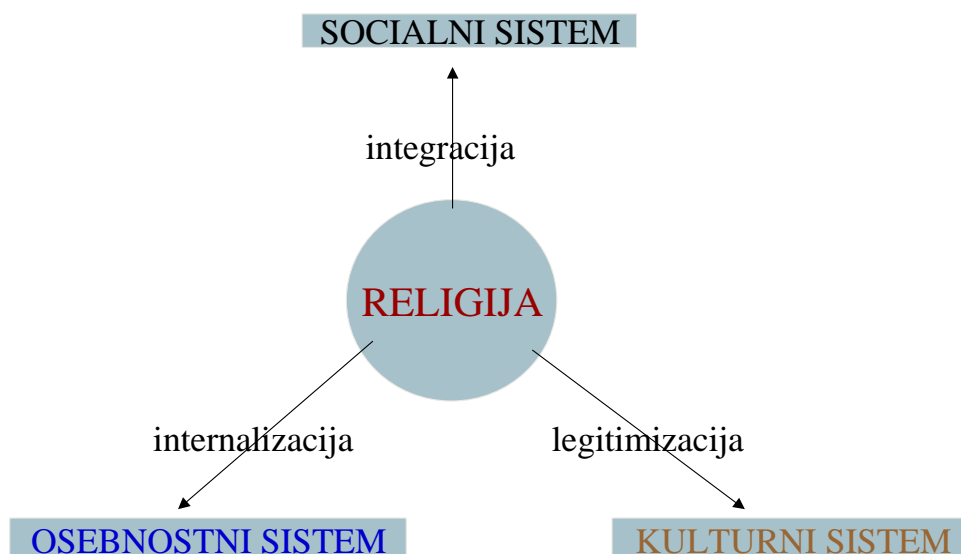
Religijo pojmuje kot skupek: 1. (med seboj povezanih) verskih predstav, nanašajoče se na nadnaravne, svete reči; 2. Sistem simbolov, predmetov, objektov, dejanj, dejavnosti in (empiričnih in neempiričnih) oseb. 3. Verska skupnost; 4. Skupek moralnih vrednot.

FUNKCIJA RELIGIJE po Parsonsu: Religija je v paradoksnem položaju: usmerjena v transcendentni svet (odrešenosti), pa vendar etabliрана v tem, in proti svoji volji (pomemben!) del tega sveta. Svoje mesto najde v kulturnem sistemu.

Kritika Parsonsove sociologije: Vedno pogosteje mu očitajo, da je njegova homeostatična podoba družbe preveč harmonična. Disfunkcionalni konflikti namreč ne pomenijo vedno motnje ravnotežja sistema. Konflikti so lahko tudi produktivni. Religija ne pomeni vedno le varovanja družbene ureditve, ampak lahko tudi dezintegracijo.

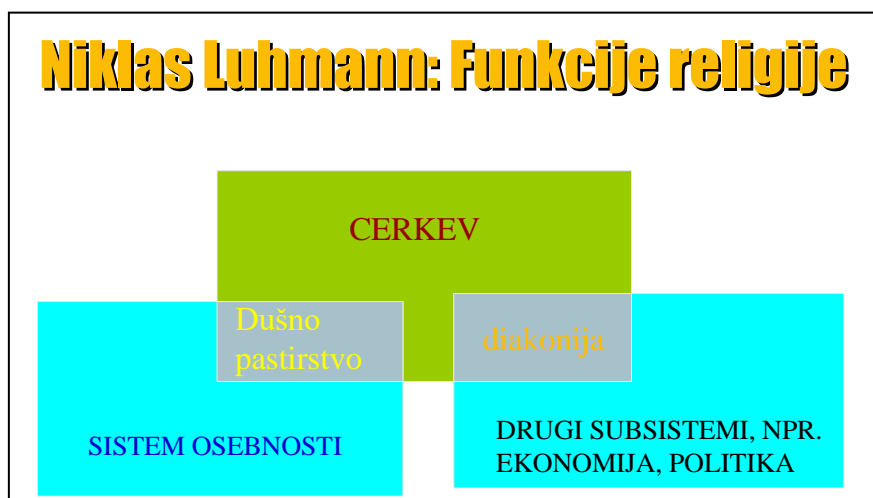
Na očitek statičnosti reagira s teorijo evolucije, ki pa jo v najbolj znani varianti razvije njegov učenec Robert BELLAH.

SPECIFIČNE FUNKCIJE RELIGIJE



Niklas Luhmann: Religija podsistem družbe

Rojen 1927, najprej pravnik in v vodstvenih službah firm. Od srede 70-ih let razvije – na osnovi sistemske teorije – posebno teorijo religije, ki je deležna precejšnjega odmeva tudi med teologi. Vprašuje se tako po specifičnih vsebinah (substancah) kot funkcijah religije.



Izhodišče: proces družbene diferenciacije. Gre za rastočo razčlenjenost in kompleksnost celotnega življenja, narašča delitev dela; podsistemi ekonomije,

politike, izobraževanja, prava, družina, religija... postajajo relativno vse bolj avtonomni; med njimi ni več enoznačne notranje hierarhije, centra, vrha.

Religija je del socialnega sistema, ki se je šele z razvojem začel od njega razlikovati (proces diferenciacije). Religija predstavlja enega od podsistemov. Ker danes religija predstavlja lasten socialni subsistem, lahko ima tudi posebne funkcije, ki so pa v funkciji celotne družbe. V družbi namreč religija rešuje nekatere probleme, nastale v drugih podsistemih, vendar jih ti ne rešijo. Luhmann meni, da je pglavitna naloga religije - premostitev končnosti. Kot prikazuje shema, religija deluje tako na osebo (posameznika) in to delovanje imenuje pastoralno oziroma dušno pastirsko. Medtem ko delovanje religije v okviru drugih področij (podsistemov) družbe in življenja imenuje preprosto – diakonija.

* * * * *

V zgodovinskem pregledu sociologije religije bi bilo potrebno omeniti še vrsto znanih sociologov religije, ne le ameriških, marveč tudi drugih delov sveta. Med najbolj znanimi omenimo še dva:

Robert BELLAH (1927 -) je posebej znan po eseju Civilna religija in pa po evolucijski teoriji religije, pri čemer omenja Pet stopenj razvoja religije.

Za izhodišče mu služita predvsem Durkheimov evolucionizem in Parsonova sociologija (njegov učenec): Zgodovinski razvoj družbe in religije pogojuje rastoča diferenciacija družbe in religije (kot simbolnega sistema).

S tem razvojem se povečuje človekova svoboda naproti naravnemu okolju, pa tudi fleksibilnost v prilagajanju okolju.

Drugi znan in vpliven sociolog religije je **Rodney STARK (1934 -)**. S Ch. Glock-om leta 1964 prikažeta religijo kot sestavljen pojav – peterih razsežnosti: izkustvena, obredna, ideološka, intelektualna, posledična.

Lahko rečemo, da že pred 2. svetovno vojno, sploh pa po njej, postane Amerika "Meka" sociologije«. Tudi na področju sociologije religije to velja. Danes med najbolj vplivne sociologe religije sodijo še Robert Wathnow, Andrew Greeley in drugi.

7. Odnos katoličanov do sociologije

a. Štiri obdobja

Zgodovina in evolucija odnosa katoličanov do nove sociološke znanosti razodeva najprej ne le kritično, ampak kar odklonilno držo do nove znanosti. Do tega ni prišlo, ker bi bili katoliški teologi ali njeno vodstvo splošno uperjeni proti njej, marveč zaradi narave začetkov sociologije in sociologije religije. Carrie govori o štirih obdobjih ali fazah tega obdobja, ki se zvrstijo takole:⁹

- **obdobje opozicije**: ker se je sociologija pojavila v okvirih razsvetljenstva in pozitivizma in ker prvi sociologi (Comte, Spencer, Durkheim) niso skrivali agnostičnih in ateističnih namenov, je razumljivo, da je katoliška Cerkev sprva novi znanosti nasprotovala;

9 Prim. H. CARRIER, *I cattolici e la sociologia empirica*, v: H. CARRRIER & E. PIN, *Saggi di sociologia religiosa*, Ave, Roma 1967, 11-27.

- **obdobje postopnega in previdnega sprejemanja:** ko so postajali sociološki pojmi manj ohlapni in so s tem izginjali mnogi nesporednosti in predsodki. Tudi ni več šlo za rušenje metafizike in teologije;

- **obdobje sodelovanja** in prvih prispevkov Katoličanov, npr. Federic Le Play (ki osnuje svojo skupino in šolo "Le science sociale").

Posebna pomena pa je delo **Gabriela Le Bras-a (1891 – 1970)**, ki je začel s tako imenovano **religiozno sociologijo**. Sicer docent kanonskega prava, je leta 1954 v Parizu ustanovil skupino za sociologijo religij. Najbolj znan je po svojih sociografskih prispevkih – poleg verovanj raziskuje versko (liturgično) prakso, ker jo je najlažje raziskovati (najbolj pri roki) in razločuje 5 kategorij vernikov: sezonski konformisti, praktikanti, pobožni, krščeni-nepraktikanti, krščeni-nepripadniki. Izdelal je religiozni zemljevid celotne Francije. Zaslužen pa je tudi za odstranjevanje predsodkov in strahu pred novo znanostjo.

Z njim in podobnimi sociologi drugod po Evropi in Sev. Ameriki - sociologija postane **ena izmed znanosti o religiji:** nastanejo prvi katoliški sociološki instituti (v Rimu, Louwenu in mnogi v ZDA). Ena smer sociologije (religije) se bolj približuje katoliškemu socialnemu nauku, druga pa bolj eksperimentalnemu proučevanju družbenih in religioznih pojavov.

Potrebno je reči, da katoličani razvijejo še posebno smer sociologije religije, znano pod imenom **PASTORALNA SOCIOLOGIJA**. Do nje pride v dialogu s pastoralno, ekleziologijo, pokoncilsko novo-evangelizacijo, tudi vis-a-vis rastočemu pojavu zmanjševanja verske prakse krščenih. Gre predvsem za sociologijo religije v pastoralne (znotrajcerkvene) namene.

Tako v Italiji Silvano Burgalassi (Pisa) leta 1970 identificira 5 subkultur: ateistično, religijsko indiferentno, subkulturo pripadnosti in prakse, magično-sakralno in difuzno subkulturo (od preroške inovacije do skoraj preloma z institucijo).

b. V Ameriki

V Ameriki je šel razvoj sociologije religije drugačno pot. Jasno lahko razločimo tri različna obdobja:

V **'30 in '40 letih** 20. stoletja si katoličani prizadevajo za lastno sociologijo religije, ker v deželi prevladuje mehanicistično in evolucionistično razumevanje družbe, v duhu Comta in Spencerja; 1937 so tako ustanovili American Catholic Sociological Society (ACSS) in 1940 American Catholic Sociological Review (ACSR).

V **'50 letih**, ko je v sociologiji prevladal funkcionalizem, pa so se tudi katoličani oprijeli funkcionalizma in opustili idejo katoliške sociologije; v **'80**, v času vzpona liberalne ekonomije, pa mnogi – onstran funkcionalizma – proučujejo družbo s stališča žrtev nove družbe.

c. Vatikanski koncil

2. Vatikanski koncil: Novejše razumevanje pomena in mesta sociologije oz. **družbenih ved v Cerkvi** je uveljavil zadnji koncil in so podani v njegovih dokumentih oziroma Odlokih. Konstitucija CS: Cerkev mora pri svojem poslanstvu »v zadostni meri poznati in uporabljati ne le teološka načela, ampak tudi izsledke svetnih znanosti, zlasti psihologije in sociologije, tako da bo tudi vernike mogoče voditi k čistejšemu in bolj zrelemu verskemu življenju« (**CS 62,2**).

Podobna naročila daje koncil škofom (**Š 16,5; 17,3**), duhovnikom (**D 19,2**) in tudi bogoslovcem oziroma študentom teologije (**DV 20**).

d. V Sloveniji

Glede razvoja sociologije religije v Sloveniji verjetno prevladuje vtis, da katoličani niso dali svojega prispevka k razvoju sociologije religije pri nas. Vendar takšno prepričanje ne ustreza resnici. O sociologiji so veliko pisali že bogoslovni profesorji Krek, Ušeničnik, Jeraj.

Vendar po 2. svetovni vojni prevlada marksistična sociologija religije, predvsem Roter, Kerševan (začetki v 65-ih).

Vendar ne gre pozabiti mariborskega pastoralno sociološkega kroga, ki ga je leta 1957 ustanovil mariborski škof Držečnik. Isti škof je na 2. vat. koncilu spregovoril o pomenu sociologije in vplival na stališča celotne Cerkve.

Novo obdobje sociologije religije pri nas nastopi z osamosvojitvijo Slovenije v 90-ih.

8. Sklep: Poseben predmet in metoda raziskovanja

Zgodovinski pogled je pokazal na težavnost objekta raziskovanja. Lahko pa rečemo, da sociologija na splošno proučuje religiozno vedenje (versko vedenjske manifestacije) in recipročno razmerje med religiozno eksperienco in družbeno strukturo.

Ni pa predmet sociološkega proučevanja religije vera ali milost, marveč le manifestacije (objektivizacije) vere (verske izkušnje) – kako jih dojemajo, praznujejo, organizirajo in živijo v okviru neke družbe.

SOCIOLOŠKA METODA je metoda humanističnih in družboslovnih ved, pri čemer so ključni trije koraki: PROBLEM-HIPOTEZA-VERIFIKACIJA

Najprej je potrebna določitev/omejitev vprašanja, področja, variabel ali/in indikatorjev. Na osnovi splošne presoje problema in razčlenitve se postavijo delovne hipoteze, ki jih je treba verificirati, ali ustrezajo podatkom (dobljenih z opazovanjem, intervjuji, testi, arhivi).

Dodajmo še novejši sociološke raziskave vernosti in vire empiričnih podatkov, ki so večkrat dosegljive tudi na internetu:

- WVS – World Value Survey 1980, 1991, 1999;
- EVS – European Value Programme
- ISSP – International Social Survey Programme
- Aufbruch – 1997
- SJM – Slovensko javno mnenje (od 1968)
- ESS – European Social Survey (2002)

DOSTOPNOST podatkov: Najširši dostop do podatkov nam nudi Cobiss, še posebej tudi najnovejša dela raziskovalcev.

Dobro je poznati vsaj naslednje internetne naslove: Arhiv družboslovnih podatkov (http://rcul.uni-lj.si/~fd_adp/);

SURS (<http://www.sigov.si/zrs/>);

Svetovna statistika vernosti, cerkvenosti (<http://www.adherents.com/>);

Sociologi religije

(http://hrr.hartsem.edu/sociology/sociology_sociologists_of_religion.html)

Urad za verske skupnosti vlade RS (<http://www.gov.si/uvs/index.htm>), RKC, itd.

II. poglavje: POJAV RELIGIJE V SOCIOLOŠKI LUČI

V tem delu obravnavamo najprej vprašanje sociološke opredelitve religije, vključno s primeri, ko je razločevanje med religioznim in nereligioznim najtežje (primer funkcionalnih nadomestkov religije in magije, mogoče pa je vključiti tudi pojav t.i. civilne religije, pri tem pa je vprašanje, koliko pri tem gre za pojav religije v običajnem pomenu). Nato predstavimo sestavljenost oziroma kompleksnost religioznega pojava, proces institucionalizacije religije oziroma socialne oblike vernosti, pa tudi vprašanje verske pripadnosti in konfesionalnosti.

1. VPRAŠANJE OPREDELITVE RELIGIJE

Pojem religije je zelo raznolik in nenatančen. Cicero: relegere – povezanost z bogovi; Drugače razume Avguštín: reeligere – ponovna odločitev za Boga.

V vsakdanjem razumevanju zahodne kulture: religija pomeni češčenje transcendentne moči, božji nauk in veroizpoved ljudi, ki so povezani (ali/in organizirani) v skupine oziroma verske skupnosti.

Nastanejo problemi: Kaj narediti, ker nekatera verstva ne poznajo božanstva? Arabski jezik ne pozna besede religija; v sanskrtu ekvivalent dharma (zakon, navada, red) ali bhakti (versko zaupanje): v kitajščini religijo prevedejo z Zong jiao (nebeški nauk), ipd.

Kaj je sociološko religija? Poskus definiranja religije je zelo raznolik in težaven. Weber: ta fenomen ni mogoče definirati. Danes poskušamo religijo – na sečišču religiologije, praktične teologije in sociologije - vsaj opisati. Vsaj »delovni pojem«, ki omogoča analizo religije v njenih bogatih razsežnostih. Nekateri (npr. Glock) zelo pragmatično: ni napačnih, ampak za raziskovalce le (ne)koristne definicije.

Smiselno predvsem razlikovati med **religijo** in **religioznostjo** (vernostjo). Religijo razumemo kot **zaznavno, strukturirano in institucionalizirano** obliko religioznosti. Praviloma jo sestavljajo bolj ali manj kanonizirana **besedila, nauki**, zapovedana verska **praksa** in specifično razumevanje **duhovnosti**. Lahko rečemo, da je religija družbena materializacija religioznosti.

Religiozni človek: Ljudje, ki so zavezani razsežnostim neke religije, sebe razumejo kot kristjane, taoiste, muslimane, itd., in pripadnike določene verske skupnosti. Religija pomeni določeno človekovo **stanje**, njegovo bistveno **značilnost**, pa tudi **zmožnost**.

Religiozni človek je v odnosu s transcenco, ki ga v njegovem bivanju **emocionalno, kognitivno in eksistencialno** (torej celostno) določa.

A. Substancialna ali/in funkcionalna opredelitev religije?

Nastane vprašanje, ali naj religijo definiramo z vidika (krščanskega, muslimanskega, hinduističnega...) **bistva** ali iz njenega **pomena in funkcije**, ki jo ima za človeka in družbo. V tej dilemi se odvija dolgotrajna, vendar še zdaleč ne dokončana znanstvena diskusija o pojmu religije.

Substancialna definicija:

Substancialna definicija religije ima težišče na vsebini religije. Zanima jo predvsem odnos individuuma do transcendence. Tylor: Religija je verovanje v

duhovno bitje. To je znano stališče in v zvezi s takšnim gledanjem govorimo o minimalni opredelbi.

Drugi trdijo: Religija je izkustvo svetega (Otto); religija je sistem verovanj in praktik, ki se tičejo svetega (Durkheim);

Pri tej definiciji gre v glavnem za stališča, ki jih ima človek do določene religije, npr. kakšna je povezanost določenega človeka s krščanstvom oziroma s krščanskimi cerkvami.

Funkcionalno razumevanje religije:

Pri tem pristopu je v ospredju raziskovanje manifestacij in delovanja religije na osebo in družbo. V sociološka raziskovanja religije uvršča pojave, ki skušajo zadovoljiti določene človekove temeljne (individualne in kolektivne) potrebe. Ko namreč človek v življenju ne uspe najti zadovoljivih rešitev, sprejema "sakralni kozmos". Izkustvo tega kozmosa pomeni preseganje človekove bio-kozmoške narave in določenosti, pa tudi vizijo življenja, ki presega prostor in čas.

Kaufmann meni da gre za naslednje funkcije: identifikacijo, premagovanje končnosti, socialno integracijo, upor proti nepravičnim odnosom, kolektivno zavest (slednje je poglobitno za Durkheima); emancipacijo iz družbene bede, pa tudi kompenzacijo (Marx); model smisla in perspektive, v kateri ljudje živijo (Weber); vzpostavljanje socialnega reda v družbi (Luhmann), ipd.

Religija so vsi pojavi, ki presegajo biološko in psihološko naravo: ljubezen, družina, znanost, oblast, pa tudi droga (Luckmann); je tisti del kulturnega sistema, ki je namenjen zadovoljitvi temeljnih potreb, nanašajočih se na preživetje (Malinowski); religija je pomemben oziroma bistveni del družbenega mehanizma..., ki omogoča človeškim bitjem skupaj živeti v sistemu urejenih družbenih odnosov (Radcliffe-Brown).

Poglavitni funkcionalisti: J.M. Yinger, T. O'Dea, Th. Luckmann, N. Luhmann (zadnja neofunkcionalista).

Funkcionalistična usmeritev ni ekskluzivna, temveč inkluzivna. Zato večkrat ne uspe razmejiti religije od psevdo-religioznih, magičnih in ideoloških fenomenov (nacionalizem, komunizem) kakor tudi od funkcionalnih substitutov.

Vendar oba pristopa sta drug drugemu korektura in dopolnitev. Sam **substancialni pristop** je namreč v nevarnosti, da - v moderni in pluralni družbi - vzame v obzir le ozek del religijskih pojavov in religioznosti. **Funkcionalno** pojmovanje religije pa je v nevarnosti, da preveč fenomenov definira kot religiozne, na vsebinsko substanco pa pozabi (v ospredju ni resničnost religije, marveč njen pomen).

B. Funkcionalni ekvivalenti, magija, civilna religija

Že nekajkrat smo se srečali z vprašanjem razmejevanja (diferenciacije) religije in preostalih področij življenja. Pri tem pa naletimo na problem nejasne razmejitve religioznega simbolnega (pod)sistema od drugih področij.

Moderna religija se namreč ne omejuje le na organizirane oblike, na religiozne institucije, cerkve, sekte in druge oblike. Yinger trdi, da funkcije, ki jih je Parsons pripisoval religiji, lahko izvedejo tudi drugi podsistemi družbe. Oba, Parsons in Yinger opazita: Ker religije ne integrirajo več vseh članov družbe, stopijo na njeno mesto

razne ideologije in gibanja. V tem smislu govorimo o funkcionalnih ekvivalentih religije.

a) Funkcionalni verski nadomestki, ekvivalenti

V nastali vakuum torej vstopi "nadomestna religija". Gre za fenomene, ki sugerirajo možnost preseganja bio-kozmoških omejenosti, posebno prek določene individualne ali družbene ekstaze. S tem se predstavljajo kot alternativa za zadovoljevanje potreb, h katerim prvenstveno niso usmerjeni.

Na individualni ravni lahko določeni pojavi (gibanje nazaj k naravi, umetniško ustvarjanje, ljubezen oziroma zaljubljenost, droga, mass-media, rockovska glasba, punk, ipd.) omogočajo:

- nekaj izrednega ali "trance", kar pomeni prelom z vsakdanjostjo, z monotonijo življenja;
- občutek, da se vse znova začne;
- občutek prenehanja žalosti in bolečine;
- intenzivne odnose.

Na ideološki in politični ravni (pojavi kot so liberalizem, nacizem, komunizem, nacionalizem) ponujajo:

- celostni odgovor na vse probleme (odrešenje)
- nov pravičnejši družbeni red
- totalno osvoboditev (liberalizem)
- totalno enakost (marksizem)
- totalno srečo v veličini lastne domovine (nacionalizem)

Takšne ideologije se predstavljajo kot totalni sistemi, ki zahtevajo ne le pripadnost, temveč zaupanje, brezpogojno sprejemanje, navdušenje. Ustvarjajo nove obrede, nove mite in "Olimpe" herojev.

b) Magija

V svetu je nekaj tisoč pojavnih oblik magije. V Italiji je CENSUR ugotovil navzočnost vsaj 200 novih pojavov magije. Tudi pri nas vedno bolj razširjen pojav.

Štiri najštevilčnejše in najdejavnije »igralske skupine« te velike »duhovne družine« so prostozidarji, spiritisti, okultisti in satanisti.

Prostozidarji naj bi nastali že v srednjem veku, združba svobodnih »gradbenikov«, vanje pa naj bi se vključili alkimisti in okultisti. Ponekod (npr. v Veliki loži v Londonu) v svoji sredi niso trpeli ateistov, drugod pa so odstranili vsako religioznost in se navzeli antiklerikalnih naziranj (najbolj tipičen primer Veliki Orient v Franciji).

Spiritisti – začetek 1848 v ZDA (sestre FOX), pod vplivom teorije o »univerzalnem magnetizmu« (Mesmer 1794-1815). Spiritizem naj bi se za razliko od religij naslanjal le na znanstveno dokazljiva dejstva – zato je posebej zanimiv za znanstvenike. Obljublja: moč, da ukazujemo svetu duhov; možnost stika z umrlimi. Vendar na dnu praviloma želja po moči, tudi v hotenju komuniciranja z dušami narave, dreves – z vsem, kar naj bi imelo dušo.

Okultisti – poudarek na obrednih, magičnih formulah, katerih namen je pridobivanje posebnih moči in oblasti. Gre za individualne in skupinske obrede.

Okultizem vključuje značilno kozmologijo: človek, ki nosi v sebi božansko iskro, je padel v svet pojavov, uvajanje v kulturni red (s pomočjo kulturnega obredja) pa pomaga človeku, da se reintegrira v prvotno stanje.

Zelo poudarjajo nasledstvo (zadnji člen verige) kakšne velike izredne osebnosti.

Satanisti – V nekaterih satanističnih skupinah so navzoči vplivi obredne magije. Nekateri priznavajo in častijo Satana kot osebo, v Kaliforniji pa je smer, kjer satana ne priznavajo kot osebo, marveč kot ateistični simbol prometejskega upora »absolutnega osebka« proti pravilom in dogovorom.

Zanje je znana črna maša, ki je blasfemična parodija katoliške maše, je oblika čaščenja Satana.

V zvezi z magijo MACCANTELLI¹⁰ govori o magijski piramidi – glede na uporabo magije – ki ima tri ravni.

Shema 3: Magijska piramida



Za obstoj piramide so pomembne vse tri ravni: Spodnja plast daje surovine, v drugi so »misijonarji«, tretji del pa predstavljajo »teologi« magičnega sveta. Ko se piše o magiji, se večinoma misli na ta sloj piramide, ki je v današnjem svetu tudi zelo raznolik.

Pomembno vprašanje: Odnos med magijo in religijo

Med njima lahko najdemo precej podobnosti (nekateri imajo zaradi njih magijo preprosto za religijo), dejansko pa so med magijo in religijo razlike, ki so bistvenega pomena in kažejo na to, da obeh fenomenov ne gre postavljati v isti red pojavov in stvari. Razlike (in seveda podobnosti) lahko motrimo na več ravneh:

Na odnosni ravni: pri odnosu do nad-empiričnih resničnosti magija manipulira, religija pa priznava podrejenosti.

Glede ciljev: magija vidi individualistične koristi, v okviru individualnih in konkretnih namenov, pri religiji pa so v ospredju splošni, globalni in komunitarni poudarki.

Glede temeljne drž: pri magiji gre za obvladovanje neosebni, misterioznih sil (mehanicistične tehnike), pri religiji pa za zaupanje v osebno resničnost, ki človeku pomaga.

Na ravni *obredja:* pri religiji se obredje venomer prenavlja in razvija, pri magiji pa poznamo fiksacijo (nenehno in natančno ponavljanje) simbolov, gest in besed.

10 MACCANTELLI Walter, *Spiritizem, okultizem in satanizem v modernem svetu*, v: KNEP Milan (ur.), *Človek na razpotju*, Zbornik predavanj s Teološkega tečaja, SKAM, Ljubljana 1998, 90 - 115.

Na *čustveni* ravni magija vodi v strah fatalistične odvisnosti, medtem ko je pri religiji v ospredju čustvo ljubezni in zaupanja v božjo previdnost.

c) Civilna religija (Bellah)

Pojem civilne religije je uporabljal že Jean Jacques Rousseau. Opazil je, da napredujoča diferenciacija med religijo in politiko povzroči, da verski sistem več ne legitimizira politične oblasti. Zato se ljudje srečamo s problemom: kaj družbo (nasprotujočih mnenj in interesov) kot politično skupnost družijo skupaj?

Rousseau odgovarja: Država in družba poleg "volonté de tous" (skupna volja vseh) potrebuje minimalni konsenz prepričanj, ki jih večina sprejema. Takšen konsenz poimenuje civilna religija, ki vključuje: vero v Boga, vero v posmrtno življenje, vero v povračilo za kreposti, kazen za slabo v življenju, zavračanje verske netolerance.

Ta pojem uporabi Bellah – za razmere v ZDA. Trdi: kljub ločitvi cerkve in države (1776) imajo v politični kulturi ZDA religiozni elementi pomembno vlogo. Prebivalcem so namreč skupne določene verske usmeritve (vrednote, ideje, simboli), ki so za razvoj ameriških institucij odločilnega pomena. Kažejo na religiozno razsežnost javnosti.

Gre za vrsto prepričanj, simbolov, ritualov, praznovanj. Ta civilna religija je usmerjena predvsem na veliki dogodek "revolucije" – exodus iz stare dežele onstran morja (mišljeno je priseljevanje in tudi združitelna vojna). To civilno religijo sestavljajo tudi "sveti spisi": Deklaracija neodvisnosti in ustava (obe listini sta nedotakljivi). Washington – od Boga izbran Mojzes, ki je ljudstvo izpeljal iz suženjstva.

Vsebine sodobne civilne religije po Bellahu:

- ✓ Vera v obstoj Boga
- ✓ Njegova volja se kaže v demokraciji
- ✓ S tem je Amerika pomembno orodje zgodovine
- ✓ Ameriška nacija je najpomembnejši vir identitete Amerikancev

Postavi se vprašanje, ali je koncept civilne religije veljaven tudi za druge dežele, ali ga je mogoče posplošiti?

Rolf Schieder skuša formulirati splošen pojem civilne religije: vsi poskusi konstituiranja horizonta smisla skupno bivajočega – v obliki prepričanj, simbolov, ritualov.

Civilna religija je torej tisti del politične kulture, kjer gre za vprašanja smisla in zadnja utemeljevanja.

Nemčija: za raziskovanje civilne religije so analizirali politične govore v času pred združenjem. Ti govori dejansko kažejo na civilno religijo v tej deželi, katere osrednje vrednote so: svoboda, človekovo dostojanstvo, odgovornost, solidarnost, ljubezen do bližnjega.

Primer civilne religije jasno kaže na zamotanost opredelitve religije in religioznosti v današnjem času.

2. SESTAVLJENOST IN RAZSEŽNOSTI RELIGIJSKEGA POJAVA

Že predhodno smo ponovno poudarjali, kako je religija pojav zelo bogate in kompleksne narave. Pri verskem življenju gre za različne ravni dogajanja: na eni strani kognitivno, na drugi pa »vero«, kar pomeni sprejemanje resnic in resničnosti, ki jim razum ni kos; gre za določeno obredno vedenje, pa tudi za doživljanje in »raziskovanje« nadempiričnih resničnosti. Poleg tega se pojavlja družbeno kulturni mehanizem, ki definira etnično, socialno, pa celo politično identiteto, itd. Religija je torej kompleksen kodeks, nekakšen skupek »formul«, s pomočjo katerega verniki organizirajo doživljanje sveta in transcendence, poznavanje sveta in človeka, obredne prakse, pa tudi sisteme verskih resnic.

Ljudje pa versko živijo na zelo različne načine. Sociologija religije najpogosteje raziskuje prav sestavine in stopnje, pa tudi bolj ali manj tipične oblike povezanosti oziroma navezanosti posameznega človeka ali skupine z/na religijo. Res pa je, da tudi pri opazovanju in sociološki analizi vernosti ne gre brez težav, ker vsak raziskovalec vsaj do neke mere motri in razumeva resničnost skozi zgodovinsko, kulturno in psihološko situacijo, iz katere prihaja.

Zato so različni avtorji opozarjali na različne sestavine religioznosti. Razni avtorji predlagajo različne rešitve:

R. Bellah razločuje tri temeljne aspekte: simbolični sistem, ki povzema vsebine verovanja; verska akcija, ki pokaže, kako vernik deluje v odnosu (v odvisnosti) do vere; družbene implikacije, ki izhajajo iz verskega pojava v odnosu do družbenega okolja.

Leta 1964 je pojem religioznosti predložil tudi am. sociolog Charles Glock in je do danes med najvplivnejšimi na tem področju. **Glock (in Stark)** pojav religioznosti predstavlja (ta) v 5 razsežnostih: **izkustvena** (versko doživetje), **ritualna** (udeležba pri obredju), **ideološka** (tu ne gre za politično ideologijo, marveč za – pozitivna – stališča do verskega nauka oziroma sprejemanje verskih resnic), **intelektualna** (versko znanje) in **posledična** (odraz gornjih razsežnosti v vsakdanjem življenju). Teh pet faktorjev se je (po faktorski analizi) izkazalo za sorazmerno avtonomne. Tako zastavljene dimenzije religioznosti kažejo na kompleksnost verskega pojava.

Sčasoma je prišlo do nekaterih modifikacij. Ugotovili so, da se intelektualna in ideološka razsežnost v marsičem prekrivata; odločno premalo pa je bila upoštevana najbolj "sociološka" razsežnost vernosti: na kakšen način je kdo vključen oziroma pripada določeni verski skupnosti - čeprav spet ni splošnega soglasja o tem, ali je verska pripadnost konstitutivni element sleherne religioznosti.

Vsaj v dveh točkah pa srečamo širok konsenz:

- posamezni faktorji so med seboj sorazmerno neodvisni
- korekten sociološki pristop k proučevanju religioznosti ne more biti drugačen kot multidimenzionalen (Acquaviva, Pace, 74).

Zelo široke diskusije pa so se razvijale okoli vprašanja, ali je med temi faktorji kateri, ki po pomenu dominira nad ostalimi. Del sociologov je menilo, da je to verovanje (ideološka razsežnost), ki natančno opredeljuje tudi obliko pripadnosti vernika k določeni veroizpovedi. S pomočjo te razsežnosti je tako mogoče osvetliti navezanost nekega človeka npr. na sistem verskih resnic in vedenjskih norm nekega verskega gibanja. Vendar ali ni pred tem nastopilo spreobrnjenje. Potemtakem se zdi, da je razsežnost doživetja bolj temeljni faktor in je pred ideološkim.

V zvezi s tem so nekateri sociologi (Dejong, Faulkner, Warland, 1976) skušali uvesti splošen pojem religioznosti (generic religiosity), na osnovi tesnejše korelacije

med verovanjem, doživljanjem in versko prakso. Drugi pa so to odklonili, češ da enostransko upošteva le cerkveno religioznost (to bi bila bolj sociologija cerkve kot religije), izpusti pa paleto verskih pojavov v sodobnem svetu (npr. vernost brez pripadnosti neki verski skupnosti).

Vprašanje pa je, ali ne bi bilo mogoče najti neke precej konstantne strukture religioznosti. Vsekakor pa med konstitutivne elemente religioznosti sodijo:

- a) verovanje (credenza)
- b) verska praksa
- c) doživljanje
- d) versko znanje

Postopoma pa se je začel razvijati zaokrožen **multidimenzionalen** pristop, ki je obenem tudi teoretično usmerjen in skuša artikulirati različne komponente, polivalentnost in kompleksnost religioznosti. Dognati hoče realen pomen posameznih razsežnosti in korelacije med njimi.

Obvezno branje: SERGEJ FLERE, Merjenje in korelacije...,v: Teorija in praksa 3/2001. Primer indikatorjev (trditev) za posamezno razsežnost:

IDEOLOŠKA DIMENZIJA

++	+	?	-	--
----	---	---	---	----

Čudeži, opisani v Bibliji so dobesedno in popolnoma resnični.
Božje odpuščanje šele sledi pokori.
Bog deluje in bo še naprej deloval v zgodovini.
Do konca sveta bo prišlo v skladu z Božjo voljo.
Bog je stvarnik vesolja in pred njim bom nekoč odgovarjal.

RITUALNA DIMENZIJA

Nemogoče je razviti versko življenje izven Cerkev. Vsako nedeljo hodim k maši. Molitev je redno del mojega vsakdanjika. Sklenitev zakonske zveze se naj vsekakor opravi pred duhovnikom.

IZKUSTVENA DIMENZIJA

Pogostoma čutim bližino Boga. Včasih čutim strah do Boga. Vera, ki ustvarja zaupanje, kjer bi sicer prišlo do negotovosti, je nujna v življenju. Religija mi daje tolmačenje življenja, do katerega bi ne mogel priti po razumski poti.
--

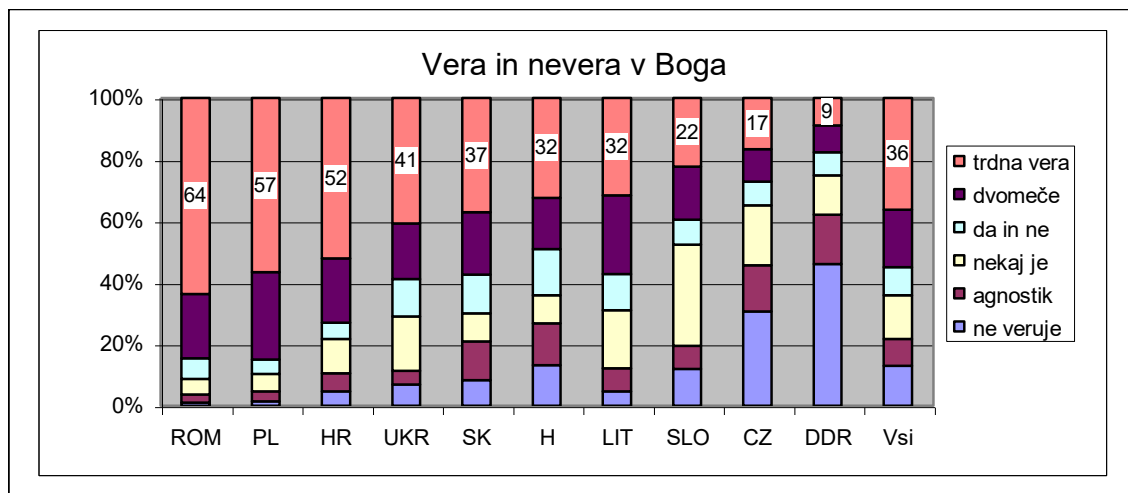
POSLEDIČNA DIMENZIJA

Spolni odnosi izven zakonske zveze so pregrešni. Splav ni nič drugega kot umor. Homoseksualce je treba preganjati kot navadne kriminalce. Na volitvah je treba glasovati za stranke, ki imajo razvidno versko obeležje.
--

1. IDEOLOŠKA RAZSEŽNOST: Verske resnice, vsebina, nauk, doktrina

Predstavljajo temeljno resničnost religioznega življenja. Gre za kompleks kognitivnih in intuitivnih elementov, ki jih ni mogoče jemati le kot intelektualno, ampak tudi kot doživljajsko resničnost in stvar volje. Nanašajo pa se na meta-empirično resničnost in so torej nadržacionalna resničnost, ki ne more biti podvržena verifikaciji. Gre za sprejemanje vsebin, ki se nanašajo na Boga, svet, človeka, zgodovino, interpretacijo življenja glede na zadnjo resničnost in odnos med temi stvarnostmi.

Grafikon 3: Vera in nevera v Boga v deželah srednje in vzhodne Evrope (Aufbruch)



- Skupek verskih resnic o nadnaravnih dogajanjih kot poseg božjega v zgodovino
- Določena koncepcija in možnosti odrešenja (pogoji, sredstva, modalitete - objektivni in subjektivno moralne).

Tabela 8: Verski kozmos v deželah srednje-vzhodne Evrope – vera v obstoj (Aufbruch 1998)

	Bog	duša	nebesa	Vstajenje	čudeže	napoved prihodnosti	zdravljenje s polaganjem rok	pekel
PL	96%	91%	82%	79%	55%	33%	41%	46%
ROM	96%	88%	72%	62%	55%	37%	40%	37%
HR	89%	87%	73%	69%	67%	62%	44%	44%
UKR	87%	81%	68%	48%	46%	55%	39%	39%
LIT	86%	90%	73%	60%	58%	56%	44%	51%
SK	74%	74%	57%	52%	50%	38%	35%	31%
SLO	65%	76%	45%	37%	57%	39%	47%	28%
H	63%	73%	37%	27%	29%	25%	23%	19%
CZ	35%	49%	26%	21%	35%	28%	33%	14%
DDR	28%	42%	20%	13%	-	-	-	7%
VSE	78%	77%	61%	50%	48%	41%	38%	34%

V sleherni religiji je navzoča določena serija resničnosti:

- Koncepcija Najvišjega Bivajočega, bolj ali manj artikulirana
- Nujnost in oblike odnosa do Boga, torej problematika med sakralnim in profanim, kulturnim, religiozna praksa, itd. Sociologija raziskuje (na objektivni ravni oz. na ravni creda) predvsem modalitete in intenziteto sprejemanja osnovnih vsebin veroizpovedi.
- Vizija sveta, človeka, zgodovine v njihovih medsebojnih razmerjih

2. INTELEKTUALNA RAZSEŽNOST: versko znanje

Vključuje intelektualno, filozofsko, teološko elaboracijo verovanj – v zaokrožen nauk (doktrino). Pomemben vidik te razsežnosti predstavlja versko znanje. V času, ko je znanstveni pristop k reševanju človeških vprašanj dosegel širok razmah, je tudi

versko znanje, verska izobrazba pomembnejši del verskega življenja. Teologija in druge teološke vede so tudi v razmahu.

Vendar pa versko znanje pri vernikih (in drugih) ne napreduje zmeraj z rastjo teoloških in drugih znanosti. Znano je, da je poznavanje vernosti še posebej – tako relativno kot absolutno - nizko posebno v deželah, kjer versko izobraževanje ni imelo pravega mesta ali bilo politično ovirano, potisnjeno na rob. Teološka fakulteta je bila izključena iz univerze, versko izobraževanje pa izločeno iz družbe.

Vendar o verskem znanju nimamo pravih empiričnih podatkov. O tem je veliko ugibanj in posplošenih ocen. Določeno idejo pa je mogoče dobiti iz raziskave poznavanja Biblije pri nas, kjer je kar tretjina vprašanih Sv. brata Cirila in Metoda uvrstila med biblične osebnosti.¹¹

3. IZKUSTVENA RAZSEŽNOST: versko doživljanje, doživetje

Tabela 9: Bližina/oddaljenost doživljanja Boga (Aufbruch)

	b.o.	ne verujem v Boga	sploh nisem blizu	nisem mu blizu	precej blizu	izredno blizu	ne morem reči
VSI	1,2	17,9	8,3	15,3	33,1	5,2	18,9
moški	1,5	20,7	9,6	17,0	30,9	3,3	17,2
ženske	0,9	15,6	7,3	14,0	35,0	6,9	20,3
STAROST							
->30	1,6	20,0	9,8	20,8	25,3	2,4	20,0
30 - 45	1,0	19,6	10,6	14,3	28,6	4,3	21,6
46 - 60	1,2	17,4	3,7	14,9	41,5	6,2	14,9
61 ->	0,9	13,8	8,5	11,2	38,8	8,5	18,3
IZOBRAZBA							
OSNOVNA	1,1	7,0	3,5	12,3	47,5	12,0	16,5
POKLICNA	0,8	14,1	9,0	18,8	33,7	2,7	20,8
SREDNJA	0,6	22,5	12,9	17,7	25,1	2,4	18,9
VISOKA	2,4	36,2	5,5	10,2	23,6	3,1	18,9
SEM VEREN	0,6	0,6	0,4	12,2	59,6	9,4	17,3
NEODLOCEN	2,7	13,0	14,9	27,2	11,1	1,9	29,1
NISEM VEREN		62,8	18,1	9,7			9,3
VOLILCI STRANK							
ZLSD	2,1	42,6	14,9	14,9	6,4	2,1	17,0
LDS		32,1	14,2	19,8	14,8	1,9	17,3
SNS		15,8	36,8	5,3	26,3		15,8
SLS		4,1	2,7	20,9	48,0	3,4	20,9
SDS		7,2	7,2	18,8	50,7	4,3	11,6
SKD	2,4		1,2	3,6	63,9	19,3	9,6

¹¹ Prim. V. Potočnik, v: J. Krašovec, Interpretacija Svetega pisma.

Pod to razsežnostjo religioznosti raziskujemo različne modalitete, »vsebine« (npr. verski strah, ljubezen, privlačnost, fascinacijo..) in intenziteto teh doživljanj (npr. močnejše ali šibkejše doživetje svetega, ipd.), ali kot prikazuje tabela, bližino-oddaljenost Boga. Pri tem vidimo občutne razlike glede na starost, stopnjo izobrazbe in na politično pripadnost (kot se odraža skozi prizmo volilcev).

4. OBREDNA RAZSEŽNOST - KULT

Kult je skupek organiziranih in predlaganih obredij (geste, besede, obredni predmeti, oblačila, prostor, simboli). S participacijo vernik manifestira svojo odvisnost od Boga in v njih najdeva poživitev svoje vernosti.

Tri osnovne funkcije obredja:

- Ekspresivna: služijo manifestiranju čustev, drž do Boga in realiziranju odnosov do Najvišjega (bitja).
- Instrumentalna: čast božja; poseben interes na duhovni ravni (milost, odrešenje) ali materialni (na ravni bio-kozmološko, družinsko, socialno.)
- Eksistencialna: konsolidacija religioznih standardov, odnosi z enako verujočimi, socializacija.

Tabela 10: Delež obiska nedeljskega bogoslužja v Sloveniji (v %)

Škofija	Prebivalci	% preb. na škofijo	Katoličani (krščeni)	% katol. na prebiv.	Nedeljniki	% nedelj. na kato-ličane	% nedelj. na prebi-valce
SLOVENIJA	1971363		1606584	81,49	310214	19,30	15,73
KOPER	260690	13,2%	204104	78,3	39262	19,2	15,1
LJUBLJANA	883931	44,8%	699979	79,2	140731	20,1	15,9
MARIBOR	826742	41,9%	702501	85,0	130221	18,5	15,8

Poznamo več tipov obredja:

Delitev na dve skupini je najbolj poznana: stalno obredje, ki se ravna po koledarju in se npr. vsako leto ali tedensko »ponavlja«. Druga skupina pa so obredi, npr. krst, ki jih le enkrat prejmemo (gre za iniciacije v novo življenjsko obdobje). Vsi pa so lahko ali individualni ali kolektivni, obvezni ali prostovoljni.

Ena izmed značilnosti sedanje slovenske vernosti je v upadanju obiskovalcev rednega bogoslužja (tabela 8 prikazuje raven udeleženiosti pri nedeljskem bogoslužju – »nedeljnikov«), in relativno veliko višjo »povpraševanje« po obredih prehoda – kot kaže tabela 9). V Sloveniji starši tri četrtine novorojencem preskrbijo krst. Cerkveno se poroči dve tretjini novoporočencev, delež cerkvenih pogrebov pa je še višji – nad 80%.

Za natančnejšo opredelitev narave obredja in njene globoke umeščenosti v družbi si bomo pomagali s teorijo obrednega procesa,¹² ki govori o dveh vrstah časa, o dveh načinih bivanja: o delavniškem in prazničnem (obrednem). Obenem nam omogoča zajeti široko paleto resničnosti, ki se odvija v dinamiki menjavanja prazničnega in delavniškega v širokem polju kulturnega dogajanja.

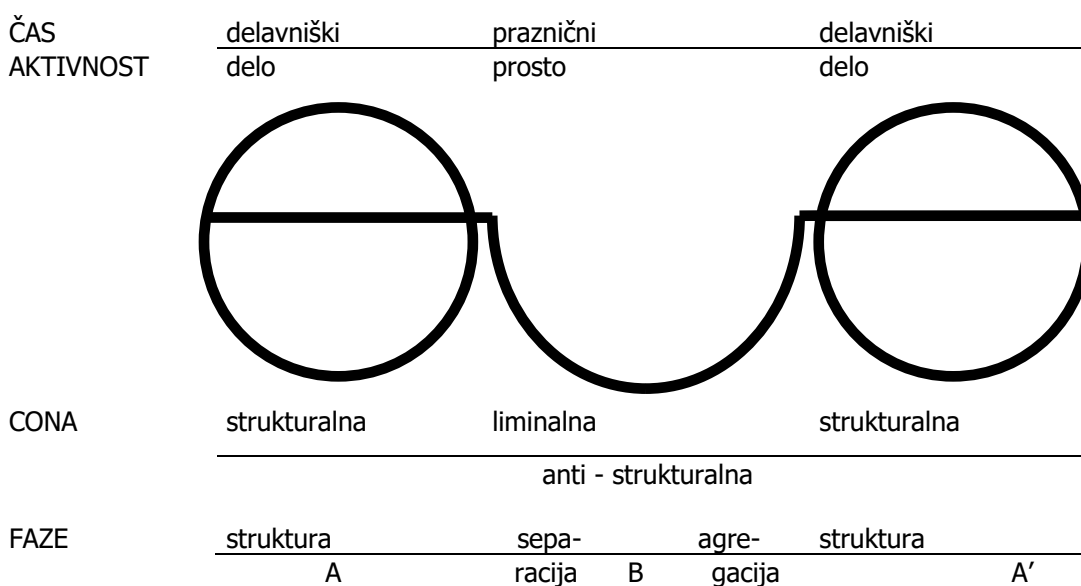
¹² Prim. Turner, Victor, *Il processo rituale: Struttura e anti-struttura*, Morcelliana, Brescia 1972; Potočnik, Vinko, *Mladi proti letu dvatisoč*, v: Mladi, ulica, prihodnost (ur. A. Baligač), Salve, Ljubljana 1998, 5-20.

Tabela 11: Ali se vam zdi pomembno, da je otrok krščen?

	da	ne	odvisno
ROM	94,4	2,2	3,4
PL	90,8	2,9	6,3
LIT	88,2	6,0	5,8
HR	83,4	7,6	9,0
UKR	80,5	5,5	14,0
SK	68,8	18,5	12,7
H	68,3	20,9	10,8
SLO	63,7	16,6	19,7
CZ	25,7	47,7	26,6
DDR	20,5	42,1	37,4

Pri praznično obrednem dogajanju gre najprej za izstop iz vsakdanjega dogajanja (faza A), za katero je značilno, da teži k čim večji racionalni organizaciji, predvsem funkcionalnosti in učinkovitosti, vse z namenom, da bi se na čim enostavnejši način doseglo družbeno definirane cilje. V tej fazi človek kot oseba ni v ospredju, pomembnejša je njegova vloga, funkcija, aktivnost, delo.

Shema 4: FAZE OBREDNEGA PROCESA



Pri praznično obrednem dogajanju gre torej za izstop iz tiste družbene strukturiranosti, ki človeka oziroma njihove vloge postavljajo v sistem političnih, ekonomskih in pravnih pozicij. V medsebojnih razmerjih ljudi razvrščajo v natančne hierarhične pozicije »nad« in »pod«, »več« in »manj«.

Na drugi strani pa praznično obredni proces vodi v kvalitetno povsem drugačne življenjske prvine. V tej drugi fazi so namreč pomembnejše »nekoristne«, neutilitaristične dejavnosti, ki imajo karakter igre, izrednega, slovesnega, večkrat tudi ironičnega. Večinoma so alternativa ali celo nasprotje prejšnji fazi. To pomeni, da gre za anti-strukturo, v kateri namesto običajnega stopa izredno, na mesto delavniškega praznično, namesto hierarhičnega razlikovanja enakost, namesto določenosti svoboda.

Pomembno je poudariti, da se v družbenem in religioznem dogajanju – na to opozarja teorija obrednega procesa – obe fazi neprenehoma izmenjujeta. Gre za prehajanje, proces iz enega v drugo stanje. Ni mogoče, da bi bilo življenje večer praznik, marveč je enkrat delo, drugič igra; enkrat je v ospredju stroga normativnost, drugič pa svobodna spontanost, enkrat formalni in posredni odnosi, drugič neposredni iz obličja v obličje, enkrat pretežno birokratsko, drugič pa bolj karizmatično vodenje in urejanje zadev, enkrat bolj blizu lastnostim družbe, drugič skupnosti in občestva; enkrat življenje poteka bolj po principu natančnih norm, drugič je prepuščeno usmerjanju vrednot; enkrat življenje strukturira hierarhična avtoriteta, drugič pa zaupanje enakih. Lahko celo rečemo, da je enkrat bolj v ospredju »imeti«, v drugem, prazničnem momentu, pa gre predvsem za »biti«.

Kot toliko omenjenih elementov in vidikov življenja, je za vsakega od obeh svetov življenja značilna tudi specifična govorica. Medtem ko vsakdanje življenje zahteva čim bolj stvarno in enoznačno govorico, pa govorica antistrukture prehaja v poezijo, torej simboliko in bogastvo pomena. Liminalno je kraljestvo imaginacije.

Naše življenje, če hoče biti dihanje (kar pomeni živost), mora torej biti alteracija med strukturo in antistrukturo. Vsa stvar pa ni tako romantična in preprosta, kot je videti na prvi pogled. To prehajanje v svet prazničnega in liminalnega namreč zahteva, da se človek loči, oddalji in zapusti vsakdanje, ustaljene, varne oblike življenja. Religiozna govorica to poimenuje z umiranjem. Gre za odmiranje, ki je obenem osvobajanje navezanosti na strukture vsakdanjega življenja. Praznični čas v večji ali manjši meri relativizira njihov pomen, posebej še njihovo samoumevnost. Prav to je potrebno za vstop v fazo ali prostor, ko življenje - po Durkheimu - zavre, postane intenzivnejše, nemirnejše, razburkano. Weber pravi, da človeka tedaj zajame življenje, za katerega je značilen entuziazem, ustvarjalnost in vera. Alberoni pa v takšnem življenju prepozna inovativnost, avtentičnost, radost do življenja, polnost življenja, avanturizem, herojstvo. Gre za raziskovanje meja možnega, in podobno.¹³

Teorija obrednega procesa tako jasno pokaže izjemen pomen vmesnega (liminalnega) oziroma prazničnega časa, saj omogoča, česar struktura ne more. Pokaže pa tudi, da je za vstop v to življenje potrebna separacija, torej tudi preizkušnja zapustitve, odpovedi marsičemu, predvsem raznim samoumevnim ustaljenostim in iz njih izvirajočim gotovostim. Pa tudi kar ostati v liminalni coni večinoma ni mogoče. Procesna pot namreč vodi v ponovno agregacijo s strukturo, v novi delavnik. Vendar novi »delavnik« ni več enak prejšnjim - zaradi izkušnje iz vmesnega prazničnega obdobja. Zato ta faza ni več A, temveč A'.

5. POSLEDIČNA RAZSEŽNOST - moralno vedenje

Religija vedno ponuja vrednote in cilje, ki predstavljajo širok in artikuliran projekt človeka in družbe. Predstavlja jih kot odgovor na temeljne in zadnje instance človekove eksistence. Pri tem pa religija teži k temu, da v območje svojega vpliva pritegne tudi druge vidike življenja. Tako prihaja do norm, ki regulirajo ne le odnose do Boga, ampak tudi med ljudmi. Konkretno religija prinaša vrednote in principe, poleg tega pa vedenjske modele, ki olajšujejo dosego prvih.

¹³ Prim. Alberoni, Francesco, *Movimento e istituzione*, Il Mulino, Bologna 1977.

Vendar lahko prihaja tudi do diferenciranega odnosa med religioznim in moralnim vedenjem (teologi v tem primeru govorijo o "moralni shizmi"). V celoti gledano se zdi, da je mogoče govoriti o treh tipičnih (idealnih) pozicijah:

- identifikacija: vse realno je moralno in torej tudi religiozno (integralistična pozicija). Ni mogoče govoriti o nikakršni avtonomiji časnega glede na duhovno.
- separacija (nasprotje prvega tipa): neodvisnost med religijo in moralno (na temelju avtonomije časnega). V tem primeru mora moralno vedenje poiskati svoje "vire", razlago in legitimacijo.
- povezanost: kljub določeni avtonomiji prihaja do soodvisnosti verske morale in vsakdanjega življenja.

V naslednji tabeli pa je prikazan eden izmed vidikov spolne morale. Zakonska zvestoba je stalni element krščanskega moralnega nauka, zato lahko iz podatkov o stališčih do tega vprašanja razberemo, v kolikšni meri je pri nas prisotna ta razsežnost krščanskega verovanja. Iz primerjave med podatki v letih 1991 in 1998 vidimo, da se krščanska moralna drža nekoliko utrjuje.

Tabela 12: Vrednota zakonske zvestobe v Sloveniji (v %)

KAJ MISLITE O TEM, ČE IMA POROČEN MOŠKI ALI POROČENA ŽENSKA SPOLNE ODNOSI IZVEN ZAKONA?		
	1991	1998
- to je vedno slabo	32,3	46,1
- skoraj vedno je to slabo	26,7	26,0
- le včasih je to slabo	21,9	12,6
- to ni nikoli slabo	8,5	6,1
- ne vem	7,6	7,1
- ni odgovora	3	2,1

3. ORGANIZIRANOST, INSTITUCIONALIZACIJA, OBLIKE VERSKIH SKUPNOSTI

Najbolj izrazito sociološki vidik religije je v povezanosti (tipu odnosov) vernikov, pripadnikov določene veroizpovedi.

Pri tem sociologija upošteva predvsem dva vidika:

- stopnje agregacije (povezanosti, vzajemnosti) članov
- stopnje kompleksnosti določene verske skupnosti.

Pri tem se navadno obravnavajo naslednje teme:

Skupina, skupnost; institucija in procesi institucionalizacije; verska organizacija, gibanje. Te oblike predstavljajo različne prostore verskega življenja in delovanja.

RELIGIOZNE SKUPINE¹⁴ predstavljajo že trdnejšo in kompleksnejšo obliko vezi med ljudmi, v našem primeru med verniki. Vendar pa je za te oblike socialnosti značilna še nizka stopnja organizirane religioznosti.

¹⁴ Glej J. BAJZEK, Mladostno zorenje v skupini, Ognjišče, Koper 1989, 21-51.

Takšna verska skupina obstoji, če se pripadniki ponavljajoče in trajno zbirajo - zaradi religioznega komuniciranja in delovanja (ki so torej pretežno religiozne narave, ali si vsaj tako predstavljajo).

Struktura skupine je npr. 10 mladostnikov, kjer pazijo, da eden ne postane diktator. Vloge v skupini se morajo razdeliti tako, da so pri važnih stvareh vsi soudeleženi. Vsaka skupina pozna dva strukturalna podsistema:

Notranja struktura (zajema vse elemente v skupini – odnose, občutke, čustva...)

Zunanja struktura: organizacija skupine, ki je usmerjena v določeno nalogo.

Pomemben odnos med obema.

OSNOVNA STRUKTURA VSAKE SKUPINE (sestavine enote), brez katere ni skupine v pravem pomenu, obstoji iz štirih elementov – nekateri govorijo o magičnem kvadratu:

- Vrednote
- Norme
- Struktura: vodstvo, podskupine
- Dejavnost

CERKEV – SEKTA

Gre za družbene oblike, podobe, zgradbe ali strukture, ki se izoblikujejo, ko ljudje religiozno delujejo.

Že v naši kulturi, kaj šele v svetovnem merilu so te oblike zelo različne in številne. Najbolj preprosto razlikovanje glede na velikost (število članov) in glede na kompleksnost notranje zgradbe. Najbolj preprosta oblika verske organiziranosti je tako kult, najbolj pa cerkev, vmesni stopnji pa sta sekta in denominacija. Najbolj poznani (predvsem v krščanskem kulturnem prostoru) pa sta cerkev in sekta.

WEBER, TROELTSCH: Ta dva avtorja sta postavila še danes prevladujočo tipologijo dveh temeljnih institucionalnih oblik religije: CERKEV – SEKTA.

Weber izpostavi razliko med cerkvijo in sekto (npr. verska karizma v cerkvi se ne nanaša več na osebo, marveč na službo).

Ernst Troeltsch (1865 – 1923), študij: evangeličanska teologija, filologija, filozofija, zgodovina; uči v Berlinu.

O družbenih institucijah na splošno: Ljudje živimo hkrati v dveh svetovih:

- v mikro svetu neposrednega izkustva vis-a-vis odnosov (srečanja, ki so polna "novosti oz. presenečenj", sčasoma prehajajo v svet rutinskih srečanj). Kmalu pa odkrijemo, da nekaterih ne srečujemo predvsem kot posamezne osebnosti, ampak bolj ali manj kot predstavnike širšega sveta - to pa je

- makro-svet gigantskih struktur; v teh odnosih drugi ostanejo po večini anonimni, oddaljeni, abstraktni.

Oba "svetova" sta bistvenega pomena za naše izkustvo družbe (biti v družbi, družbeno bitje). Mikro svet dobi pravi pomen šele na ozadju makro-sveta, ki v svet posameznika prinaša pravila in norme, ki regulirajo življenje in odnosom dajejo večjo gotovost in stabilnost (OBJEKTIVIZACIJE IZKUSTVA DRUŽBE = INSTITUCIJE).

Institucija pomeni celoto družbeno priznanih in varovanih odnosov, vlog, norm, v okviru katerih ljudje zadovoljujejo svoje potrebe.

Primerjavo cerkev-sekta glej na prosojnici.

Tipi sekt po Wilsonu

Sociolog **Wilson** pa loči štiri tipe protestantskih sekt:

1. Konverzionistične (danes jih predstavlja predvsem binkoštno gibanje): Svoj nauk skušajo utemeljevati na "očiščenem", pristnem evangeliju; zelo častijo Biblijo in jo dobesedno interpretirajo. Do drugih cerkva so indiferentne ali nasprotne (imajo jih za izdajalke in zatiralke pravega krščanstva). Nasprotujejo tudi modernim znanostim.

2. Adventistične sekte: pozornost osredotočajo na prihajajoči propad sedanjega obstoječega reda (npr. Jehove priče). Zaradi takšne usmerjenosti dajejo velik pomen eshatološkim in alegoričnim besedilom Sv. Pisma.

3. Pietistične sekte: (npr. Kvekerji) zanje je značilen odmik od sveta, zaupanje v notranje razsvetljenje in velika pozornost do članov svojih skupnosti (v drugem odkrivajo duha, ki prav osvetljuje pomen bibličnih besedil). Do drugih verskih skupnosti pa so povečini indiferentne.

4. Gnostične sekte: nudijo svojo interpretacijo krščanskega nauka; Sv. Pismo ima zanje alegorično vrednost; bolj kot odrešenik je Kristus zgled za vse. Poznajo različne stopnje razsvetljenja svojih članov; razsvetljenje nadomešča znanstveno spoznavanje življenja. Te skupnosti navadno imajo v svoji sredi karizmatičnega voditelja.

Denominacija

Dejansko pa se verske skupnosti in veroizpovedi bolj ali manj približujejo idealnim oblikam cerkve ali sekte. Cerkve so lahko nacionalne, ali mednarodne (nacionalne), ali pa le posamezne, manj čvrste veroizpovedi, ki jih sociologija imenuje **denominacije** (značilne predvsem za ZDA). Tudi na področju sekt lahko govorimo o sekti v običajnem pomenu, starejše ali ustaljene sekte pa že imajo nekatere elemente denominacije, druge skupine pa so le kulti (teh v sodobnem času nastaja veliko).

To raznolikost oblik združevanja vernikov je zelo dobro nakazal Tönnies, ki je upošteval različnost med cerkvijo in sekto, poleg tega pa še razlikoval med Gemeinschaft (skupnost) in Gesellschaft (družba). V slednjem primeru gre za postopen razvoj od komunitarnih k societalnim relacijam - razne skupnosti težijo, da se zlijejo (fuzija) v širši sistem relacij (družba), kjer ni več v ospredju toliko osebne relacije, marveč vedno bolj prevladujejo funkcionalne. Pri tem ne gre več toliko za človeka v njegovi celovitosti, ampak bolj za ljudi kot nosilce oziroma vršilce posameznih vlog. Tönnies sicer poudarja, da se v velikem razvojnem procesu menjujeta obdobji skupnosti (v ospredju osebnost, soglasje) in družbe (bolj na temelju javnega mnenja in politike). Vendar danes je jasno, da je zelo v ospredju funkcionalni vidik organizacije – kar je sicer vsaj delno v nasprotju s krščanskim pojmovanjem razmerij med verniki, kjer so tako močno izpostavljene osebne oziroma družinske relacije (Bratje in sestre, verniki kot ena družina...).

Na ta način Tönnies dobi štiri osnovne (idealne) tipe verskih skupnosti.

(glej prosojnico Družba-skupnost oziroma Gesellschaft-Gemeinschaft)

Med cerkvijo in sekto: **denominacija**. To vmesno obliko je uvedel v ZDA že Richard N. Niebuhr (The Social Sources of Denominationalism. New York 1929).

Nastane iz sekte, podobnost, vendar članom dopuščajo neomejeno delovanje v svetu. Na drugi strani pa ima veliko podobnosti s cerkvijo, vendar uveljavlja svoboden vstop v versko skupnost in priznavanje religioznega pluralizma.

O’Dea – dileme razvoja institucionaliziranih religij

Za religije je institucionalna oblika vernosti na dolgi rok sicer nujnost, vendar prinaša tudi precej nevarnosti. Skratka, gre za ambivalentno resničnost. Ameriški sociolog O’Dea govori o petih dilemah institucionaliziranih religij – te dileme so postale »železni« repertoar sociološkega proučevanja religij. Te dileme so:

1. Dilema mešane motivacije (lahko pride do situacij, ko nekdo verska dejanja upravlja zaradi prestiža, moči, estetike ali drugih nereligioznih nagibov...)
2. Simbolična dilema (ko simboli niso več simboli, marveč le še "stvari", rutine..)
3. Birokratična dilema - iz ureditve, vodenja se izoblikujejo birokratične strukture, službe, ki izgubijo religiozno posebnost, ampak se prilagodijo drugim svetnim strukturam ...
4. Dilema konkretizacije verskega sporočila – vera se zelo pretvori v pravila, kodekse, legalizem...
5. Dilema moči (oblasti) – prilagoditev na obstoječo kulturo, politiko; religija postane oblika družbene kontrole...

Vloga klerikov

Na strukturalni ravni zaslužita pozornost tako makro- kot mikrosocialna raven. Na makrosocialni ravni je mogoče opazovati npr. znani odnos kler-laiki, pa tudi teritorialno organiziranost, delitev oblasti. Hierarhični vidik razodeva kler v vodilni vlogi, leadership, medtem ko pri laikih ima pomembno mesto vprašanje pripadnosti (skupnosti, cerkvi, gibanju, skupini).

Tabela 13: Struktura organiziranosti RKC na Slovenskem

	Dekanijski	Župnijski	prebivalcev na župnijo	katoličanov na župnijo	nedeljnikov na župnijo
SLOVENIJA	62	797	2473	2016	389
KOPER	11	205	1272	996	192
LJUBLJANA	23	304	2908	2303	463
MARIBOR	28	288	2871	2439	452

Kler vrši trojno funkcijo: *evangelizacija* (razširitev in ohranitev temeljnega sporočila); *posvečevanje* ("distribucija" milosti) in administracija (*pastirska služba*, družbena ureditev verske skupine-skupnosti. Vsaka od omenjenih funkcij vključuje različne vloge: oznanjevalec, pridigar, katehist, učitelj...).

ŠTEVILO DUHOVNIKOV (ŠKOFIJSKIH IN REDOVNIH)						
	1975	1980	1987	1990	1993	1996
Afrika	17314	17346	18871	20399	22500	24679
Amerika	121549	120132	119258	118882	119668	120082
Azija	25632	27136	30134	33855	36689	39404
Evropa	255316	243319	228511	224606	220496	215062
Oceanija	5729	5667	5469	5431	5207	5109
Vesoljna Cerkev	425540	413600	402243	403173	404560	404336

Vir: Annuarium Statisticum Ecclesiae 1980, 78; 1992, 74; 1996, 78

Kulti

Že Troeltsch je govoril o tretji obliki (tipu) verske organizacije: im. mistika (pri tem gre le za prehodne in povsem osebno sestavljene skupine). Značilen privaten karakter, ne pozna formalnega članstva.

Vendar v modernem življenju postajajo vedno pomembnejša socialna oblika vernosti **NRG** – nova religiozna gibanja (tudi NRM) je pojem, ki označuje **številne sakralne skupine** – v sami cerkvi in izven nje. Predstavljajo nepričakovani verski preporod in duhovno revolucijo, katera postavlja v središče svojega znanstvenega zanimanja vse najnovejše šole sociologije religije. Tako so se npr. **P. L. Berger in R. N. Bellah** - tvorci teorij o religijskem tržišču in civilni religiji - popolnoma obrnili k raziskovanju novih sekt in modernih verskih skupin v Cerkvi in izven nje.

4. VERSKA PRIPADNOST, KONFESIONALNOST, VERSKA PRAKSA

Na mikrosocialni ravni (v odnosu do posameznih oseb, torej na medindividualni ravni) je najpomembnejše vprašanje glede tipa pripadnosti verski skupnosti. Tip pripadnosti je odvisen od mnogih dejavnikov: od strukture skupine; od predstav, ki jih posameznik ima o svojem mestu v skupini in o skupini (organizaciji) sami; od tipa komunikacije, itd.

Novejše empirične raziskave razkrivajo, da je tudi v tranzicijskih deželah, kjer so bile institucionalne oblike vernosti (in sploh verske organizacije) v preteklosti načrtno izpostavljene slabljenju in nameravanemu uničenju, še kljub temu večina članov cerkva, torej konfesionalnih.

Prav iste raziskave pa kažejo, da konfesionalnost (pripadnost določeni cerkvi) in vernost danes več ne sovpadata. Nekoliko preseneča podatek, da se več ljudi čuti pripadnike določene cerkve (člane cerkve), kot pa je tistih, ki odgovarjajo, da verujejo v Boga¹⁵. To pomeni, da za del populacije pripadnost Cerkvi pomeni predvsem (le) privrženost krščanskim in civilizacijskim vrednotam.

Vidik cerkvenosti oziroma konfesionalnosti dodatno osvetljujejo podatki o povezanosti s Cerkvijo, kot jo ljudje sami čutijo oziroma doživljajo. V Sloveniji okoli 50% vprašanih ocenjuje, da so (zelo) tesno povezani s Cerkvijo, 42% pa to povezanost ocenjuje za slabo, le pri 7% ni nikakršne povezanosti. Ti podatki razodevajo za Slovenijo relativno visoko pripadnost Cerkvi – v večini tranzicijskih dežel je precej nižja.

Velikega pomena je tudi vprašanje, kako ljudje zaupajo Cerkvi. V Sloveniji, kjer so značilne relativno nizke stopnje zaupanja do ljudi in ustanov, je zaupanje

¹⁵ V SLO se je v raziskavi Aufbruch za pripadnost izreklo 69% odrasle populacije, v Boga pa veruje 51%.

Cerkvi – glede na druge tranzicijske dežele – med najvišjimi, posebej še med mlajšimi generacijami (med starejšimi je zaupanje nižje).

Več podatkov o stališčih Slovencev do Cerkve glej na prosojnici (podatki Aufbruch) – kjer večina vprašanih meni, da Cerkev mnogim nudi duševno oporo in jih uči resnico. Večina pa je tudi mnenja, da je Cerkev v Sloveniji bogata.

Na splošno je mogoče reči, da pri nas večina priznava Cerkvi precejšnje kompetence za delo med ljudmi. S tem pa je v navzkrižju drugo stališče, namreč da kljub temu se Cerkev naj raje ne pojavlja v javnosti (to kaže na podaljševanje stališč iz prejšnjega sistema, po katerih je religija privatna stvar posameznika).

Verska praksa

V sociologiji religije je precej razširjeno raziskovanje religioznosti s pomočjo analize verske prakse (ker so ti podatki relativno najlažje dosegljivi). Zajema naslednja področja:

Področje bogoslužja: zakramentalna praksa (koliko ljudi se krsti, birma, cerkveno poroči, hodi k spovedi in maši, število duhovnih poklicev, ipd.)

Področje oznanjevanja: obisk verouka (prisotnost, aktivnost..), versko izobraževanje odraslih

Socialno delovanje: diakonija, karitas (koliko ljudi je vključenih v razne karitativne organizacije in projekte, kako so organizirani, kakšna dela opravljajo....), verska kultura, itd.

Podatke o tem, kako pogosto se ljudje udeležujejo nedeljskega bogoslužja, zbirajo cerkve same, dobimo pa jih tudi iz različnih raziskav, ki Slovenijo uvrščajo približno v sredino med drugimi evropskimi državami.

Tabela 14: Obisk verskih obredov v cerkvi (Aufbruch)

	vsak dan	tedensko	enkrat mesečno	ob velikih praznikih	redkeje	nikoli
PL	1,60%	53,20%	22,30%	15,10%	4,10%	3,70%
SK	2,10%	31,60%	9,70%	17,90%	16,50%	22,20%
HR	0,60%	25,20%	17,20%	29,70%	13,50%	13,80%
ROM	1,00%	24,30%	23,90%	25,90%	20,90%	4,00%
SLO	0,10%	20,20%	12,90%	27,90%	14,20%	24,60%
UKR	1,10%	17,10%	17,10%	34,50%	14,50%	15,60%
H	0,60%	15,40%	10,70%	21,70%	21,80%	29,90%
LIT	0,20%	12,10%	21,10%	40,80%	14,70%	11,10%
CZ	0,20%	9,80%	4,80%	12,50%	16,40%	56,20%
DDR		3,10%	6,30%	14,40%	19,50%	56,70%
VSI	0,80%	21,20%	14,60%	24,10%	15,60%	23,70%

Novejši podatki ESS pa kažejo naslednjo podobo obiskovanja bogoslužja:

Tabela 15: Obisk verskih obredov

	tedensko ali več	vsaj mesečno	ob posebnih praznikih	redkeje	nikoli
Poland	55,60%	18,60%	17,40%	3,50%	4,90%
Ireland	54,00%	13,00%	10,10%	11,90%	10,90%
Italy	31,10%	11,50%	20,20%	22,10%	15,00%
Portugal	29,10%	15,00%	8,00%	22,60%	25,30%
Greece	27,30%	28,10%	28,30%	12,20%	4,10%
Spain	21,20%	9,30%	16,70%	18,90%	33,90%
Slovenia	19,70%	10,50%	30,80%	13,40%	25,60%
Israel	19,40%	6,90%	26,70%	16,90%	30,10%
Austria	18,20%	14,90%	18,80%	19,30%	28,80%
Luxembourg	15,40%	9,90%	16,50%	18,30%	39,90%
United Kingdom	13,20%	6,10%	12,40%	18,90%	49,40%
Netherlands	12,30%	8,90%	13,10%	15,10%	50,60%
Hungary	11,30%	7,10%	22,20%	21,90%	37,50%
Belgium	11,00%	8,00%	15,10%	19,40%	46,60%
Switzerland	11,00%	12,40%	26,50%	19,70%	30,40%
Czech Republic	8,90%	5,30%	15,80%	15,80%	54,10%
Germany	8,00%	9,90%	20,80%	19,60%	41,60%
Norway	5,00%	6,30%	23,70%	30,70%	34,30%
Finland	4,90%	6,80%	24,50%	41,00%	22,90%
Sweden	4,60%	6,30%	16,80%	34,80%	37,60%
Denmark	2,70%	6,90%	21,20%	30,50%	38,70%

Struktura »nedeljnikov« v Sloveniji pa pove, da je med njimi približno 50% žensk, drugo polovico pa si približno v enakem obsegu delijo moški in otroci.

K raziskavam verske prakse spadajo tudi raziskave pogostnosti in oblik molitve. V tem primeru pa se Slovenija umesti med dežele, kjer ljudje relativno najmanj molijo.

Na tem področju so tudi dragocene longitudinalne raziskave vernosti v okviru SJM (že od 1968), kjer je mogoče videti, da je bil minimum verskega življenja (glede na verovanje in obiskovanje verskih obredov) dosežen malo pred 1980 letom.

Glede na različne parametre verskega življenja, je močno razširjeno razvrščanje vernikov (predvsem v pastoralne namene) v različne kategorije župljanov. Pri nas je že pol stoletja uveljavljeno razvrščanje v 4. kategorije:

- jedro: sodelavci pri bogoslužju in drugod;
- izpolnjevalci: opravijo tisto, kar je »zapovedano«
- obrobni: krščeni, vendar le delno živijo z župnijo (npr. za največje praznike)
- oddaljeni: le krščeni, sicer pa z župnijo nimajo stika

Popis prebivalstva 2002

Prebivalcev: 1.964.036, kar je 50.681 več kot pri popisu leta 1991. Do povečanja ne zaradi rojstev, marveč zaradi priseljevanja. Največ v naše glavno mesto, kjer je Slovencev samo 75% (v celotni Sloveniji pa dobrih 83%), kar pomeni, da vsak četrti človek, ki ga srečamo v našem glavnem mestu, ni slovenske narodnosti.

V Sloveniji je 555.945 družin, 684.847 gospodinjstev s povprečno le 2,8 oseb in 777.772 stanovanj.

Popis je vključeval tudi vprašanje verske pripadnosti. Pozornejši pregled podatkov razkriva občuten padec deleža katoličanov v zadnjem desetletju, po drugi strani pa porast nekonfesionalnih vernikov in ateistov.

Tabela 16: Konfesionalnost v popisu prebivalstva

	1991	2002	1991	2002
PREBIVALCI	1913355	1964036	100%	100%
Katoličani	1369873	1135626	71,6%	57,8%
Evangelikičanska	14101	14736	0,7%	0,8%
Druge protestantske	1890	1399	0,1%	0,1%
Pravoslavna	46320	45908	2,4%	2,3%
Druge krščanske	2410	1877	0,1%	0,1%
Islamska	29361	47488	1,5%	2,4%
Judovska	199	99	0,0%	0,0%
Orientalne	478	1026	0,0%	0,1%
Druge veroizpovedi	269	558	0,0%	0,0%
Agnostiki	...	271	...	0,0%
Vernik, a ne pripada veroizpovedi	3929	68714	0,2%	3,5%
Ni vernik, ateist	84656	199264	4,4%	10,1%
Ni želel odgovoriti	81302	307973	4,2%	15,7%
Neznano	278567	139097	14,6%	7,1%

Deleži katoličanov: Na občinski ravni je delež katoličanov najvišji v občinah: Odranci (91,0%), Velika Polana (89,6%), Beltinci (88,5%), Kobilje (88,2%), Solčava (88,1%), Turnišče (88,1%), Dobrovnik (86,9%) in Cankova (85,4%), torej skoraj izključno v Prekmurju.

Občine z najmanj (in manj kot polovico) katoličanov pa so: Hodoš (14,0%), Gornji Petrovci (28,3%), Puconci (33,2%) – v njih so v večini Evangelikičani – Jesenice (37,4%), Ljubljana (39,2%), Piran (41,5%), Hrastnik (42,5%), Trbovlje (43,0%), Izola (44,1%), Koper (46,3%), Maribor (46,5%), Nova Gorica (49,1%).

Zavajanje? Za zadnji popis je vsekakor značilno zelo izrazito poudarjanje svobode (verjetno pretirano, v škodo popisa), da na vprašanje o vernosti (in narodnosti) ni treba odgovoriti. Tako kar 307.973 ali 15,7% vseh ni želelo odgovoriti (pred desetletjem 81.302 ali 4,2%).

III. poglavje: RELIGIJA KOT NEODVISNA VARIABLA

Pri sociološkem raziskovanju religije je v ospredju vprašanje religije kot pojava v družbi. Pri raziskovanju v kakšnem odnosu sta družba in religija gre pravzaprav za vprašanje interakcije, medsebojnega delovanja in obojestranskega vplivanja. Nevarno je, če pri tem upoštevamo samo en vidik, na drugega pa pozabimo.

V pričujočem poglavju religijo motrimo kot neodvisno variabla, kot aktivnega dejavnika družbe. Pri tem je religija lahko dejavnik, pospešiteljica, sprožilec družbenih sprememb. Še pogosteje pa je obravnavana kot dejavnik družbene stabilizacije, harmonije, reševalke konfliktov. Nekateri pa to vidijo kot zaviralno družbenih sprememb.

1. Funkcija religije – O'Dea

Religija (lahko) ima, tako pri posameznikih kot v družbi, najrazličnejše funkcije. Funkcionalist O'Dea takole sintetizira vlogo religije, kot jo priznava in prikazuje večina socioloških avtorjev:

1. **nauk, učenje** (o nastanku sveta, mestu človeka, družbe, narave v svetu, itd.) oziroma kognitivna doktrina;
2. **kompensacijska funkcija** (nudi sredstva premostitve dejanskih prikrajšanosti, tolažbo, uteho);
3. **komunikativna funkcija** (omogoča komunikacijo človeka z Bogom in med seboj);
4. **regulativna funkcija** (s sistemom vrednot, norm in pravil vedenja regulira vedenje vernikov);
5. **integrativna vloga** (simbolična povezanost članov skupnosti);
6. **zadovoljuje emocionalne potrebe** (po gotovosti, z družbenim mirom, itd.);
7. **preroška funkcija** (nudi etične ideale in s stališča teh idealov vrši družbeno kritiko, kar lahko vodi tudi do družbenih sprememb, nemirov);
8. **legitimacijska funkcija** (opravičuje/utemeljuje družbeni red/ureditev in oblike vedenja);
9. **omogoča osebno identiteto in identifikacijo s skupino** (poleg narodnosti najmočnejša skupina in skupinska zavest).¹⁶

Teoretično vzeto imamo tri možnosti:

- Religija lahko družbene spremembe (DS) zavira ali jih pomaga ustvarjati.
- Druga možnost: religija sama po sebi ne vpliva na DS.
- Zaradi vzročnega odnosa lahko DS vodijo k spremembam v religiji.

¹⁶ Prim. Sušnjić, *Znati i verovati*, 100.

2. RELIGIJA KOT DEJAVNIK DRUŽBENE STABILIZACIJE

a.) Durkheim: Religija kot družbena sila

Religija je nepogrešljiva sila, ki omogoča kohezijo družbe, s tem pa preprečuje razpad skupine, skupnosti, družbe.

To silo Durkheim odkriva v TOTEMU, ki je zanj najbolj preprosta, elementarna, izvorna oblika religije. V takšni preprosti religiji jo je najlažje (mogoče) odkriti. Totem daje skupini zavest o izvoru in omogoča identifikacijo (pripadnost skupini).

Religija to omogoča (dosega) s posebnimi praksami, predvsem obrednimi: Durkheim na splošno obredom pripisuje izjemno pomembno vlogo. Njihov pomen prikaže s prisodobno o vretju: ko se v posodi temperatura zviša, se prične tekočina gibati, vreti. Takšno družbeno vretje ustvari tudi religija po obredih oziroma praznovanjih (pomen praznikov!).

Durkheim še poudari: Ker družba sloni na vrednotah njenih članov, je dejansko religiozen pojav. Religija in družba sta v tako tesni povezanosti, da je perspektiva religije in družbe skupna;

Religija, po Durkheimu, torej družbo ne le **ohranja**, marveč na nek način celo **ustvarja**... Zato družba religijo potrebuje.

Tudi **KARL MARX** z drugimi priznava, da religija zagotavlja skupna verovanja, vrednote, norme, posamezniku pomaga pri obvladovanju stresov, ki razkrajajo tudi družbo – s tem religija spodbuja družbeno solidarnost in integracijo, to pa je ohranjanje družbe.

Njegova skrajno kritična ocena vloge religije (religija je opij ljudstva) pa izvira iz tega, da religija vse omenjeno vrši v interesu vladajočega razreda, delavskemu (podrejenemu) razredu pa v škodo.

b.) P.L. Berger: kozmični red, teodiceja

Pri Bergerju gre v bistvu za (pretežno) substancialni pristop k proučevanju in razumevanju. Za izhodišče jemlje (ne)vsakdanje človekovo izkustvo – ki je v tem, da poleg sreče tudi nesreča, nezasluženo trpljenje, nesrečni slučaj – kakor tudi drugi mejni primeri žalosti, kakor tudi nepričakovana sreča in ekstaza – vse to pomeni, da so vsakdanja izkustva vedno obdana s polsencami povsem drugačne resničnosti, ki za vsakdanje rutine življenja predstavljajo stalno nevarnost (kaos). Zato človek potrebuje nek širši red, ki integrira tudi te "grožnje". Ta red je simbolni sistem, ki se razprostira nad vsem (The Sacred Canopy, sveti kozmos – nomos: to so osebne filozofije, znanstveni pogledi, modrosti, pa tudi zdrava pamet). Predvsem pa religija (ki je zato nekakšna "kozmicizacija" na sakralni način).

Religija tako prek izkustva svetega:

STABILIZIRA življenje: Rites de passage stabilizirajo vsakdanje življenje. Zato Berger vidi glavno nalogo religije v TEODICEJI = razlaga trpljenja, zla, smrti - z religiozno legitimizacijo.

Religija v modernem svetu: Berger ugotavlja, da se je nekdanja religija (monopolno) razprostirala čez vsa področja življenja, dokler ni prišlo do spora z drugimi institucijami: znanostjo, politiko, ekonomijo... Nastanejo svetne ideologije (marksizem, nacionalizem, ipd.), vstopijo pa tudi druge religije – pluralizem.

Meni, da v zadnjem času cerkve izgubljajo družbeni vpliv, zato se religija in cerkve vedno bolj razhajajo.

c.) T. PARSONS: religija kot družbena legitimizacija

Njegov strukturalni funkcionalizem se navezuje na Webra, Durkheima, Malinowskega. Družbo vidi kot trajno dinamično tvorbo, v kateri je vsak njen del na en ali drugi način v razmerju z drugim.

Religija je (po Parsons) v paradoksnem položaju: usmerjena v transcendentni svet (odrešenosti), pa vendar etablišana v tem, in večkrat proti svoji volji del (celo pomemben!) tega sveta.

RELIGIJA je za Parsons skupek (med seboj povezanih) verskih predstav, nanašajočih se na nadnaravne, svete reči.

Je tudi sistem simbolov, predmetov, objektov, dejanj, dejavnosti in (empiričnih in neempiričnih) oseb.

Prav tako je pomemben vidik religije verska skupnost, pa tudi kot skupek moralnih vrednot.

Sicer pa Parsons opozarja na SPECIFIČNE FUNKCIJE RELIGIJE (glej prosojnico): glede na socialni sistem je ta funkcija integracijska, glede na kulturni sistem legitimacijska, glede na človekovo osebnost pa internalizacijska. Te funkcije pa kažejo na izreden pomen religije v družbi.

Kritika Parsonsove sociologije: Mnogi mu očitajo, da je njegova homeostatična podoba družbe preveč harmonična in zato nerealna, neresnična. Po njegovem pa disfunkcionalni konflikti ne pomenijo vedno motnje ravnotežja sistema, konflikti so lahko tudi produktivni. Zato religija ne pomeni vedno le varovanja družbene ureditve, ampak lahko tudi dezintegracijo. Najbolj izrazito pa Parsons na očitke statičnega pojmovanja družbe reagira – s teorijo evolucije.

Po Parsons – Niklas Luhmann

Rojen 1927, najprej pravnik in v vodstvenih službah različnih pomembnih firm.

Od srede 70-ih let razvije – na osnovi systemske teorije – posebno teorijo religije, ki dobi precejšen odmev tudi v teologiji.

Vpraša se tako po specifičnih vsebinah (substancah) kot funkcijah religije.

Za izhodišče pa vzame proces družbene diferenciacije: pri tem gre za rastočo razčlenjenost in kompleksnost celotnega življenja; narašča delitev dela, podsistemi ekonomije, politike, izobraževanja, prava, družina, religija... postajajo relativno vse bolj avtonomni; med njimi ni več enoznačne notranje hierarhije, centra, vrha;

Vsak podsistem pa v odnosu do sebe vrši samo REFLEKSIJO.

Religija je zanj del socialnega sistema, ki se je šele z razvojem začel od njega razlikovati (proces diferenciacije).

Religija predstavlja enega od podsistemov; samorefleksijo pa vrši teologija (npr. LG)

Kot lasten socialni subsistem lahko ima R tudi posebne funkcije, ki so v funkciji celotne družbe. Pri tem religijo razume kot dejavnik za premostitev končnosti.

V družbi religija pogosto rešuje nekatere probleme, nastale v drugih podsistemih, vendar jih ti ne rešijo.

Lahko rečemo, da funkcionalisti in marksisti vsekakor religijo – ne le proučujejo, marveč prikazujejo kot konzervativno silo družbe (poleg tega jim je blizu vidik, da družbene spremembe oblikujejo religijo). Danes najdemo najdoločnejšo obliko religije, ki je v funkciji proti družbenim spremembam – v fundamentalizmih.

d.) Fundamentalizem: religija v službi proti spremembam

Religija kot konzervativna sila preprečuje spremembe in ohranja status quo, tudi s tem, ko spodbuja integracijo in družbeno solidarnost (ko zagotavlja skupna verovanja, norme in vrednote; posamezniku pomaga obvladovanje stresov, ki razkrajajo družbo). V fundamentalizmih gre za vse to v skrajni obliki.

Fundamentalizme raznih vrst danes srečujemo v vseh delih sveta (med zelo raznolikimi religioznimi skupinami):

- šiitski fundamentalisti
- hindujski
- islamski (v Turčiji)
- med protestantskimi skupinami v ZDA, Sev. Irska
- v Iranu (najbolj dramatična sprememba – revolucija 1979: religija tedaj sicer ni delovala kot konzervativna sila, saj je bila prinašalka radikalne spremembe politične ureditve, vendar pa je potrdila tradicionalne vrednote).

Fundamentalizem vsekakor pomeni odločitev proti spremembam (ki naj bi ogrožale avtoriteto) in tistim, ki spremembe podpirajo (ponovna potrditev tradicionalnih religioznih in moralnih vrednot).

V zadnjem času so tudi v našem prostoru bolj dejavne katoliške tradicionalne smeri in organizacije, npr. Opus Dei, pa tudi razni viteški redovi.

3. RELIGIJA KOT DEJAVNIK DRUŽBENE INOVACIJE

Popolnoma nasproten vidik družbene vloge religije pa predstavljajo primeri dogodkov in procesov, ko religija deluje kot vir in spodbujevalka sprememb v družbenem življenju.

NELSON npr. poudarja, da religija še zdaleč ne spodbuja nujno k sprejemanju danega položaja, marveč lahko vodi celo v upor in revolucijo. Da je to res, je dovolj pomisliti na nekatere znane primere, kot so:

- Sev. Irska: Katolicizem je povezan z irskim republikanstvom
- ZDA: v '60 ima M. L. King vodilno vlogo v gibanju proti rasni diskriminaciji
- teologija osvoboditve v Lat. Ameriki (borba proti krivicam); 1979 kat. revolucionarji podprejo celo sandiniste (marksiste) v Nikaragvi
- V Iranu 1979 islamska revolucija
- Poljska – RKC nasprotuje komunistični državi – 1989 zmaga katoliški sindikat Solidarnost
- V Južni Afriki nadškof Tutu vodi zmagoviti boj proti apartheidu

Kot razlagalce (teoretike) tega vidika religije v družbi navajamo tri predstavnike:

Milton YINGER: religija kot dejavnik dezintegracije

Yinger (1916 -): proučuje religijo kot dejavnik dezintegracije

V delih analizira družbene kontekste, v katerih je religija faktor, ki slabi ali ruši družbeni sistem. Takšne primere najde v situacijah kolektivnih frustracij manjšin: nezadovoljni manjšini lahko religija daje motivacijo za protest, s tem pa postane faktor nestabilnosti in radikalnih družbenih sprememb (prim. BiH, Kosovo).

Govori pa tudi o kulturnem zaostanku religij: v družbi hitrih in radikalnih sprememb lahko ima religija preprosto počasnejši ritem, kar postopoma vodi do kulturnega »zaostanka« religioznih kultur v primerjavi z drugimi deli kulture.

Končno pa ima religija dezintegrativno vlogo tudi v primerih, če med antagonističnimi skupinami podpira samo nekatere (ali eno), v takem primeru ne prispeva k harmonizaciji družbe, marveč nasprotno.

Max Weber: religija kot faktor ekonomskega razvoja

Na tem mestu (delno ponovimo) izpostavimo, da po Webru religija vodi v socialno odgovornost in mobilizira zavest v smisel produktivnosti.

Poudari tudi družbeno vlogo etičnih vrednot: vsako prakso motivira neka etika oz. globalna vizija človeka in sveta. Protestantška etika spodbudi rast meščanstva in vodstva sposobnega znanstvene racionalnosti. Proizvodnja pa je v tem okviru razumljena kot sodelovanje z Božjim načrtom.

Še posebej inovativne so karizmatične oblike oziroma obdobja religije, ki pa po logiki obstoja vodijo do institucije.

S. Eisenstadt: Religija kot faktor družbenih sprememb

Avtor pravi, da je versko sporočilo za družbene spremembe tem bolj relevantno, bolj ko so:

- VSEBINE radikalne, zahtevne, ne permisivne, površne
- VERSKI POMENI (vera v Boga, moralne obveze) razumljeni kot dokončni in posledične prakse zajamejo več struktur (družina, ekonomija, izobraževanje, kultura), in ko
- ORGANIZACIJSKE OBLIKE religije ustrezajo različnim slojem družbe (ne zajamejo npr. samo vrhnjih, srednji ali le nižjih slojev prebivalstva).

4. VPLIV VERSKIH IN MORALNIH VREDNOT

Pri vprašanju vpliva religije na družbo je vsekakor zelo relevantno vprašanje mesta in vloge verskih vrednot. Morda še posebej v današnjem času, ko institucije posameznika obvladujejo in usmerjajo v manjši meri kot v preteklosti. Zdi se, da imajo na človeka oziroma na njegove izbire in odločitve večjo vlogo njegove vrednotne usmeritve. Čeprav se velikokrat zdi, da temu ni tako. Slišimo namreč o lepih vrednotah, npr. pri mladih, življenje oziroma življenjska praksa pa se zdi povsem drugačna. Kaj so torej vrednote in kako, v kolikšni meri vplivajo na življenje?

Vrednote so kompleksen pojav, saj se povezujejo s **čustvenimi**, z **motivacijskimi** (voljnimi) in **kognitivnimi** procesi v človekovem življenju.

Sicer pa gre za relativno stabilne in trajne stvari – vsekakor bolj kot so nekatera prepričanja ali stališča. Oblikujejo se šele v obdobju osnovnega razvoja osebnosti – zaradi zmožnosti abstraktnega mišljenja, ki je pri formiranju vrednot velikega pomena.

Reči moramo, da gre pri socio-psihološkem raziskovanju vrednot za raziskovanje vrednot ne kot norm, ampak družbenih, psiholoških, etičnih in moralnih kategorij, ali kot rečemo, ne NAJSTVA, ampak KAJSTVA.

V sociologiji se npr. sprašujemo, s katerimi vrednotami se ljudje (posamezne kategorije ljudi) najlažje identificirajo? V kolikšni meri vrednote vplivajo na

obnašanje, in obratno? Katere vrednote se povezujejo v skupine, tipe, grozde? Kakšne lestvice vrednot imajo ljudje oziroma kako se vrednote hierarhizirajo, od najvišjih do najnižjih.

Pri nas je med najvidnejšimi raziskovalci vrednot prof. J. Musek. Razvil je posebno teorijo vrednot (posamezne vrednote je z dolgotrajnimi raziskavami razvrstil v štiri osnovne skupine, končno pa mu je uspelo priti do dveh osnovnih kategorij, dionizičnih in apolonskih vrednot.

Pomemben je tudi tisti del raziskav, v katerih osvetljuje indirektni vpliv vrednot na človekovo obnašanje. Ne gre namreč za direkten vpliv, saj pri tem vplivu sodelujejo človekove trenutne potrebe, prejšnje vedenje, vnaprejšnje namere, druge vrednote, zgolj deklarativne vrednote, pa tudi že sam človekov razmislek lahko usmeri človekovo obnašanje v drugo smer, ki je glede na vrednote presenetljivo.

Do pomembnih odkritij je prof. Musek prišel tudi pri raziskovanju razvojnega vidika vrednot. V človekovi mladosti so namreč bolj v ospredju hedonske vrednote, v mladostnem obdobju pa vrednote potence. Šele nato postanejo pomembnejše moralne vrednote. Dokaj pozno v človeškem razvoju pa je človek najbolj dovzeten za vrednote rasti, smisla in izpolnitve.

IV. poglavje: RELIGIJA V MODERNI IN POSTMODERNI DRUŽBI – KOT ODVISNA SPREMENLJIVKA

Podoba vernosti je vsekakor odvisna tudi od mnogih značilnosti in stanja določene družbe (pri tem seveda ne zanikamo, da določena religija v večji ali manjši meri tudi sooblikuje določeno podobo družbe, kar smo raziskovali v prejšnjem III. delu). Zato sociološka proučevanja religioznosti vernost umeščajo v kontekst razvoja znanosti, demografskih tokov, urbanizacije, mesta družine, ipd.

O tem, da SPREMEMBE V DRUŽBI VODIJO K SPREMEMBAM V RELIGIJI, najdemo zelo splošno strinjanje. Pri tem pa naletimo na naslednje poudarke:

- T. Parsons: Religija je z družbenimi spremembami izgubila nekatere funkcije
- Marx: sprememba ekonomske baze vodi v spremembe v nadstavbi (religija bo postopoma izginila)
- Bryan Turner: Ko se fevdalizem umakne kapitalizmu, religija izgubi funkcijo omogočanja prenosa lastnine iz generacije v generacijo
- Berger / Luckmann: izginjanje družbene »strukture verodostojnosti« vodi k izginotju religije, ki je povezana z njo
- Sekularizacija: industrializacija vodi k spremembam zmanjševanja pomena religije, ipd.

1. RELIGIJA IN DEMOGRAFIJA

V zadnjih dveh stoletjih smo pričeli eksplzivno številčno rasti svetovnega prebivalstva (številčno gibanje prebivalstva proučuje posebna veja sociologije - demografija). To gibanje določajo štiri komponente (variable):

- pozitivni: nataliteta, imigracija,
- negativni: mortaliteta, emigracija.

Do leta 1650 svetovno prebivalstvo nikoli ni preseglo 400 do 600 milijonov ljudi. V Jezusovem času naj bi živelo 250 milijonov prebivalcev. Nato pa:

1650	545 milj.,
1750	728 milj.,
1800	906 milj.,
1850	1171 milj.,
1900	1608 milj.,
1950	2486 milj.,
1975	3960 milj.,
1992.....	5468 milj.,
1999.....	6 milijard (Sarajevo)

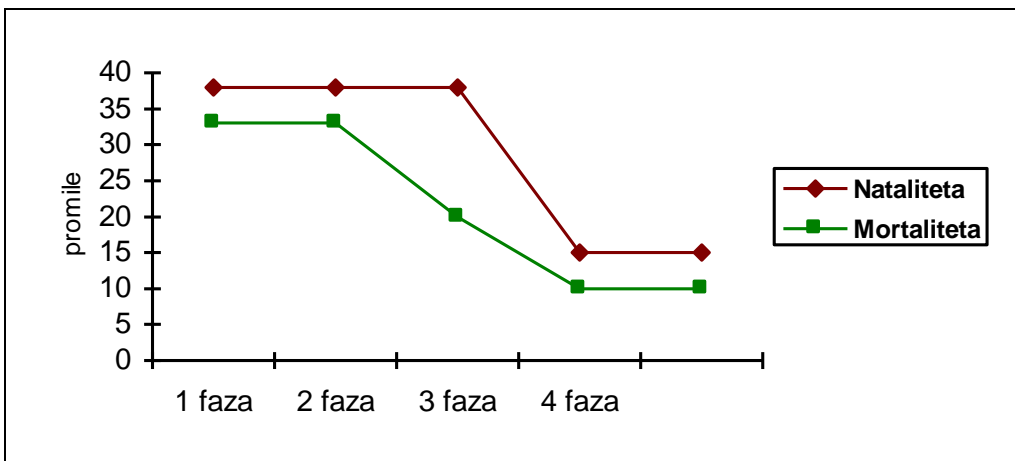
Leta 1981 je generalni sekretar OZN v Zagrebu razglasil rojstvo 5 milijardtega zemljana, leta 1999 pa v Sarajevu 6 milijardte...

Gostota: na svetu pride 40 prebivalcev/km², vendar so med kontinenti velike razlike (Afrika 23, Amerika 18, Azija 74, Evropa 68, Oceanija 3).

Prebivalstvo se je tako naglo povečalo zaradi padca mortalitete - pod vplivom medicinske znanosti in boljše kvalitete življenja. Grafikon demografske tranzicije prikazuje štiri faze rasti:

1. prvotno ravnotežje (med nataliteto - pribl. 38 promil in mortaliteto - pribl. 33. promil);
2. faza demografske eksplozije - mortaliteta se zniža, nataliteta ostane na prvotni ravni;
3. faza demografske upočasnitve - zniževati se začne tudi nataliteta;
4. faza novega ravnovesja, vendar na višji številčni ravni populacije.

Shema 5: Prikaz demografske tranzicije



Evropa in Sev. Amerika sta že v 4. fazi, medtem ko npr. Afrika večinoma šele prihaja v 2. fazo.

Slovenija:

Prebivalci: 1953. 1.466.425; 1961: 1.591.523; 1971: 1.727.137; 1981: 1.891.864; 1991: 1.962.606 prebivalcev, 2002 pa 1 964 036. Po narodnosti je Slovencev 87%. Naravni prirast (razlika med živorojenimi in umrlimi) postaja ničen - demografska kriza Slovencev je očitna!

2. RAZVOJ ZNANOSTI, INDUSTRIALIZACIJA, URBANIZACIJA

Razvoj znanosti v zadnjih dveh stoletjih je sprožil večino sprememb in značilnosti našega časa. Vključitev znanosti v gospodarstvo (nove tehnike proizvodnje) pa je industrializacija. Predelovanje surovin s stroji se vedno bolj popolnjuje, postaja tovarniško (avtomatsko, robotizirano...). Govorimo o znanstveni, tehnični, industrijski revoluciji.

Posledice teh sprememb so daljnosežne. Proizvodnja se osamosvoji nekdanjih družinskih okvirov. Ker se prične proizvajati več kot potrebujemo, postane proizvodnja dobrin vse bolj sama sebi namen.

Ker je proizvodni proces vse bolj vezan na delitev dela in specializacijo, prihaja do vse bolj parcialnega, enostranskega gledanja na življenje. Nihče ne zajema več celote, ampak le svoj vidik. Svet se skrči na eno samo (merljivo) razsežnost.

Tudi sam človek postaja vse bolj zreduciran (ponižan) na stopnjo funkcije, kajti vedno večji del življenja je organiziran po načelu tehnične in gospodarske učinkovitosti. To pomeni vse bolj imeti in ne biti.

Ta razvoj vodi v posebno miselnost (mentaliteto, tehnično, znanstveno, industrijsko, moderno klimo), ki kaže naslednje značilnosti:

- človek vse bolj razume sebe kot središče dogajanja (subjekt); sam prične določati ritme narave, gospodovati; od narave se začuti vse bolj neodvisnega (s tem pa tudi odtujenega);

- vrednote (predvsem tradicionalne) stopijo v ozadje, ker naravoslovne znanosti niso znanosti o vrednotah, ampak o dejstvih. Področje vrednot (tudi etičnih - kaj je za človeka dobro in slabo) je prepuščeno svobodni izbiri posameznikov;

- funkcionalnost postane odločilnejša od vzročnosti;

- odločilna koherentna sila tradicionalne družbe je religija in moralne vrednote.

V modernih družbah pa postaja matematično-tehnična racionalnost (znanstveno mišljenje) nova oblika enotne in povezujoče (vse obsegajoče) misli;

- zato nekateri avtorji zapišejo, da znanost dobiva vlogo vladajoče religije moderne družbe. Tehnika je kot bogoslužje te nove religije, ki ga opravljamo dan in noč; časopis je novi "brevir", poročila so molitev dnevnic... Znanost vstopa celo v najintimnejše življenje moža in žene (prim. Müller-Schwefe, Technik und Glaube). Tudi E. Fromm govori o industrijski religiji, katere najsvetejše stvari so: delo, lastnina, moč in dobiček.

PROCES URBANIZACIJE¹⁷

je tudi ena izmed značilnosti industrijske družbe, brez katere le-te ne moremo razumeti. Pomeni pojav eksplozivnega naraščanja mest (ljudje množično zapuščajo svoja bivališča na deželi in se selijo v mesta) in mestnega načina življenja.

V obdobju med 4500 pred Kr. in 500 po Kr. je težišče velikih mest na azijskem kontinentu (ugodno podnebje in možnost plovbe po rekah). Leta 4000 pr. Kr. imajo Tebe 200.000 prebivalcev. Druga mesta v Babilonu, Perziji, Egiptu. Leta 400 pr. Kr. štejejo Atene 150.000 prebivalcev; v Jezusovem času pa je Rim milijonsko mesto.

Med leti 500 in 1000 sledi propad mest (invazije). Po letu 1000 sledi nastanek srednjeveških mest, ki imajo predvsem trojno funkcijo: značaj utrd (z značilnim imenom ... grad, burg) in upravnih ter trgovskih središč (Benetke, London...).

Po letu 1800 govorimo o eksploziji mest: leta 1900 je na svetu 11 milijonskih mest in le 3% preb. živi v mestih; leta 2000 pa imamo že okoli 300 milijonskih mest in okoli 50% mestnega prebivalstva.

Pojavi se množično priseljevanje v mesta. Vzroki:

- ekonomski faktor: v mestu je več delovnih mest, boljši zaslužek;
- družinski faktor: na kmetih je bilo manj možnosti za poroko (praviloma le najstarejši sin) in ustanovitev lastne družine;
- socialni faktor: lažji način življenja - le 8 ur dela, prosti čas, boljše družbeno varstvo, pokojnina, vikend;
- kulturni faktor: več možnosti za šolanje, kino, gledališče.

Forresterova teorija o urbani dinamiki govori o pretoku energije med urbanim in ruralnim podsistemom. Ljudje, kapital, kulturo-civilizacijski potenciali... se selijo iz dežele v mesta dokler se mesto ne zasiti. Nato pa se ta tok ustavi oziroma se obrne nazaj k podeželju (**dezurbanizacija**).

Danes postaja vse bolj očitno, da je proces koncentracije urbane moči že izčrpal svojo notranjo pogonsko energijo. Predvsem zaradi razvoja prometnih sredstev, informatike (prim. elektronska koča), servisne civilizacije in intelektualne postindustrijske ekonomike. Mnoge mestne strukture so v krizi: usiha njihova ekonomska moč; mnogi beže pred zasičenim prometom in gradbeno utesnjenostjo. Prihaja do vzpona manjših mest (posebno predmestij in obmestnih naselij) in podeželja.

Struktura mesta:

- center (city, cité, centro storico, down town); v 19. stoletju bivališče, uprava, trgovina, industrija. Danes banke, administracija, specializirana trgovina, prostor zabave, luksuza, kino, gledališče;

¹⁷ OERTWIG Sigfried, **Pokopana mesta (Izlet v kraljestvo arheologije)**, Založba Obzorja, Maribor 1964; KOSTIĆ Cvetko, **Grad i vreme (Osnovi sociologije grada)**, Vuk Karadžić, Beograd 1982; ČALDAROVIĆ Ognjen, **Urbana sociologija (Socijalna teorija i urbano pitanje)**, Globus, Zagreb 1985; VUJOVIĆ Sreten, **Sociologija grada (Sociološka hrestomatija)**, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1988; MUSIL Jiri, **Sociologia della citta`**, (Praga 1967), Franco Angeli Editore, Milano 1975; LEDRUT Raymond, **Sociologia urbana**, Societa` editrice il Mulino, Bologna 1969.

- prostrana vmesna cona (med centrom in periferijo), nastala v času eksplozivne rasti - ljudska stanovanja v bližini proizvodnih centrov; resnični proletariat, velikanske mestne (delavske) župnije;

- specializirana cona: industrijska, univerzitetna, cona bogatih privilegirancev, športni park;

- satelitsko mesto, direktno povezano s centrom prek velike vpadnice, podzemeljske železnice.

SLUM (revna četrt v velikih mestih), njihovi prebivalci so:

- stalni prebivalci, močno integrirani (velika familija)

- propadli (ekonomsko, delinkventi)

- prišleki z ruralnih področij.

Problemi: govorimo o trojnem onesnaževanju mest:

- zračno: zaradi izgorevanja v tovarnah in v prometu;

- svetlobno: nad mesti se nabira "smog", ki zadržuje ultravijolično svetlobo, prepušča pa infra rdečo; prva vpliva na človeka pomirjujoče, druga dražeče. V mestu tudi ni več prave teme.

- akustično: na človeka vpliva kvarno prevelik hrup na proizvodnem mestu; prometni hrup tudi ponoči - nespečnost.

Kaj narediti?

- Čikaška šola: biologistično darvinistična (pustimo, stvari se same najbolje uredijo);

- Angleška šola: val ljudi v mesta je potrebno pravočasno ustaviti (garden city);

- Francoska šola: rešiti prostor in naravo z gradnjo v višino.

Nekatere značilnosti v **značaju mestnega človeka**, ko upoštevamo tri najosnovnejše variable mestnega prebivalstva. V mestu skupaj živi:

- kvantitativno veliko število ljudi

- na omejenem prostoru

- za ljudi v mestu je značilna visoka heterogenost.

Značaj mestnega človeka (vključno v odnosu do drugih):

- v mestu se poveča delež neosebni odnosov - človek postaja neoseben;

- vse več stikov med ljudmi je le bežnih, začasnih, mimogrede; stvari ne držijo dolgo; ne zanese se na besedo - nezaupanje;

- le delna pripadnost neki skupini (v tovarni le zaradi denarja, ne pa z dušo in telesom - kot nekdanj v družini - zato tudi ni tako težko in usodno menjati delovnega mesta;

- konflikti so značilnost mestnega življenja. Človek delno pripada družini, šoli, športnemu klubu itd. Konfliktnost odnosov večja še splošna tekmovalnost (moderen človek se mora neprestano za nekaj boriti...);

- nekdanje vaše spontane in samoumevne solidarnosti nadomestijo razne službe, servisi; mestni človek se malo briga za druge, veliko več zase;

- nivelizacija etičnega življenja: mestni človek se hoče ravnati kot večina; v glavnem ne izstopa niti na boljše niti na slabše; je povprečen človek. Noče biti niti angel niti hudič;

- tipično mestna stratifikacija (ni več enega kriterija vertikalne socialne mobilnosti, temveč nastopa več centrov moči);

- anonimna avtoriteta;

- racional(istič)no reagiranje zaradi neosebni odnosov; kriza emocionalne ravni (zato tipično mestni nadomestki);

- napredujoče kolektivistično (množično, masovno) vedenje.

Nekatere sociološke posplošitve:

- mestni človek je vse bolj voden od zunaj (prim. semafor) in ne več od znotraj, niti ne več od tradicij;
- v primerjavi s primarnimi odnosi v mestnem načinu življenja napreduje sekundarni tip odnosov (emocionalno okrnjenih, uradnih);
- sorodstveni odnosi izgubljajo veljavo glede na prijateljske vezi;
- pomen sosedskih odnosov izgublja na veljavi (nova definicija dobrega soseda: tisti, ki se zanima za svoje stvari).

Sklep:

Analiza urbanizacije in industrializacije (ekonomije) pokaže, da ta proces poleg koncentracije ljudi pomeni tudi koncentracijo dela in kapitala, upravnih funkcij, politične moči, pa tudi duhovnih potenc. Ta koncentracija resursov pa pomeni tudi njihovo večjo učinkovitost. Eksplozivna moč kapitalizma 19. stol. je vzporedna s procesom urbanizacije.

Slovenija¹⁸

V mestih živi cca. 50% slov. prebivalstva. Slovenski poselitveni vzorec ni nastal po naravni poti. V sistemu mest namreč zija prepad med dvema večjima centroma nad 100.000 prebivalci (Lj., Mb.) in skupino manjših mest.

Nadalje je značilna neobičajna množica vaških naselij (nad 6000).

V Sloveniji smo priče določene metropolizacije Ljubljane (nova ustava, primerjava z Mariborom - namesto kooperacije je prihajalo do tekme in slabšanja mariborske ekonomske, kulturne in politične strukture; Maribor se je iz regionalnega žarišča sesul na raven občinskega središča).

V Sloveniji je bila hitrejša suburbanizacija (razvoj manjših mest - v zadnjem času se razvoj razporeja v okrog 200 malih mestih). Tudi najuspešnejše firme so locirane v manjših industrijskih središčih (Gorenje, Konus, Unior, Krka, Mura, Perutnina). Morda je to dejstvo eden izmed pokazateljev, da komunikacijska revolucija terja suburbanizacijo (urbanizacijo podeželja) in odpravila večino razlogov za nastanek in razvoj velikih mest, metropol, megalopol.

Poseben problem pri nas je premajhna vitalnost regionalnih središč. Posebej po letu 1992, ko so v Evropi državne meje le še črte na zemljevidu, lahko pride do tega, da bodo večja središča (Zagreb, Reka, Trst, Celovec, Gradec) pritegnila kapital in intelektualno moč iz slovenskih regij. V tem primeru bi se Slovenija skrčila na ljubljansko provinco do Trojan, Postojne - in povrh bi imela še "preveliko" glavno mesto... Rešitve so v zdravem regionalizmu, pa v bicentrizmu, policentrizmu, itd.

Urbanizacija in religija (nekateri trendi):

- sprememba življenja v mestu je tolikšna, da sociologi govorijo o "kulturnem šoku"; človek se v začetku težje znajde, saj je brez pravih korenin, tudi verskih;
- v mestu se verska praksa (praviloma) zniža (npr. zmanjšanje števila nedeljnikov); med priseljenci (kar pogosto velja tudi za mestnega človeka) je versko prakticiranje praviloma nižje;
- vero doživlja kot nerelevantno za življenje (Bog je daleč predaleč, ali pa je na strani bogatih, močnih...);

¹⁸ KRŽIČNIK Ermin, **Vprašanja in dileme slovenske urbanizacije**, v: **Dom in svet**, Zbornik, Maribor 1990, 153-161.

- razvoj mestnega življenja je tako hiter, da prihaja do zaostajanja strukturalno-organizacijskega vidika vernosti (zaostajanje ustanavljanja novih župnij, gradnje kulturnih središč); pogosti primeri slabe organiziranosti;
- kadrovsko praviloma slabša preskrba mestnega vernika (v mestih je pomanjkanje duhovnikov večje, ker pride na enega duhovnika več vernikov kot na podeželju);
- pojav disolucije verskih resnic (izbirni vernik ne sprejema religije kot celote ("v paketu"), marveč le nekatere verske resnice, po nekih lastnih kriterijih - na koncu ima že vsak svojo vero).

3. RELIGIJA V MOBILNI DRUŽBI

Upravičeno trdimo, da je SODOBNA DRUŽBA = MOBILNA. Pri tem mislimo tako na GEOGRAFSKO MOBILNOST (medkrajevna, meddržavna, medkontinentalna...), Glede na čas je mobilnost dnevna, tedenska, sezonska...

Na drugi strani pa imamo SOCIALNO MOBILNOST (dviganje-padanje po socialni lestvici) – relativnost slojev (stratifikacija); glede na izobrazbo, imetje, politično pripadnost...

GEOGRAFSKA MOBILNOST IN RELIGIJA

Na splošno opazimo, da v predmoderni družbi religija teži k stabilnim strukturam (in jih pomaga ustvarjati): sveti prostor, svetišče, dom "domovina", obljubljeni dežela...

RELIGIJA USTVARJA DOMOVANJE

V mobilni družbi pa se religija oblikuje bolj v smer »biti na romanju«, potovanju; gre začasne strukture ("šotor" namesto svetišča...). Religija postaja vse bolj ČLOVEKOVA SPREMLJEVALKA – v iskanju poti, ciljev, smisla...

RELIGIJA GLEDE NA DRUŽBENE SLOJE, RAZREDE (socialno mobilnost)

Pri tem lahko govorimo o religiji treh poglavitnih razredov, slojev:

RELIGIJA VLADAJOČIH (VODILNIH RAZREDOV) RAZREDOV¹⁹

Vodilni razred so ljudje in/oz. skupine, ki imajo dejanski vpliv v družbi. V 19. stol. so jih imenovali visoko meščanstvo, plemstvo. Zanje je značilna zavest, da jim je namenjena naloga voditi družbo, izvajanje oblasti. Opazijo družbene razlike, napetosti oziroma konflikte, vendar se jih ne bojijo, ker so – zaradi položaja – dokaj varni pred njihovimi posledicami. Zato težko razumejo (oziroma so nezmožni razumeti) trpljenje tistih, ki nimajo enakih privilegijev.

Primer: Davidov Psalm v 2 Sam 22 (Gospod je moja skala, moja trdnjava in moj osvoboditelj, ščit, zatočišče, pribežališče... Zasledujem svoje sovražnike in jih uničujem, ne vračam se, dokler jih ne pokončam... Ohranjaš me za poglavarja narodov...

David se tukaj sooča z odgovornostjo, ki jo ima do družbe. Boga in religijo uporablja za legitimiranje svojih pozicij moči. Podobno: na opasačih nemških vojakov: Gott mit uns; blagoslavljanje orožja za vietnamsko vojno.

Ne moremo reči, da vodilni sloji ne opazijo zla, vendar ga težko dojamejo. Imajo svojo logiko. Nad Jezusovo smrtjo se pogosto pohujšajo. Ljubši kot križ jim je Kristus Kralj (četudi na križu).

¹⁹ Primerjaj Gérard Fourez, Barva učlovečenja: Religijska izkušnja in kritični čut, 85-103.

Nevarno, da se religija sprevrže, če jo voditelji Boga uporabljajo za svoje družbeno-politične načrte. Takšna religija lahko otopi (resnična pa senzibilizira) njihovo občutljivost za trpljenje okoli sebe (še zlasti tistega ne, ki ga samo povzročajo).

Religija pa lahko vodilne sloje postavi tudi pod vprašaj, ko jih spomni, da nimajo vseh pooblastil in da ne bodo ušli Božji sodbi. »Kako težko bodo tisti, ki imajo bogastvo, prišli v Božje kraljestvo.« (Mr 10,27).

RELIGIJA SREDNJIH SLOJEV:

Družbena skupina, ki ima ambivalentno razmerje do vodilnih. Po eni strani so še dovolj privilegirani, da v glavnem ne želijo korenitih sprememb. Inženirji, višji uradniki, zdravniki, neodvisni poklici idr. nimajo družbene oblasti, imajo pa dovolj dohodkov in privilegijev, da niso preveč nezadovoljni z družbenim dogajanjem.

Po drugi strani pa opravljajo veliko dela, od katerega pa nimajo pričakovanega zaslužka (veliko ga poberejo davki). Mnogim se zdi, da *jih sistem izkorišča*, vendar ne toliko, da bi se splačalo upirati. Pogosto postanejo nekoliko zagrenjeni in goljufivi. V glavnem se zaprejo v svoje profesionalno delo (deloholiki) in tudi v zasebnost (zasebno družinsko življenje z vikendom na deželi ali morju), malo mar pa jim je za skupne zadeve. Nočejo se mešati v konflikte okrog njih (prisposodba: »evakuacija s helikopterji«).

Velik pomen ti razredi pripisujejo posamezniku (težko pa sprejmejo, da se resnično uveljavi). Veliko se ukvarjajo z jazom (s psihološkim opazovanjem se sprašujejo: kaj jaz delam, kaj jaz živim?). Predstavljajo si, da Jezus zagovarja svet, kjer bo vse prav urejeno (osrednja vrednota harmonija). Čezmerno vrednotijo mir, ljubezen, odpuščanje, povezanost – v smislu popolne odsotnosti vsakega konflikta, kjer se ni več mogoče za ničesar boriti.

RELIGIJA ZATIRANIH RAZREDOV:

Zatirani imajo skupaj z vodilnimi enako zavest – o konfliktnosti družbe, vendar s povsem drugega zornega kota. Vedo, da so mali, izkoriščani, zatirani, skratka, da je konflikt del njihovega življenja. Zato je zanje osvoboditev nekaj konkretnega le, če doseže vsa področja njihovega življenja. Le duhovno ne zadošča, ekonomija, politika, kultura, religija morajo biti del resnično osvobajajoče izkušnje. Zavedajo se: če hočejo kaj doseči, se morajo za to boriti, navadno tudi za visoko ceno trpljenja. Kajti za razliko od vodilnih slojev, niso zavarovani pred posledicami konfliktov.

Tudi pri tem razredu (lahko) ima religija dvoumno vlogo. Revni, tlačeni si lahko svoj položaj predstavljajo kot »naraven«, privzgojeno jim je (bilo), da drugače ne more biti, da je tako prav, da je to »božja volja«. V takšnem primeru religija, posebno če podčrtava krepot pokorščine predstojnikom, še dodatno krepča njihovo podrejenost. S tem slabi težnje zatiranih, da bi se postavili na svoje noge. V tem primeru ima religija vlogo »opija«.

Večinoma pa religija podpira pravičen boj (pravično stvar) zatiranih. Vendar tudi pri tem lahko pride do sprevrženja, če se ta religija zatiranih sprevrže v povečevanje določenega družbenega razreda, ki da ima zaradi svojega položaja posebno zgodovinsko poslanstvo. V tem primeru religija vsebuje posebno mesijansko poslanstvo, tudi osvobodilno gibanje, ki bo iz njih (navadno pa njihovih predstavnikov, avantgarde) naredilo nove privilegirance. Jasno, da Jezus ni hotel take religije, zato je sledilo razočaranje in križanje.

Tudi kvantitativni podatki kažejo na razliko vernosti različnih slojev – glede na izobrazbo.

Tabela 17: Vernost glede na izobrazbo (v %)

	OSNOVNA	POKLICNA	SREDNJA	VISOKA
religiozen skladno z naukom cerkve	34	15	10	10
religiozen na svoj način	43	52	56	55
neopredeljen, ali sem religiozen, ali ne	11	17	11	4
nisem religiozen	7	12	19	24
sploh nisem religiozen, religija je prevara	4	3	4	6

Občutne razlike se pokažejo tudi pri vprašanju molitve, kako pogosto molijo (podatki so za Slovenijo):

Tabela 18: Pogostnost molitve v Sloveniji (Aufbruch)

	OSNOVNA	POKLICNA	SREDNJA	VISOKA
nikoli	16%	26%	42%	48%
redkeje	9%	19%	15%	9%
večkrat v letu	14%	17%	15%	9%
najmanj 1x na mesec	8%	12%	6%	6%
tedensko	19%	14%	12%	11%
dnevno	35%	10%	10%	16%

4. OD STARE K NOVI PODOBI DRUŽINE

Družina sodi med temeljne institucije družbe. Zajema veliko širino življenja, zato na splošno govoriti o družini ni lahko in postaja zelo abstraktno.

Širino pojma družina spoznamo, če se osredotočimo na vprašanje periodizacije družinskega življenja:

1- **mladoporočenca**, obdobje zakona (porušita se dva svetova, da bi mladoporočenca zgradila skupnega.

2- **družina z dojenčkom**: "izventelesna nosečnost" - mati med možem in otrokom;

3- **družina z malim otrokom** (jasli, vrtec..)

4- **šolarska družina** - začetek otrokovega odhoda v svet; šola ga usposablja - socializira - za življenje v družbi;

5- **družina z mladostnikom** - konflikti; s puberteto se pretrga še duševna popkovina - boleče, dokončno osamosvajanje;

6- **prazno gnezdo** - do upokojitve (danes še mladi "stari starši"); poseben problem, če sta živela le za otroke...

7- **upokojska družina** (stari starši, prastarši...)

Vsako obdobje družine zasluži samostojno obdelavo, saj so v vsakem obdobju značilnosti življenja, naloge, problemi zelo različni.

Zgodovinski vidik: O družini se je začelo veliko govoriti, odkar se je konec 18. stol. pojavila jedrna družina. Takrat so namreč tudi družino zajeli ideali meščanske dobe - individualna avtonomija, enakopravnost, osebna odgovornost, samoodločba in s tem potreba (in možnost) po načrtovanju lastne življenjske poti. Ti pa z družino niso vedno združljivi, saj so bili v ospredju hierarhični odnosi moči po spolu in starosti, odpovedovanje individualnim interesom, trajne, zanesljive in nerazdružljive medčloveške vezi, dolžnosti, bližina, čustvenost in nesebično življenje za drugega.

Konec šestdesetih in na začetku sedemdesetih let 20. stoletja je bila največ kritik deležna družina kot institucija. Prišlo je do poskusov ustvarjanja drugačnih oblik skupnega življenja, npr. komun. Razvile so se različne nove oblike skupnega življenja.

Nekateri temeljni premiki pri nas:

1. Padanje števila porok

V zadnjih treh desetletjih, kot je razvidno s tabele 10, se je letno število civilnih porok v Sloveniji zmanjšalo s štirinajst na osem tisoč. Še na večji padec novih poročnih zvez kažejo relativna števila, saj se je količnik porok na tisoč prebivalcev več kot prepolovil. Vidimo pa, da do takšnega zmanjšanja porok ni prišlo postopoma, temveč v enem samem desetletju 1977-1987. V letih 1978-79 je količnik zdrsnil na sedem, v naslednjih štirih letih na šest, še v naslednjih štirih na pet, da potem končno pristane na količniku štiri. Tridesetletna slika je tako naslednja: do polovice sedemdesetih let je količnik porok dobrih osem porok na tisoč prebivalcev, v naslednjih desetih letih sledi padec z 8 na 4, kjer se stabilizira v zadnjih desetih letih.

Tabela 19: Poroke v Sloveniji

Leto	Civilne		Razveze		Cerkvene poroke				
	Vse	na 1000 preb.	Vse	na 1000 civ.	KP	LJ	MB	SLO	% cerkv.
1966	14348	8,6	1853	129,1	1042	4919	5085	11046	77,0
1967	13984	8,3	1973	141,1	1086	4461	4859	10406	74,4
1968	14010	8,2	2023	144,4	1086	4088	4667	9841	70,2
1969	14113	8,2	2008	142,3	1131	4304	4628	10063	71,3
1970	14281	8,3	1913	134,0	1193	3966	4752	9911	69,4
1971	14186	8,2	1957	138,0	1245	3999	4628	9872	69,6
1972	15792	9,0	1840	116,5	1304	4158	5114	10576	67,0
1973	15681	8,9	2093	133,5	1242	3891	5114	10247	65,3
1974	15408	8,6	2103	136,5	1128	3676	4674	9478	61,5
1975	15379	8,5	2205	143,4	1039	3671	4315	9025	58,7
1976	15048	8,3	2198	146,1	986	3406	4024	8416	55,9
1977	15026	8,2	2409	160,3	928	3207	4004	8139	54,2
1978	14695	7,9	2515	171,1	898	3174	3785	7857	53,5
1979	14230	7,6	2220	156,0	840	2942	3633	7415	52,1
1980	12377	6,5	2309	186,6	684	2784	3697	7165	57,9
1981	12153	6,3	2443	201,0	658	2730	3254	6642	54,7
1982	11689	6,1	2537	217,0	637	2711	2958	6306	53,9
1983	11878	6,1	2710	228,2	676	2881	2982	6539	55,1
1984	11386	5,9	2538	222,9	703	2861	2912	6476	56,9
1985	10579	5,4	2527	238,9	672	2800	2526	5998	56,7
1986	10621	5,4	2281	214,8	675	2821	2615	6111	57,5
1987	10307	5,2	2163	209,9	737	2781	2757	6275	60,9
1988	9217	4,6	2075	225,1	718	2765	2663	6146	66,7
1989	9776	4,9	2161	221,1	677	2642	2709	6028	61,7
1990	8517	4,3	1858	218,2	680	2727	2471	5878	69,0
1991	8173	4,1	1828	223,7	726	2654	2261	5641	69,0
1992	9119	4,6	1966	215,6	747	2745	2391	5883	64,5
1993	9022	4,5	1962	217,5	744	2587	2226	5557	61,6
1994	8314	4,2	1923	231,3	666	2536	2133	5335	64,2
1995	8245	4,1	1585	192,2	670	2583	2214	5467	66,3
1996	7555	3,8	2004	265,3	659	2955	1988	5602	74,1

1997	7500	3,8	1996	266,1	613	2213	1878	4704	62,7
1998	7528	3,8	2074	275,5	587	2155	1891	4633	61,5
1999	7716	3,9	2074	268,8	596	2229	1949	4774	61,9
2000	7201	3,6	2125	298,8	500	2029	1844	4373	60,7
2001	6935	3,5	2274	327,9					
2002	7064	3,5	2457	347,8					
2003	6756	3,4	2461	364,3					
Povpr.	12252	6,6	2139	181,9	874	3249	3535	7658	62,6

Vir: Statistični urad Republike Slovenije; Škofijski pastoralni arhivi Koper, Ljubljana, Maribor.

Razumljivo, da tudi gibanje cerkvenih porok vsaj do neke mere sledi trendom civilnega področja. Njihovo število se je v zadnjih treh desetletjih prepolovilo - najmanjši padec je v koprski škofiji.

Tudi delež cerkvenih porok glede na civilno sklenjene se spreminja. Pri tem gre za delno zmanjševanje zaradi ponovno poročenih, se pravi razvezanih glede na prejšnji zakonski stan - v zadnjem času njihov delež pri novo sklenjenih zakonskih zvezah doseže okoli 8%²⁰ -, ki se ne morejo cerkveno poročiti. Pri tem je zanimivo, da padanje cerkveno sklenjenih zakonov za celo desetletje prehitava trende civilnih. Ko je bila raven civilnih oziroma vseh porok še najvišje, se je že zniževal delež cerkvenih. Najnižji delež cerkvenih porok pa zabeležimo v kritičnem drugem desetletju hitrega padca porok. V zadnjem desetletju, ko se padanje vseh porok ustavi, pa smo priče mali rasti deleža cerkvenih porok nad tridesetletno povprečje.

Ponuja se nam zanimiva ugotovitev, da so namreč tendence cerkvenih porok znanilke običnih tokov sklepanja zakonske zveze v naslednjem desetletju. To bi pomenilo: večanje sekularizacije zakona vodi v manjše število vseh zakonskih zvez v naslednjem desetletju. In obratno: resakralizacija je znamenje prihajajočega povečanja števila zakonskih zvez. V kolikor to drži, rahlo naraščanje cerkvenih porok v zadnjem desetletju napoveduje rahlo zviševanje vseh porok v naslednjem desetletnem obdobju. - Vendar takšna predvidevanja postavlja pod vprašaj naslednja ugotovitev.

2. Ponovno zmanjševanje deleža poročenih v družbi

Ker se je v nekdanji prevladujoči kmečki kulturi lahko poročil le mali del prebivalstva, je z industrializacijo začel naraščati delež poročenih v družbi. Zdi pa se, da smo prav v zadnjem času priče zaustavitve tega procesa. Tabela 11 prikazuje, kako se je po podatkih zadnjega ljudskega štetja začel zmanjševati delež poročenih moških in žensk, večati pa delež tako samskih kot tudi razvezanih obeh spolov. Vdovstvo pa je še naprej pretežno ženska stvar. Kot je razvidno z naslednje tabele, se ne zmanjšuje le delež poročenih, temveč tudi absolutno število zakonskih parov. Med njimi pa še narašča število parov brez otrok.

²⁰ Vir: Statistični urad RS, Rezultati raziskovanja št.1617, 51.

Tabela 20: Struktura prebivalstva (15 let in več) glede na zakonski stan (v %)

	moški				ženske			
	samski	poročeni	vdovci	razvezani	samske	poročene	vdove	razvezane
1953	40,0	55,8	3,6	0,6	37,4	48,3	13,5	0,8
1961	33,5	62,5	3,1	0,9	30,4	55,1	12,9	1,5
1971	31,6	64,5	2,6	1,3	25,6	58,7	13,3	2,4
1981	30,0	65,3	2,6	2,1	22,9	59,7	14,0	3,4
1991	33,3	61,3	2,5	2,7	25,1	56,4	14,0	4,2
2002	39,5	54,5	2,4	3,6	29,9	52,6	12,4	5,0

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Rezultati raziskovanj št. 1617, Ljubljana 1994, 51; 2003 (SURS, internet)

3. Družina brez zakona - zakon brez družine

Podatki o zmanjšanjem deležu poročenih pa ne pomenijo enakega trenda na področju družinskega življenja. Raziskave dokazujejo, kot je razvidno s tabele 12, da se število družin še naprej povečuje. Do tega seveda prihaja tudi zaradi nadaljnjega zniževanja povprečnega števila članov na eno družino, ki je leta 1991 znašalo le malo nad tri člane.²¹ To pomeni, da sodobna družina še naprej postaja vedno manjša skupnost.

Tabela 21: Število družin in njihova sestava

	1981		1991		2002	
	Število	%	Število	%	Število	%
Vse družine	522314	100	551899	100	555945	100
Zakonski par z otroki	330530	63,3	325622	59,0	294726	53,0
Zakonski par brez otrok	106779	20,4	109594	19,9	114835	20,7
Neporočeni par z otroki	5750	1,1	12408	2,2	29285	5,3
Neporočeni par brez otrok	4595	0,9	4966	0,9	12807	2,3
Mati o otroki	65108	12,5	85214	15,4	89683	16,1
Oče z otroki	9552	1,8	14095	2,6	14609	2,6

Vir: Statistični urad Republike Slovenije, Rezultati raziskovanj št. 617, Ljubljana 1994.

Pri tem smo priče novim oblikam družinskega življenja. Družina, katere temelj je zakonska zveza, je sicer prevladujoča oblika družinskega življenja, saj njen delež znaša 78,9%. Vendar pri tem odpade 19,9% na družine oziroma zakonske pare brez otrok. Delež "normalnih družin" staršev z otroki pa doseže le še 59%, vendar s trendom navzdol.

Neporočenih parov, tako tistih z otroki (2,2%), sploh pa brez otrok, dejansko ni toliko, kot se večkrat misli. Vendar njihovo število precej narašča, kakor tudi delež enostarševskih družin. Pri teh oblikah družinskega življenja govorimo o družini brez zakona. In tudi obratno: pri 19,9% poročenih parih brez otrok lahko govorimo o zakonu brez družine. S tem smo priče pojavu, da zakonska zveza in družina postajata dve druga od druge vse bolj neodvisni obliki življenja. Vse več je ljudi, za katere to ni več nekaj, kar samoumevno in praktično sodi skupaj.

²¹ Podoben razvoj je mogoče zaslediti na področju števila gospodinjstev (v Sloveniji jih je bilo leta 1991 640.195) in tudi članov na gospodinjstvo (leta 1991 je to število znašalo 3,1; leta 1961 je prišlo 3,5 članov na gospodinjstvo, leta 1931 pa 4,9 članov). Vir: *Situacijska analiza o položaju otrok in družin v Sloveniji*, Ljubljana 1996, 26.

Rečemo lahko, da se je precejšnji del življenja, ki je tradicionalno sodil v okvir zakonskega življenja, preselil izven tega okvira. Kot primer in kazalec takšnega

Tabela 22: Rojeni izven zakonske zveze

Leto	Vsi živorojeni	Rojeni zunaj zakonske zveze		priznanje očetovstva	
		število	%	število	%
1970	27432	2644	9,64	1293	48,90
1975	29786	3248	10,90	2127	65,48
1980	29902	4361	14,58	2788	63,93
1985	25933	4954	19,10	4143	83,63
1986	25570	5043	19,72	4727	93,73
1987	25592	5578	21,79	4714	84,51
1988	25209	5698	22,60	5095	89,42
1989	23447	5451	23,25	4544	83,36
1990	22368	5488	24,53	6150	112,06
1991	21583	5702	25,62	4575	80,23
1992	19982	5529	27,67	5062	91,55
1993	19793	5536	27,96	4952	89,45
1994	19463	5600	28,77	5072	90,57
1995	18980	5657	29,81	5228	92,42
1996	18620	5984	32,14	5474	91,48
1997	18928	5942	31,39	5499	92,54
1998	19039	6001	31,52	5229	87,14
1999	18884	6203	32,85	5676	91,50
2000	18588	6746	36,29	6053	89,73

Vir: SURS, Statistični letopisi.

trenda lahko opazujemo pri deležu rojstev izven zakonske zveze, kot ga prikazuje tabela 13. Do leta 1975 delež le teh ni presegal 10%, pred desetimi leti je dosegel stopnjo petine, v zadnjem času pa se približuje že tretjini vseh rojstev. Vzporedno s tem se zdi, da je postalo priznanje očetovstva "normalen" pojav.

4. Poroka stvar starejših

Kar nekoliko presenetljivo je dejstvo, da se sklenitev zakonske zveze še nadalje vztrajno odmika mladosti in postaja zadeva ljudi v zrelejših letih. Ugotovitev, ki jo ponazarja tabela 14, je za oba spola nedvoumna.

Tabela 23: Povprečna starost ženina in neveste ob sklenitvi zakonske zveze (%)

Ob sklenitvi zakonske zveze (leta)	Ø 1990-1994	Ø 1995-1999	1999	2000	2001	2002	2003
Nevesta	26,1	27,5	28,1	28,4	28,8	29,2	29,2
Ženin	29,4	30,7	31,3	31,4	31,8	32,3	32,3
Ob prvi sklenitvi zakonske zveze (leta)							
Nevesta	24,3	25,6	26,0	26,6	27,0	27,4	27,5
Ženin	27,2	28,5	29,1	29,4*	29,6*	30,1	30,1

Vir: Statistični letopis Republike Slovenije, 2004.

Časovni zamik sklepanja zakonske zveze v poznejša leta vsekakor ni lahko interpretirati. Z ene strani daje misliti na zrelejšo, bolj premišljeno odločitev za zakonski stan, z druge strani pa odmikanje kaže na neko obotavljanje, odlaganje, nezmožnost, onemogočanje, verjetno tudi negotovost in strah pred tem korakom. Na nek način se ta odmik zelo ujema s pojavom podaljševanja mladosti, do katerega prihaja zaradi podaljševanja šolanja, vedno zahtevnejšega usposabljanja za poklic.

To pa pomeni podaljševanje socialne nezrelosti mladih, ipd. Vsekakor se je pot v zakon ne le podaljšala, marveč močno preoblikovala.

Očitni so torej procesi postopnega spreminjanja (transformacije) podobe družine - tudi za družino veljajo prelomni časi. Nekaj skupnih (občih) značilnosti tega procesa od stare k novi podobi (Trstenjak):

Iz nekdanje velike (molekularne) → majhna (nuklearna, jedrna):
Danes sestavljajo družino praviloma le dve generaciji (jedro): starši in otroci; razširjena družinska oblika je enostarševska (monoparentalna); večkrat pa tudi celo ena sama generacija (zakonci brez otrok).

Značilno je manjše število otrok:

- včasih so jih potrebovali pri delu, zato so bili ne le strošek, temveč tudi bogastvo, danes so predvsem strošek (pri prvem se stroški povečajo za 30%, z drugim že 50%).

- pogojujejo stanovanjske razmere

- večkrat nenaklonjeno okolje (šef do zaposlene žene, javno mnenje);

Nevarnosti nuklearne družine:

- osamljenost, revščina medčloveških odnosov

- občutki nemoči (npr. na obisku: veseli, ker se bolj spleča skuhati...)

Pozitivno: bolj gibljiva; več dobrin (vendar večje le materialno bogastvo, a revnejša na medčloveških odnosih).

Večkrat slišimo, da je družina danes premajhna. Vsekakor pa gre za pomenljive spremembe: npr. v športu opazimo veliko spremembo igre, če je izključen le en igralec.

Iz kmečke (ruralne) → delavska, zaposlena (urbana)

Nekdaj se je malo ljudi poročilo - živeli od imetja (kmetije); danes od zaslužka, plače (veliko negotovosti);

Tabela 24: Delež kmečkega prebivalstva in izobražencev v Sloveniji (%)

	1931	1961	1971	1981	1991	2002
Delež kmečkega preb.(%)	58,5	31,6	20,4	9,2	7,6	
Delež preb. z višjo in visoko izobrazbo	-	1,8	3,3	6,2	8,8	13,0

Vir: Situacijska analiza o položaju otrok v družin v Sloveniji, Ljubljana 1996; Statistični letopis RS, SURS 2004.

V Sloveniji: oba zaposlena; poleg tega popoldansko delo (51%) obdelovalnih površin - od tu slov. standard). Zato velja tudi prezaposleni, kar prinaša izčrpanost, boleznin in predvsem pomanjkanje časa: ni časa.

Zato: malo skupaj, ločeno življenje (zakonca sta več s sodelavci, med seboj se malo poznajo, nezaupanje, tujci - raziskava: od 1200 mladih med 15. in 20. letom jih 92% trdi, da jih starši ne razumejo).

Iz proizvajalke - porabnica

Nekdaj veliko aktivnosti, ekonomski pomen (vse doma). Danes še je delo izselilo iz doma; podobno tudi prosti čas, zabava, velik del vzgoje; DRUŽINA POSTANE bolj PASIVNI ELEMENT;

Ni več DOM (grem na stanovanje) - bolj podobno HOTELU ...

Iz patriarhalne - partnerska

Partnerstvo med zakoncema, staršema (oba glava družine); vedno manj moških in ženskih del (po tradiciji), ampak vzajemnost, po dogovoru (premik ni povsod enak, potrebno veliko prizadevanja, pogovora, prevzgoje; odpori)
Partnerstvo tudi med starši in otroki (TI-kanje).

Od avtoritarne k demokratični: zaznamuje sprememba avtoritete; naravo avtoritete v preteklosti je duhovito opisal (s tremi S) Stefan Zweig: **Starost, Status, Simboli** (uniforme).

Danes: npr. pred otroki nekaj velja, kdor je osebnost, ima svoja stališča; sodijo ga po meri človečnosti.

Od družine usode k družini odločanja

Za zakon so se dogovorili starši; veliki del družinskega življenja so urejale natančne norme. Glede števila otrok je veljalo načelo: kolikor jih bo Bog dal.

Danes: za vse se morajo odločati zakonci sami; sami prevzemajo odgovornost za svoje odločitve. To je včasih zelo naporno; težko priti do kompromisov...

Od razumskega k romantičnemu zakonu

Nekdaj so na izbiro partnerja vplivali bolj praktični oziri (kultura je natančneje določala okvire možnega izbora - npr. ni bilo mogoče med bogatimi in revnimi; dogovarjali so se starši).

Danes: zakon srca - čeprav so tudi izjeme, pa vendar prevladuje kriterij privlačnosti, simpatije. Mnogi povedo: življenje je bolj zahtevno, vendar lepše.

Sodobna družba družini ni najbolj naklonjena (moderna družba družini marsikatero vlogo prevzame. Stalno pa srečamo tudi prepričanje, da je družina nenadomestljiva.

Sklepna ugotovitev bi lahko bila: Sodobna družina ni toliko v krizi kot v **spreminjanju - transformaciji**. Vendar pa je družina postala **manj trdna in bolj nestabilna** (na to med drugim kaže tudi visoko število razvez).

Kljub prikazanim elementom transformacije družine, pa ostaja družina med najpomembnejšimi vrednotami tudi za sodobnega človeka. To potrjujejo številne empirične raziskave, vključno z novejšo European Social Survey 2003.

Tabela 25: Ocena pomembnosti življenjskih področij (povprečje: 0=popolnoma nepomembno; 10=zelo pomembno)

	mladi do 30 let	nad 30 let	popol- noma neverni	neverni	nit, niti	verni	globoko verni
Družina	9,32	9,45	9,05	9,14	9,48	9,48	9,64
Prijatelji	8,77	8,38	8,77	8,75	8,76	8,83	8,85
Prosti čas	8,18	7,8	8,27	8,12	8,19	8,17	8,17
Delo	7,71	7,4	7,34	7,53	7,89	7,88	8,16
Prostov. org.	4,43	4,53	3,61	4,11	4,67	5	5,39
Vera	4,33	5,08	1,01	2,89	4,93	6,61	8,76
Politika	4,08	4,37	3,76	3,96	4	4,44	4,14

Vir: ESS 2002-2003

Družina in religija:

Kršćanstvo je v veliki meri družinska religija:

- pojmovna naveza (Bog-Oče, mati Marija, božji otroci, itn.);
- praktična naveza: le mali odstotek praktičnih vernikov je takšnih, ki bi edini v družini prakticirali vero; praviloma vsi - kar kaže visoko korelacijo družina-vera.

- to pomeni govoriti o družinski religiji v času krize družine

Verska socializacija:

Ena izmed nalog, ki jih ima družina, je tudi verska vzgoja otrok, ki pa je tesno povezana z ostalimi vidiki družinske vzgoje: čustveno, moralno, socialno, družbeno in podobno. Za celotno življenje je temeljna družinska vzgoja, ki jo imenujemo tudi socializacija, velikega pomena.

Gre za poseben proces, v katerem otrok (primarna socializacija) oziroma človek (sekundarna socializacija) dobiva (verske) informacije, izkušnje in doživetja.

Uspešnost vzgoje je v veliki meri odvisna od odnosov, ki vladajo v družini (med starši, med starši in otroki, v odnosu do sorodnikov in sosedov, med družino in okoljem, med družino in versko skupnostjo).

V današnjih, večkrat težkih vzgojnih razmerah (zaposlenost izven družine, odsotnost otrok, pomanjkljiva priprava staršev na (versko) vzgojo), starši zelo različno (versko) vzgajajo: a) nekateri se poslužujejo zelo avtoritarnih oblik vzgoje, zahtevajo brezpogojno uboganje in niso pripravljeni, da bi z otroki vodili pogovor, v katerem bi razčistili pomisleke in dvome; b) nekateri starši vzgojno dolžnost skoraj popolnoma zanemarijo - ali se jim zdi, da verska vzgoja ni potrebna ali čutijo svojo nemoč pri tej vzgoji, potem pa rečejo: otroci se bodo že sami odločili, ko bodo odrasli; c) tretja skupina staršev versko vzgojo popolnoma prepusti katehetu, župniji - sami se čutijo nesposobne ali so tako mlačni, otroke pošiljajo k verouku in maši, sami pa ne gredo z njimi; d) nekateri starši pa se tudi danes zavedajo pomena in poslanstva družinske verske vzgoje in sodelujejo s katehetom in otroki (demokratski tip staršev).

Vzgojni proces v današnjem času ni več enovit tudi zaradi različnih zunanjih dejavnikov: različnih miselnih tokov, različnih pogledov na svet, pa tudi družino in njene naloge.

a) Družina nima več nekdanje vzgojne samostojnosti, temveč jo deli z različnimi vzgojnimi ustanovami (vrtci, internati). Takšne ustanove imajo drugačne vzgojne cilje, zlasti še na verskem področju.

b) Če drugi vzgojitelji starševske vzgoje ne dopolnjujejo, temveč ji nasprotujejo, lahko ima zelo negativne posledice pri otrokovi socializaciji. Lahko vodi npr. do dvoičnosti: otroci so med vernimi verni, med nevernimi pa neverni. Katehet ima zelo težko nalogo, da pomaga otroku utrjevati zavest verske pripadnosti. Otroci kateheta toliko bolj upoštevajo, kolikor bolj je zanje ena izmed pomembnih oseb, s katero se želijo poistovetiti.

c) V vzgojni proces danes odločilno posegajo družbena občila (tisk, radio, televizija), ki otroku (in tudi staršem) vztrajno posredujejo nekatere značilne predstave o življenju. V teh sporočilih je idealno življenje tisto, ki je napolnjeno z ugodjem, zabavo, uživanjem, lahkoto, novostmi. V takšnem vzdušju je težko vzgajati za lastnosti kot so odpoved, premagovanje, dolžnost dajanja, žrtvovanje. Mediji oblikujejo starše, da svojo vzgojno poslanstvo razumejo predvsem kot skrb, da jim omogočijo čim več dobrin - namesto, da bi jim bili na razpolago.

Stališča Katoliške cerkve: Janez Pavel II., ***Apostolsko pismo o družini***, Cerkveni Dokumenti št. 16 (1982), Svetlobe in sence današnje družine (točke 4-7); Udeleženosť družine pri razvoju družbe (točke 42 - 48)/.

5. DRUŽBENI POLOŽAJ MLADINE: Mladina: seizmograf družbene situacije

V bolj ali manj tesni zvezi z družino je smiselno govoriti tudi še posebej o dveh družbenih skupinah: mladini in starejših. V današnjem načinu življenja sta še posebej

potrebni podrobnejše obravnave.

Sploh položaj mladine v družbi spada med najpomembnejša vprašanja sodobnih družb. Na pomen tega vprašanja kaže tudi obširna literatura in množica raziskav.²²

- pod kvantitativnim vidikom: mladi predstavljajo pomemben del populacije (leta 1960 je bilo na svetu 520 milijonov mladih, 2000 pa 1.130.000, kar pomeni 19% svetovnega prebivalstva) - kvantitativni vidik pa je manjšega pomena v družbah, kjer se prebivalstvo naglo stara.

- v kvalitativnem pomenu: mladina je v marsičem ključ za interpretacijo celotne družbene situacije - ker mladi zrcalijo karakteristične družbene kontradikcije.

SOCIOLOGIJA raziskuje mladost kot vmesno obdobje, ki se začne z dosego biološke zrelosti in se konča z družbeno (socialno, sociološko) zrelostjo, t.j. s sprejetjem statusa/vloge ali pravic/dolžnosti odraslih.

Pri tem pa v zadnjem času v industrializiranem svetu opazamo anticipacijo biološke/fiziološke zrelosti (za 4-6 mesecev na desetletje). Hkrati pa te družbe težijo k podaljševanju šolanja t.j. priprave na poklic, kar pomeni "zapoznitev" socialne zrelosti.

Elementi za zgodovino situacije mladih: Navajamo nekatere poudarke nadvse kompleksne novejše zgodovine, predvsem pod vidikom socio-geografskih področij.

ZDA: ameriški socio-politični sistem predstavlja z ene strani primer pritiska na mlade in z druge njihove zmožnosti reakcije in opozicije.

Študentska gibanja cvetijo že v 30-ih letih tega stoletja. Vendar zadnja tri desetletja (po hladni vojni) ta gibanja predstavljajo nadvse pomembno socio-politično komponento dežele. Poglavitna dejstva:

- **"beat generacija"**: pomeni gibanje, ki nastane v času velikega nezadovoljstva in porazov ameriške družbe (vojaški porazi in negotovost glede vloge v novi svetovni situaciji; vse izrazitejša znamenja post-industrijske družbe: močnejše organizirana v birokratskem in masovnem smislu, t.j. alienacije).

Beat generacija oznanja notranjo osvoboditev posameznika proti takšni družbi; vabi k avto-marginalizaciji, v "podzemlje" (t.j. tistim oblikam umetnosti, ki je bila prej podzemna, proti-toku); favorizira tipične aktivnosti samo-osvoboditve: potovanje, glasbo, ples, slikanje, praznovanje, tekmovanje, ljubezen; zadnji cilj pa je osvoboditev posameznika (tako pevci te dobe, npr. Ginzberg).

Vsekakor tej generaciji manjka natančnejši politični načrt in akcija. Vendar v njihovi usmeritvi je vključena vsaj obsodba industrijske družbe.

- **"hipijevsko gibanje"** se pojavlja v sredini 60-ih let; v marsičem nasledi beat generacijo, vendar kot "izziv sistemu". Gibanje dejansko predstavlja poskus najradikalnejšega preloma z družbo, nabit z agresivnostjo in kritiko do ustaljenih vrednot ameriške družbe.

²² Povzeto po G.C. Milanese, **Sociologia della condizione giovanile**, U.P.S., Roma 1977, 159-185. Bajzek J., **Mladostno zorenje v skupini, Mladinske veroučne skupine s sociološkega vidika**, Ognjišče, Koper 1989; isti, **Vrednote mladih**, v: **Znamenje** 15 (1985), 27-39; Kerševan M., **Srednješolci in religija**, Visoka šola za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Center za proučevanje religije in cerkve, Ljubljana 1969; Makarovič J., **Mladi iz preteklosti v prihodnost**, Univerzum, Ljubljana 1983; Makarovič J., **Vrednote mladih in obdobja družbenega razvoja**, v: **Zbornik o problemih mladih**, KC, Ljubljana 1988; **Vrednote mladih**, v: **CSS** 18(1984/7-8) 79-114.

Hipiji so pretežno belci, meščani, študentje in uslužbenci; brez političnega projekta in skupne ideološke podlage; oznanjajo ljubezen, svobodo, nenasilje, konec "nujnosti" proizvodnje. Med njimi se hitro razširjajo mamila kot sredstvo za razširitev zavesti in novih doživetij. Pogosto jih izkorišča komercialna moda, industrija glasbe, umetnost; pogosto so nesposobni razrešiti praktične probleme preživetja; ogrožajo jih infiltracije nevarnih deviantov (drogiranci in drugi delinkventi); zato to gibanje kmalu pojenja, čeprav je prineslo zanimive poskuse skupinskega življenja.

- **"nova levica"** je skupno ime za množstvo grupacij, ki nastanejo med gibanjema beat in hipi - v Kennedy-jevem času konca hladne vojne, vendar večjih rasnih napetosti.

V študentskih nemirih univerze v Berkleyu študentje odkrijejo instrumentalno vlogo univerze, posebno s strani velike industrije, predvsem vojaške; odkrivajo vire strukturalnega nasilja. Čeprav jim manjka globalna vizija razmer, pa pripravijo pot veliko bolj bojevitim grupacijam.

- **yipiji (Youth International Party)**, ustanovljeni 1967 zavržejo solipsizem in individualizem hipijev in so usmerjeni k bolj precizni politični zavesti, da bi izzvali radikalne spremembe sistema (hočejo zanetiti velika nasprotja). Hočejo politizirati "podzemlje"; spremlja jih droga.

Najbolj spektakularne akcije: razni pohodi za človekove pravice in proti vojni v Vietnamu; za ženske pravice; najbolj znani so nemiri na Kolumbijski univerzi in Demokratični konvenciji v Chicagu (1968), ki sta postali prototip mestne gverile.

- **Movimenti (različna gibanja 70-ih let)**: tendenca k združevanju različnih gibanj: poleg Yipijev in White Panther Party tudi osvobodilna gibanja (ženske, homoseksualci in vojaki), pa tudi ekološka gibanja. Med njimi ni večjega konsenza.

Na tem mestu je mogoče omeniti tudi skupine religioznega prebujenja (revival), npr. Jesus Movement in podobna, ki privlači množstvo razočaranih v političnem in civilnem angažmaju (zelo blizu so psevdomistiki).

Evropa: ima še bolj kompleksno in tudi spektakularno povojno zgodovino. Seveda nastopata dva različna konteksta: zahodno evropski (kapitalističen) in vzhodno evropski (socialističen).

V SREDNJI oz. VZHODNI EVROPI zaradi svojevrstne politične situacije in partijsko organizirane socializacije mladi v 60-ih, 70-ih in 80-ih letih nimajo mnogo možnosti za organiziranje in uspeh njihovega protesta. Po vojni srečamo le redke primere tega protesta, npr. na Poljskem in Madžarskem leta 1956. Vendar leto 1968 tudi v tem prostoru pomeni originalen, avtentičen protest, po motivih in oblikah podoben tistim na Zahodu.

Tudi v nekdanji **JUGOSLAVIJI** pride leta 1968 do študentskih nemirov. Vendar situacija mladine v tej državi ostaja predmet zanimanja predvsem zaradi presenetljivo hitrega konca demonstracij. Tito je namreč mladini priznal, da ima prav in obljubil izpolnitev njenih zahtev po večjem soodločanju v družbi. Tako je bila mladim odvzeta ost njihovega boja, ki je s tem usahnil.

Seveda pa svet mladih ni zgolj družbeni pojav. Nadvse pomembno vlogo imajo tudi duševni in duhovni procesi - bogata notranja dinamika prestrukturiranja duševnosti mladega človeka.

V SLOVENIJI: O življenju mladih je bilo v Sloveniji, začeni od konca šestdesetih let prejšnjega stoletja, – opravljenih precejšnje število empiričnih raziskav, socioloških in kulturoloških, v zadnjem času pa največ socialno psiholoških. O tem imamo zajeten

pisni opus,²³ ki opozarja na precejšnje premike v življenju in družbenem položaju mladih, od nekdanje predmoderne do sedanje (post)moderne situacije.

Mladost se najprej – vse od začetkov industrijske družbe, ko se kot posebno življenjsko obdobje pravzaprav pojavi - kaže kot sorazmerno natančno odmerjen prehodni čas med otroštvom (biološko zrelostjo) in odraslostjo (socialno zrelostjo). Ta prostor mladosti je kar nekaj časa v pravi ekspanziji, saj se meja med otroštvom in mladostjo pomika v vedno zgodnejša leta, na drugi strani pa meja med mladostjo in odraslostjo v vedno bolj pozna leta. S tem se ne širi le okvir človekovega psiho-socialnega razvojnega obdobja, ampak postaja tudi politično pomemben. Sploh postane kulturno izjemno dinamičen in inovativen. Mladostno obdobje postaja vse pomembnejše, in takšno ostaja bolj ali manj za polovico 20. stoletja.

S takšnim konceptom mladosti se srečajo raziskovalci slovenske mladine v poznih 60-ih. Poleg tega pa pri tedanjih povojnih generacijah mladi odkrivajo nekritično pristajanje na kolektivno socialistično ideologijo in na nacionalne idolatrije. Mladi so polni izrazitega nekritičnega optimizma glede osebne in družbene prihodnosti.²⁴ Temu se niti ne gre čuditi, saj se je marksistična kritična ocena preteklosti in utopično zrenje v prihodnost najbolj pristajala prav stanju duha mladih. Zato je bila v 60-ih in 70-ih prav mladina glavna nosilka takšnih in podobnih idej. Nosilka in tudi generatorica generacijskih in širših družbenih sprememb postane šele pozneje.

Konec 80-ih raziskave že zaznavajo odzive slovenske mladine na (post)modernizacijske in informacijske procese. Tako tedaj pri mladih, večinoma že s srednješolskim standardom, ki že imajo na razpolago moderne komunikacijske in informacijske medije, srečamo močno tržno in potrošniško usmerjenost. Raziskovalci identificirajo zgodnejšo osebno emancipacijo, pa tudi vedno bolj mladocentrično in libertarno usmerjenost.²⁵

Na začetku devetdesetih²⁶ so pri mladih že zaznavni odzivi na tranzicijske procese. Mladih sicer še ne zajame socialno razlikovanje; socialni izvor, življenjsko okolje, spol, življenjski standard še nimajo nanje izrazitejšega vpliva. Splošno poenoten življenjski slog še nudi določeno oporo proti nastajajočim pritiskom socialnega razlikovanja, vključno z vedno bolj različnimi možnostmi za šolanje. Sicer pa se pokaže slika vedno bolj pasivne generacije, ki se najbolje počuti v varnem krogu zasebnosti. Mladina ljubi predvsem mir, manj aktivno in vznemirljivo življenje;

²³ Nekaj monografij: M. Ule, *Mladina in ideologija*, Delavska enotnost, Ljubljana 1988; ista, *Mladina - za modernizacijo slovenske družbe*, Marksistični center CK ZKS, Ljubljana 1989; M. Ule Nastran, V. Miheljak, *Pri(e)hodnost mladine*, DZS: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino, Ljubljana 1995; M. Ule Nastran (ur.), *Mladina devetdesetih: analiza stanja v Sloveniji*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 1996; M. Ule, V. Miheljak, T. Renner, M. Mencin Čeplak, S. Kurdija, B. Tivadar, *Predah za študentsko mladino*, (Zbirka Juventa) Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Urad Republike Slovenije za mladino, Ljubljana 1996; M. Ule, T. Renner, M. Mencin Čeplak, B. Tivadar, *Socialna ranljivost mladih*, Aristej, Ljubljana 2000; M. Ule Nastran, *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*, Znanstveno in publicistično središče, Zbirka Sophia 6/2000, Ljubljana 2000, V. Miheljak (ur.), *Mladina 2000: slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje*, (Zbirka Juventa), Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Urad Republike Slovenije za mladino. Aristej, Maribor 2002, idr.

²⁴ Prim. M. Ule, *Mladina in ideologija*, Delavska enotnost, Ljubljana 1988.

²⁵ Prim. M. Ule, *Mladina - za modernizacijo slovenske družbe*, Marksistični center CK ZKS, Ljubljana 1989.

²⁶ Prim. M. Ule, V. Miheljak, *Pri(e)hodnost mladine*, DZS 1995. Empirični podatki so bili posneti leta 1993, vzorec je zajel 2354 dijakov in dijakinj.

manj odprta in sprejemljiva je za izzive in tveganja življenja; tudi manj tolerantna do drugačnosti. Umika se celo s prizorišč mladinske kulture in se raje zateka v domišljajske svetove in rešitve (kar pomeni prej beg od problemov kot pa soočenje z njimi). V naštetih empiričnih najdbah je mogoče zaznati pojav podaljšanja otroštva.

Lahko rečemo, da se na velike spremembe ob koncu stoletja/tisočletja mladi odzivajo z vse večjo občutljivostjo in občutkom ogroženosti življenjskih možnosti.²⁷ Povečujejo se težave pri prehodu v svet odraslih (dela). »Klasično odraščanje« kot naravni proces, ko so mladi v družini in šoli bili objekt nadzorovane vzgoje, pride v krizo. Mladi ne privzamejo več v celoti vzorcev odraslosti. Moderne družbe vse bolj dopuščajo fluidno in neuskajano doseganje le posameznih točk odraslosti. To pa je vse bolj v skladu s splošno težnjo po individualizaciji življenjskih potekov in težnjo po reflektivnem odnosu ljudi do lastnega življenjskega poteka v družbah post-moderne, na kar je na več mestih opozoril priznani sociolog A. Giddens.

Tako smo v zadnjem času priče napredovanju procesov individualizacije in ukinjanja mladosti kot prehodnega obdobja. Kot mladi po Evropi se je tudi slovenska mladina umaknila v mladinsko mikro sceno. Nadaljuje se tudi proces večje simbioze mladih s starši, vključno s širjenjem infantilizacije mladosti.

Omenjeni razvojni premiki so glede na 70-80 leta precej presenetljivi, še posebej, če pomislimo na takratne socialne dinamizme mladih (družbena gibanja, boj za civilno družbo, oblikovanje mladinskih sub-kultur, sedaj pa nenadoma umik v zasebnost, podomačenje, socialni pasivizem.

Zadnje raziskave slovenske mladine razkrivajo aktualne podobe generacijske modernizacije mladine, pri čemer gre za nadaljnje ukinjanje stabilnih družbenih in kulturnih struktur eksistence. Med najvidnejše pojave gotovo sodi drobljenje prostora mladih, kar pomeni, da področja izkustev in identitet postajajo vse bolj partikularna. Mladost ni več neko zaokroženo dogajanje, z jasnim začetkom, potekom in koncem. Spreminja se v serijo vse manj predvidljivih epizod.

Takšni pojavi so dobro zaznavni v življenjskem poteku mladih, ki postaja vse manj kulturno reguliran, zato pa vedno bolj stvar individualnih izbir in konstrukcij. To pomeni, da sodobna kultura omogoča oziroma (do)pušča mladim, da si po lastni izbiri krojijo svoj življenjski stil. V vedno zgodnejših letih mladi razpolagajo s prostim časom, z načinom zabave, z obliko druženja in prijateljstev. Družinska oziroma starševska kontrola postaja šibkejša. S tem pa je vse manj določeno, kaj (ne)sodi k mladosti. V mladostno obdobje lahko tako vstopajo na eni strani (zaostali) elementi otroštva (npr. vedno daljše bivanje s starši), na drugi strani pa elementi, ki jih tradicionalno pripisujemo odraslim (npr. nakupovanje, lastna izbira stila oblačenja, spolni odnosi, ipd.). Mladostno obdobje je tako polno zaostankov in hkrati prehitevanj.

Zato lahko empirične raziskave ujamejo le trenutno stanje tega zelo spreminjajočega se področja življenja. V raziskavi Mladina 2000, kjer je bilo mladim zastavljeno vprašanje: »Koliko si bil/a star/a, ko so se zgodile našete situacije, oziroma koliko misliš, da boš star/a, ko se bodo zgodile?«, lahko zaznamo trenutno podobo poteka mladosti v Sloveniji. V prvem stolpcu tabele so prikazane povprečne

²⁷ M. Ule, V. Mihelj, T. Rener, M. Mencin Čeplak, S. Kurdiya, B. Tivadar, *Predah za študentsko mladino*, (Zbirka Juventa) Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Urad Republike Slovenije za mladino, Ljubljana 1996. Raziskovalni vzorec je zajel 1829 študentov in študentk univerz v Ljubljani in Mariboru.

starosti mladine, ko se zgodijo naštetе situacije, od prve zaljubljenosti pa vse do starševstva in sklenitve zakona, ki jih lahko, kot vidimo, tudi danes smatramo za najbolj gotove pokazatelje zaključka mladosti in vstopa v odraslost.

Tabela 26: Starost, ko so se zgodile naštetе situacije - glede na vero v Boga

	VSI	verujejo	ne verujejo	neodločni
prvič se zaljubiti	13,6	13,8	13,2	13,5
prvič iti v disko	14,9	15,2	14,6	14,7
odločati o izgledu	15,2	15,6	14,8	14,9
biti sposoben/a sam/a si kuhati	17,1	17,1	17,3	16,5
prvi spolni odnosi	17,3	17,6	16,9	17,1
domov, kadar želiš	18,3	18,4	18,1	18,4
zaslužiti denar	20,3	19,9	20,9	20,4
prvič se redno zaposliti	22,3	21,8	23,2	22,3
zaključiti šolanje	22,3	21,8	23,0	22,7
odseliti se od staršev	23,8	23,9	23,6	24,0
s partnerjem skupaj živeti	24,7	24,6	25,1	24,5
prvič postati oče/mati	27,1	26,7	28,1	26,8
poročiti se	27,2	26,6	28,2	27,3

V tabeli 20 se lahko še prepričamo, da v potekanju mladosti med vernimi in neverujočimi mladimi ni občutnejših razlik. Zaznati je mogoče le malenkostno razliko v hitrejšem doseganju osebnostnih svoboščin (disko, prvi spolno odnos, odločati o izgledu) pri neverujočih in nekoliko zgodnejšo mejo življenjskih dolžnosti (zaslužiti, se zaposliti, zaključiti šolanje) pri verujočih. Še najbolj občutnejša razlika med obema skupinama zadeva začetek starševstva in sklenitev zakonske zveze, ki sta zgodnejši pri verujočih. Vendar o tem ne moremo razmišljati vzročno – tem odločitvam poleg vere botrujejo še drugi družbeno kulturni dejavniki.

S pomočjo raziskave Mladina 2000 je mogoče opazovati življenjski potek mladih tudi glede na konfesionalno pripadnost. Zanimivo, da na splošno mladi pripadniki muslimanske veroizpovedi najbolj odstopajo od povprečij - pri doseganju osebnih svoboščin zaostajajo, pri prevzemanju dolžnosti prehitvevajo in relativno najprej »odrasejo«. Pravoslavni mladi pa slovenske vrstnike, presenetljivo, prehitvevajo v avtonomiji od družinskega življenja, saj najprej zaslužijo lasten denar in se vračajo domov po lastni odločitvi.

Tabela 27: Starost, ko so se zgodile naštetе situacije - glede na veroizpoved

	katoliška	islamska	pravo- slavna	druga	brez pripadnosti	VSI
prvič se zaljubiti	13,8	14,9	14,4	14,3	12,8	13,6
prvič iti v disko	15,1	14,6	14,8	15,1	14,4	14,9
odločati o izgledu	15,4	16,4	15,2	13,6	14,5	15,2
biti sposoben/a sam/a si kuhati	17,1	16,6	17,3	17,2	17,0	17,1
prvi spolni odnosi	17,5	17,6	16,9	16,8	16,8	17,3
domov, kadar želiš	18,3	19,3	17,8	18,7	18,3	18,3
zaslužiti denar	20,1	19,8	18,3	19,3	21,2	20,3
prvič se redno zaposliti	21,9	21,1	21,9	21,5	23,7	22,3
zaključiti šolanje	21,9	20,6	24,4	21,7	23,9	22,3
odseliti se od staršev	23,9	23,1	22,1	21,4	23,9	23,8
s partnerjem skupaj živeti	24,5	23,1	24,4	25,1	25,5	24,7
prvič postati oče/mati	26,8	24,8	26,2	28,8	28,5	27,1
poročiti se	26,9	24,7	25,9	29,2	28,6	27,2

Kot vidimo, v sodobnem načinu življenja prihaja do ukinitve mladosti kot prehodnega življenjskega obdobja (moratorija). Življenjski potek postaja vse bolj stvar individualnih izbir in konstrukcij. Ker je mladost vedno bolj privatna stvar posameznika, je razumljivo, da to ni več stabilno družbeno strukturiran življenjski prostor, ampak nekako poljuben, »razmetan« ali celo razbit na manjša, partikularna bivanjska področja. Mladost ni več zaokrožena zgodba, ampak snop malih zgodbic. Zato je vse težje ulovljiva, tudi za analizo. Tudi refleksija o mladosti se individualizira. Posameznik zato čuti še večjo potrebo po refleksivnem odnosu do lastnega življenjskega poteka in izkustva. To je verjetno potreba mladih, ki danes na splošno stopa zelo v ospredje.

Dobro je torej imeti pred očmi pojav, o katerem najbolj pogosto slišimo kot množičnem umikanju mladih iz javne v zasebno sfero, sicer bi kdo lahko pomislil, da gre pri tem za posebne lastnosti mladih. Ni mogoče spregledati, da gre za družbene procese.

Seveda ugotovitve o umikanju v zasebnost veljajo tudi za vernega mladostnika. Zato pravilno ugotavlja pastoralni dokument o mladinski pastorali, da se pojavlja »dokaj močna težnja zagrajevanja svoje vernosti v privatno in intimno sfero, torej v sfero intimnega estetskega čutenja in iskanja samega sebe«.²⁸

Seveda je pri analizi družbenega položaja mladih veliko pasti, predvsem v enostranskih gledanjih. Iz gornjega bi namreč bilo mogoče sklepati, da je mladost predvsem pasivni, trpni pojav družbe, ki ga splošni družbeni tokovi odločilno oblikujejo. Z njim manipulirajo. To delno sicer drži, vendar je mogoče govoriti tudi o nasprotnem. Ker elemente mladosti najdemo v vedno večji meri tudi v drugih življenjskih področjih in obdobjih, lahko govorimo o difuzni mladosti. Skratka, mladost je postala zelo močan dejavnik celote življenja, tako da na več področjih (dovolj je pomisliti na področje kulture, zabave in mode) vsa družba postaja mladocentrična. V nekem smislu je mogoče govoriti o določeni juvenilizaciji celotne družbe.

Sociologija religije posebej proučuje vernost mladih. Bežno idejo o tem nam omogočajo empirični podatki v tabeli 12.

Tabela 28: Samoocena vernosti mladih v evropskih državah

	sploh nisem veren	malo	tako, tako	veren	globoko veren
Grčija	3,40%	10,90%	12,30%	48,50%	24,90%
Poljska	4,50%	15,60%	18,20%	47,10%	14,60%
Italija	7,60%	19,70%	16,30%	44,70%	11,70%
Slovenija	14,10%	22,70%	22,00%	30,60%	10,60%
Izrael	22,10%	21,20%	17,30%	29,30%	10,00%
Švica	23,40%	27,10%	16,40%	25,40%	7,70%
Avstrija	22,90%	27,50%	15,00%	27,70%	6,90%
Madžarska	34,20%	21,00%	18,40%	19,90%	6,50%
Nizozemska	23,40%	24,00%	11,10%	35,10%	6,30%
Irska	12,80%	27,40%	18,50%	35,20%	6,10%
Finska	15,10%	27,90%	13,60%	37,50%	5,90%
Belgija	19,20%	30,70%	17,10%	27,30%	5,80%

²⁸ Medškofijski odbor za mladino, *Osnutek temeljnih smernic za mladinsko pastoralo v Cerкви na Slovenskem*, Ljubljana 1999, 38.

Luksemburg	30,80%	29,90%	16,50%	17,60%	5,20%
Nemčija	35,60%	27,60%	12,60%	19,60%	4,60%
Portugalska	12,20%	26,40%	25,40%	31,80%	4,20%
Norveška	30,20%	35,20%	11,70%	19,30%	3,60%
Češka	53,50%	22,90%	7,60%	12,40%	3,50%
Švedska	36,70%	31,20%	11,00%	17,70%	3,40%
Španija	30,20%	33,20%	18,80%	14,80%	3,10%
Danska	20,00%	43,40%	16,30%	18,30%	2,00%
Vel. Britanija	30,80%	33,40%	15,40%	18,60%	1,80%

Vir: ESS 2002-2003

6. RELIGIJA V PLURALNI SITUACIJI

PLURALIZEM: pojem in tudi pojav je ameriškega izvora (gre za sožitje različnih priseljencev, ki postane osrednja vrednota ameriške demokracije).

Pluralizem pomeni situacijo, ko skupaj (**v civilnem miru**) živijo različne (**etnične, rasne, jezikovne, narodne, politične, religiozne**) skupine. Pluralizem torej pomeni obliko **mirne koeksistence**. Vendar to ne pomeni življenja brez konfliktov, ampak regulacijo konfliktov – reševanje konfliktov in shajanje z njimi **brez uporabe sile** (zato lahko pluralizem pomeni tudi institucionalizacijo konfliktov).

Ljudje so vso zgodovino živeli v zaprtih skupnostih (izjeme vojne, Grčija, Rim). Skupnosti pa so odprle v svet (napravile odprte) predvsem moderna tehnika (transport, komunikacije), šolska obveznost, moderno mesto (slednje je prav simbol pluralizma).

V novih razmerah pluralizma so ljudje prisiljeni skupaj živeti – ne le v smislu fizične bližine, ampak neprekinjene družbene interakcije.

Pomen pluralizma za posameznika: Za posameznika pluralizem pomeni

- kognitivno kontaminacijo (prisotnost drugačnih odgovorov na pomembna vprašanja, ki moje prejšnje odgovore postavljajo pod vprašaj);
- To prinaša šok relativizacije stališč, negotovosti (moderne nevroze);
- Ob sonavzočnosti najrazličnejših odgovorov, vrednot, pogledov, mnenj, nazorov, religij, itd., torej MOŽNOSTI, postane izbira imperativ; lahko govorimo o premiku od družbe usode k družbi izbire (odločitve); svoboda pa je lahko tudi "breme" in tudi odgovornost.

Ob splošnem nastane tudi moralni pluralizem (moralni sistemi eden poleg drugega).

Posledice pluralizma za religijo:

Pomeni konec verskih (cerkvenih) monopolov in eklezialne ekskluzivnosti - Cerkev ne predstavlja več nekega obče priznanega in obveznega religijskega modela. Posamezna religija je prisiljena tekmovati z drugimi nosilci "odrešitvenih dobrin". Kajti posamezniku je v mnogo večji meri kot v tradicionalni družbi dana svoboda, da izbira ne le materialne dobrine in usluge, prijatelje in sosede, poklice in ideje, ampak tudi vernost. Potrošniška mentaliteta ni omejena samo na ekonomske proizvode, ampak določa tudi odnos posameznika do celotne kulture.

Ob današnji porabniški mentaliteti verske predstave - takšne, kot so oblikovane v uradnih cerkvenih modelih - prenehajo biti edine in obvezne religijske teme. Z razširitvijo potrošniške mentalitete in osebne neodvisnosti posameznik začne vstopati v svet religije kot kupec. To pomeni nov tip vernika - "**izbirni vernik**" -, ki svobodno izbira iz bogate ponudbe "verskih dobrin". (Omenjena religijska situacija je

v mnogočem podobna situaciji modernega gospodarskega tržišča, vendar ne monopolnega, ampak svobodnega).

Tabela 29: Kako ste verni? (Aufbruch, v %)

	Skladno z naukom Cerkve	Na svoj lasten način	Neodločen	Nereligiozen	Religija je samoprevara
LIT	43,3	40,9	10,3	3,5	2
PL	42	50,7	4	2,2	1,1
UKR	32,3	42,4	15	8,1	2,2
HR	31,6	53,6	7,3	5,3	2,2
ROM	25,3	57,5	14,1	2,2	1
H	17,4	55,1	8,7	14,5	4,3
SK	16	47,4	15	14,8	6,7
SLO	14,8	53,3	12,7	15,3	4
CZ	10,5	35,2	8,7	33,3	12,2
DDR	9,5	25,2	9	40,8	15,5

V kolikšni meri se danes uresničuje Bergerjeva teza o izbirnem verniku lahko vidimo iz raziskave Aufbruch. Dikcija »veren na lasten način«, torej ne v skladu z naukom cerkve oziroma cerkvenega učiteljstva, omogoča identificirati delež izbirnih vernikov (tabela 13), kar pomeni, da so večinska kategorija. Slovenija – za Romunijo in Madžarsko – sodi med dežele z najvišjo zastopanostjo izbirnih vernikov v srednje evropskem prostoru.

P. L. Berger misli, da je postala religija danes "element luksuzne potrošnje" v velikem supermarketu pluralističnega življenja (ker je pač ne potrebujemo tako nujno kot hrano, pijačo in obleko, zato »luksuz«). Pluralizem neizbežno vodi do **religijskega "tržišča"**. (Od tod se v presojanju sodobne verske situacije uporabljajo ista merila, ki se sicer uporabljajo v raziskovanju tržišča dobrin široke potrošnje). Glede na to je religijska tradicija sedaj vržena na tržišče kot vsako drugo blago, katerega niso več prisiljeni sprejemati. Zato je pluralistična situacija sodobne religije pravzaprav klasična tržna situacija, ko se dovršen del sakralne dejavnosti odvija po logiki tržne ekonomije.

Ni težko opaziti, da ima to stanje posledice na področju dosedanjih družbenih struktur različnih verskih skupin. Religijske skupnosti prehajajo iz stanja monopola v stanje konkurenčnega tržišča. Medtem ko so te skupnosti prej opravljale izključno kontrolo nad svojimi verniki, se morajo sedaj organizirati tako, da pritegnejo pozornost potrošniških množic v odprti konkurenci z drugimi skupinami, ki imajo iste cilje. Vendar stanje na "tržišču" ne jamči nikakršnih gotovih "rezultatov". Nujnost doseči "rezultat" vodi do potrebe po **racionalizaciji**. Kot v drugih institucijah moderne družbe se ta racionalizacija izraža predvsem v pojavu **birokracije**. Razširitev birokratskih vsebin v religijskih institucijah povzroča, da začenjajo biti le-te med seboj podobne, kljub popolnoma nasprotnim teološkim naukom.

V pluralistični situaciji religija ne more biti več vsiljena, ampak mora najti svoje mesto na tržišču idej. Nemogoče je namreč ponuditi blago svobodnim potrošnikom in pri tem ne upoštevati njihovih **želja in potreb**. V nujnosti, da se "verske dobrine" prilagodijo osebnim željam velikega dela prebivalstva, je začetek tendence, da potrošniki opravljajo nadzor nad proizvodi, ki se jim ponujajo na tržišču. Zato se ni treba čuditi, da prav ta situacija pluralizma in verskega tržišča - nasprotno

monopolističnemu stanju - večja interes za mesto in **vlogo laikov** v religijskih ustanovah. To moderno obdobje laikov - kakor ga nekateri imenujejo - ima namreč svoje družbene korenine v laikih kot potrošnikih (oziroma izbirnih vernikih, kristjanih).

Po Bergerjevem pogledu na religijo v modernem (pluralnem) svetu je torej v ospredju **tržna naravnost** tako sodobnih vernikov kot tudi verskih skupnosti. Po drugi strani pa gre tudi za **privatizacijo religije** (religije imajo do posameznika-vernika vedno manj zahtev, s tem pa tudi pripadnost cerkvi nima več nekdanjega vpliva na vrednote, predstave in življenjske oblike). Posebno cerkvena religija postane **kognitivna manjšina**, večina se oklepa religijskih nadomestkov (in privatne religije= psihokultov, skupin samopomoči, ipd.)

7. SEKULARIZACIJA

V zadnjih desetletjih so sociologi religije osrednjo pozornost namenjali pojavu sekularizacije (in teoriji o njej). Sčasoma pa je prišlo do pojavov, ki so to teorijo postavili pod vprašaj: to so bili pojavi novih religioznih gibanj, sekt, religioznega prebujenja, pa tudi ljudske vernosti.

Sekularizacija je postala domala že sporen pojem (uporabljajo: filozofija, družboslovje, teologija, kanonsko pravo); bolj »LABELA« za »več zgodb«.

SPLOŠNO PREPRICANJE: spremembe v družbi vodijo k spreminjanju (slabljenju, izginotju) religije; k zmanjšani vlogi religije.

(NEVARNOST je zmotno mišljenje, da so bili nekdanji ljudje »popolnoma« verni...)

Indirektno so o sekularizaciji govorili že Comte (3 stadiji), Marks, Durkheim (pričakoval, da bo pomen religije postopoma upadel), Weber racionalizacija; (za ZDA – članstvo v raznih klubih in združenjih namesto v protestantskih sektah).

V 60 letih TEORIJA SEKULARIZACIJE, osrednja imena: BERGER, LUCKMANN, WILSON.

Veliko ključnih pojmov:

institucionalna diferenciacija ali segmentalizacija (Luckmann 1967)

nevera; avtonomizacija (Berger 1967);

racionalizacija (Berger, Wilson);

societalizacija (Wilson 1976);

odčaranje sveta (Weber 1920, Wilson);

privatizacija (Berger, Luckmann);

generalizacija (Bellah, Parson 1967);

pluralizacija (Martin 1978);

relativizacija (Berger);

posvetenje (this-worldliness) Luckmann 1990;

individualizacija (Bellah 1985);

bricolage (Luckmann 1979);

upad cerkvene religioznosti (Martin 1978) – statistični dokazi...

TSCHANNEN: SEKULARIZACIJA kot PARADIGMA in 3 odločilni dejavniki: diferenciacija, racionalizacija in posvetenje

V zadnjem času je osrednje ime (raziskovalec) Karel DOBBELAERE (Belgija): analiza na različnih ravneh:

I. DRUŽBENA (societalna) RAVEN (the societal level)

Moderne družbe: VEČ PODSISTEMOV (subsistemi)
diferencirane predvsem pod funkcionalnim vidikom (ekonomija, politika, znanost, družina).

Vsak razvije lasten medij (denar, moč, resnica, ljubezen) in lastne vrednote (uspeh, delitev oblasti, verodostojnost, primat ljubezni) in norme.

Glede na religijo razvijejo:

- avtonomijo in zavrnejo religiozno predpisane vloge
- zavračanje cerkvene morale
- ločitev med cerkvijo in državo
- emancipacija vzgoje in izobraževanja
- zmanjšanje religioznih vsebin v literaturi in umetnosti
- razvoj avtonomne znanosti

ZMANJŠANJE RELIGIOZNE AVTORITETE

WEBER: ekonomija izgubi religiozni etos, nadomesti ga funkcionalna racionalnost (v politiki ostane malo prostora za tradicionalno in karizmatično avtoriteto).

Celo v intimne odnose stopi »kontrola in računica«;

Celotni svet zavrže »predlogično« mišljenje in tudi govorico (nova govorica, ki jo uporabljajo mediji).

Wilson: družbena kontrola ne temelji več na morali in religiji, marveč postane nepersonalna, stvar tehnične rutine – legalna, tehnična, mehanizirana, kompjuterizirana, elektronska...

Berger, Luckmann opozorita na družbeno dihotomijo PRIVATNO-JAVNO.
Religiozne norme se zožijo le na zasebno področje.

II. SREDNJA (ORGANIZACIJSKA) RAVEN – mezo

Religiozne organizacije se vključujejo v družbo (kot eden izmed podsistemov) – nov način prisotnosti religije;

- vendar postanejo podobne drugim (racionalizacija, birokratizacija...)

bolj sekularne, bolj svetne (aktivne v civilni sferi – socialne aktivnosti, šolstvo, varstvo...

- pojavi se množstvo NRG

- v religijsko pluralni situaciji posamezne religije več ne legitimirajo celotne družbe – nastane potreba po CIVILNI RELIGIJI (nacionalni miti, preroki, mučenci, zgodovinski kraji, rituali, praznovanja – BELLAH)

III. MIKRO RAVEN (individualna)

- individualizacija (posameznik »uide« kontroli družine in sosedstva)
- zmanjšanje cerkvene religioznosti
- religija postane del »privatne sfere«

- privatne odločitve (posameznik izbira, tudi versko skupnost – »ljubeča skupnost«)
- individualizacija odločitev (ne več Dekartov »cogito«, marveč »mislim in izbiram«(se odločam za) prijatelje, »mrežo«, vero, norme, prakso, ki izraža mojo vero.
- Denominacije izgubijo status in moč
- Nastanek pluralizma in individualizacije vodi od »religioznega menu-ja k »religion a la carte« (»individualno konstruirana«)
- Zmanjša se vpetost (involviranost) vernikov v versko skupnost (v cerkev)

Kriza sekularizacije:

Čeprav se je dolgo razmišljalo o sekularizaciji kot o nepovratnem procesu, se v zadnjem času kažejo nasprotna znamenja. Govori se o vračanju in renesansi vernosti, v zvezi s tem pa o kritiki sekularizacije.

Sociologija ljudske religije

Teoriji o obstoju implicitne in difuzne religije dokazujeta, da (po)svetnost v družbi ne more nikoli do konca zavladati in prevladati. Gre za nekakšno krizo svetnosti (sekularizacije), ki pri ljudeh ni povzročila le nemira in neuslišanosti, ampak je povzročila odprti upor, resnično vstajo proti "svetnemu" duhu. Ta upor je lahko masoven, v katerem ljudje - nezadovoljni in jezni zaradi podtikanj lažne religije - vstajajo in iščejo verodostojno sveto oziroma religiozno.

Primer takšnega upora imamo v pojavu in oživljanju ljudske religije, ki je pogosto čisti množični revolt ljudi na prevare svetnih utopij, največ izven Cerkve, pa tudi v njej sami. Zato se tretja teorija nanaša na ljudsko vernost kot izraz množičnega upora vernikov proti narasli svetnosti. Pri tem sociologi opozarjajo na povsem običajno dejstvo, ki je lahko vsakomur vidno: medtem, ko se naše mestne cerkve praznijo, so svetišča in romarska središča polna romarjev. Iz vseh krajev sveta prihajajo vesti o porastu ljudske pobožnosti. To so ljudje brez denarja, brez moči in brez znanja. Pregnan v podzemlje svetne in cerkvene družbe se ta religijski proletariat kaže v zelo različnih oblikah. Nekoč je ljudska religija zajemala izkjučno kmete, medtem ko se danes za njo opredeljujejo industrijski delavci, politični in gospodarski "prebežniki", sezonski delavci, ženske in brezposelni.

Pojem ljudske religije je sicer precej nedoločen, ker ima več različnih pomenov. Za natančnejšo določitev pojma je treba pomisliti, da v ljudski religiji vernik ni zgolj potrošnik, ampak tudi "proizvajalec" - po svojih antropomorfnih predstavah namreč lahko močno vpliva na oblikovanje verskih predstav. Vernik v ljudski religiji želi vzpostaviti čim enostavnejši, izvirnejši, pristnejši in neposreden odnos z božanstvom. Od tod tudi nasprotovanje preveč abstraktni in dogmatski teologiji in proti pravnim oblikam cerkvenih navodil nasploh. V ljudski religiji pač prevladujejo občutki nad razumom, spontanost nad ustaljenim, simboličnost nad dogmatičnim, sodelovanje nad izvrševanjem določil. Ljudska religija s tem opravlja, morda povsem nehote, funkcijo kritike protislovij uradne Cerkve, ki je večkrat - tako je vsaj bilo v preteklosti - bolj povezana z bogatimi in močnimi kot pa z ubogimi in tlačeni.

Od vseh oblik ljudsko religijo najbolje predstavlja pojav romarjev. Nekateri sociologi celo mislijo, da je ljudska religija danes postala izključno romarski pojav. Romarji gredo na pot, ker iščejo neko novo, izvirnejše in verodostojnejše sveto mesto od tistega, ki so ga do sedaj poznali. Na ta način postaja romanje nekaj, kar nasprotuje staremu, iztrošenemu in dotrajanemu svetemu. Od tod sledi, da je edino

važno oditi, napotiti se, iti, kreniti na pot, ker kraj, v katerem se nahajamo, ni več resnično svet. O romanju je napisano mnogo izvrstnih knjig, čeprav so številnejše tiste, ki opisujejo preteklost tega pojava.

NRG - NRM

Vendar v modernem življenju postajajo vedno pomembnejša socialna oblika vernosti. **NRG** – nova religiozna gibanja (tudi NRM) je pojem, ki označuje **številne sakralne skupine** - v Cerкви in izven nje. Predstavljajo nepričakovani verski prepod in duhovno revolucijo, katera postavlja v središče svojega znanstvenega zanimanja vse najnovejše šole sociologije religije. Tako so se npr. **P. L. Berger in R. N. Bellah** - tvorci teorij o religijskem tržišču in civilni religiji - popolnoma obrnili k raziskovanju novih sekt in modernih verskih skupin v Cerкви in izven nje.

VZROKI: Za splošni sociološki vidik je najvažnejše vprašanje: kateri vzroki so povzročili današnji nepredviden porast sakralnih družb? Vzroki so dvojni in se nahajajo ali v prostoru Cerkvje ali v prostoru sodobne družbe.

ZNOTRAJ CERKVA – Za sociologijo je enega od vzrokov pojava novih religijskih gibanj treba iskati v novodobni sekularizaciji Cerkvje. V svojem kompromisu s sodobno mentaliteto so velike institucionalne cerkve šle predaleč. Npr. krščanstvo je v preveliki meri prešlo na javno delovanje in oznanjanje družbene morale, medtem ko je misterij /skrivnost/ popolnoma izginil(a). Zato se v iskanju novih duhovnih vsebin ljudje obračajo od Cerkvje h karizmatičnim skupnostim in divjim kultom. Te skupine opozarjajo - s svojo nasprotno usmerjenostjo - na proces birokratizacije, ki teži, da se funkcioniranje Cerkvje popolnoma izenači z delom velikih svetnih organizacij, podjetij ali bank. Sodobni človek pa ne želi duhovnika kot specialista ali funkcionarja, ampak išče neposreden in čustven stik s svojim duhovnim vodjem. Ne zanimajo ga politiki, tehnokrati ali managerji, ampak pričakuje dobre ljudi in svetnike. Nove sekte nudijo razočarani mladini - nad preveč svetno Cerkvijo in religiozno politiko - jasno in koherentno celoto sakralnih simbolov in primerno obnebbe za duhovno življenje. Ameriški sociolog **R. Stark** je z empirijskim raziskovanjem dokazal, da nove skupine vzcvetijo prav tam, kjer so tradicionalne cerkvene ustanove zapustile svoje specifično versko pričevanje. Zato upadanje števila članov Cerkvje ne pomeni vselej vzpona ateizma ali verske ravnodušnosti, ampak enostavno povečanje števila "unchurced" - vernikov brez Cerkvje. Drugi ameriški sociolog **W. S. Bainbridge** smatra, da takšni ljudje ohranijo vero v obstoj nadnaravnega, a so izgubili vero v sposobnost cerkvje, da razlagajo in služijo nadnaravnemu verovanju.

DRUŽBENI VZROKI - Drugi vzrok pojava novih religijskih gibanj se nahaja v sedanji družbeni resničnosti. Pred desetletji je namreč prišla v krizo legitimnost modernega načina življenja. Zveni neverjetno, vendar se ta izguba legitimnosti razlaga bolj z uspehom kot s porazom modernega načina življenja. Obilje materialnih dobrin prinaša določeno zadovoljstvo, a zato tehnični razvoj - ki je neizbežen pogoj izobilja - proizvaja pretežno grožnje: uničenje narave, atomsko nevarnost, demografsko neravnovesje, energetska revščina, mestno jetnišnico in medijsko norišnico. Razlage za takšno dvoreznost je treba iskati v temeljni nesposobnosti koristljubnega individualizma, da nudi ljudem sprejemljiv smisel na osebni in družbeni ravni. Od tod pojav kontrakulture v Evropi in ZDA ter razširjenosti "Božjih otrok" in "Jezusovih brezumnikov", kar vse je privedlo do ustvarjanja novih religijskih gibanj. Sicer so nekateri sociologi v tej duhovni obnovi videli tretjo veliko religijsko oz. evangeljsko revolucijo v ZDA, vendar so jo drugi postavili v okvir psihodelične kontrakulture, ki je pravzaprav znak in odgovor na etično krizo, ki se je razširila in

poglobila zaradi treh nasprotujočih si izvorov morale v kapitalističnih družbah: svetopisemsko sporočilo, klasični racionalizem in znanstveni utilitarizem. Soočene s temi protislovnimi temelji so podzemne skupine posegle po novem tipu etične ocene in tako prešle v duhovno smer nove religioznosti.²⁹

ZA SKLEP

Robert BELLAH (1927): Pet stopenj razvoja religije

Izhodišče (Durkheimov evolucionizem) in Parsonova sociologija (njegov učenec): Zgodovinski razvoj družbe in religije pogojuje rastoča diferenciacija družbe in religije (kot simbolnega sistema). S tem razvojem se povečuje človekova svoboda naproti naravnemu okolju, pa tudi fleksibilnost v prilagajanju okolju. Bellah v svoji analizi pride do pet stopenj religioznega razvoja oziroma tipov religije:

1. Stopnja: primitivna religija: Simbolni sistem še ne pozna ločitve med sakralnim in profanim (za primer vzame avstralsko religijo – in s tem nasprotuje Durkheimu). Na tej stopnji se prek ritualov (še brez daritev) udeleženci poenotijo (identificirajo, zlijejo) z mističnim bitjem. Religiozna organizacija še nima izoblikovanih religioznih vlog, npr. duhovnika, svečenika ipd. Religija na tej stopnji je predvsem v funkciji krepitve solidarnosti in socializacije.

2. Stopnja: arhaična religija: Za primer religije na tej razvojni stopnji vzame afriške in polinezijske družbe, pa tudi zgodnje indijske, kitajske in judovske religije. Tu je opaziti že jasnejšo podobo božanstva, lahko pride do pantheona (božanstev), praviloma torej panteizma. Pojavi se vloga svečenika. Vendar pa še ni izoblikovano razlikovanje med socialnimi in religioznimi normami.

3. Stopnja: zgodovinske religije: Primer: srednjeveško krščanstvo – pisne kulture, denar, birokracija, pravo; ta stopnja religije naj bi bila značilna za t.i. štiri razredno družbo (politično-vojaška elita, kulturno-religiozna elita, meščanski in podeželski sloj). V religiji srečamo jasno izoblikovano podobo nadnaravnega sveta. Versko delovanje je usmerjeno v doseg odrešenja. Verske organizacije so izoblikovane in praviloma podpirajo (obstoječi) družbeni red.

4. Stopnja: predmoderna religija: Primer: protestantska reformacija. Hierarhična ločitev med sakralnim in profanim se zruši in nastopi direkten odnos med posameznikom in transcendentno resničnostjo. Versko delovanje cilja na odrešenje v svetu. Religija ima močan vpliv na družbo – tudi preko mnogih svetnih institucij.

5. Stopnja: moderna religija: Cerkev izgubi svoj monopol, v ospredju so "mehke" oblike verske (cerkvene) organizacije. Versko delovanje se odvija na visoki stopnji svobode, tako da v ospredje stopi izrazit individualizem. Za moderno vernost je značilno, da obstaja kot podsistem poleg znanosti, umetnosti in ekonomije.

²⁹ Nekatere podatke o prisotnosti različnih verskih gibanj in sekt v Sloveniji je mogoče najti v: <http://www.gov.si/uv/frames2.htm> (7.1.2002).

IZBOR LITERATURE:

Družboslovje, Leksikon Cankarjeve založbe, Ljubljana 1979.

Slovenija po letu 1995, razmišljanja o prihodnosti, Ljubljana 1995.

BELLAH Robert N. (ur.), MADSEN Richard, SULLIVAN William M., SWIDLER Ann, TIPTON Steven M., **Habits of the heart: individualism and commitment in American life**, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London 1996.

BERGER, P.L., **The Sacred Conopy, Elements of a Sociological Theory of Religion**, Anchor Books, New York 1969. (Nem. **Zur Diealektik von Religion und Gesellschaft**, Fischer, Frankfurt 1988.)

BERGER Peter L., **Der Zvang zur Häresie/ Religion in der pluralistischen Gesellschaft**, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main 1980.

BERGER, P.L.- LUCKMANN Th., **Družbena konstrukcija realnosti**, Cankarjeva založba, Ljubljana 1988.

FLERE, S., **Uvod v sociologijo**, ČZ Uradni list RS, Ljubljana 1992.

FLERE, S.- KERŠEVAN, M., **Religija in sodobna družba**, Ljubljana 1995.

FOUREZ Gérard, **Barva učlovečenja: Religijska izkušnja in kritični čut**, Družina, Ljubljana 2001.

DURKHEIM Emil, Samomor in Prepoved incesta in njeni izviri, ŠKUC, Ljubljana 1992.

JUKIC, J., **Religija u modernom industrijskom društvu**, Split 1973.

JUKIĆ Jakov, **Budućnost religije**, Matica hrvatska, Split 1991.

JUKIĆ Jakov, **Lica i maske svetoga**, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1997.

KERŠEVAN, M., **Religija kot družbeni pojav**, Mladinska knjiga, Ljubljana 1975.

KERŠEVAN, M., **Cerkvena religioznost**, Založba Obzorja, Maribor 1982.

LALOUX, J., **Uvod u sociologiju religije**, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1970.

LUCKMANN, Th., **The Invisible Religion. The Transformation of Symbols in Industrial Society**, Macmillan Co., New York 1967. **Nevidna religija**, Krtina, Ljubljana 1997.

LUCKMANN Thomas, **Družbena struktura in religija v sodobni industrijski družbi**, v: Teorija in praksa 21 (7-8/1984) 784-795.

O'DEA, T.F., **Sociologia della religione**, Il Mulino, Bologna 1968.

O'DEA Thomas, **Five Dilemmas in the Institutionalisation of Religion**, v: Sociology and the Study of Religion, Basic Books, New York 1970, 240-255.

POTOČNIK Vinko, **Mladi proti letu dvatisoč**, v: BALIGAČ A. (ur.), **Mladi, ulica, prihodnost**, Salve, Ljubljana 1998, 5-20..

POTOČNIK Vinko, **Katoliška cerkev in kristjan v zavesti današnjih Slovencev**, v: Niko

- TOŠ et al., **Podobe o cerkvi in religiji (na Slovenskem v 90-ih)**, FDV, Ljubljana 1999, 81- 108.
- POTOČNIK Vinko, **Novi "nadomestni" obredi**, v: Cerkev v sedanjem svetu 34 (2000/ 11-12) 212-215.
- ROTER, Z., **Katoliška cerkev in država v Jugoslaviji 1945-1973**, Cankarjeva založba, Ljubljana 1976.
- ROTER, Z., **Vera in nevera v Sloveniji (1968 - 1978)**, Založba Obzorja, Maribor 1982.
- SCARVAGLIERI, G., **Sociologia della religione**, Ed.P.U.Gregoriana, Roma 1992.
- STARK Rodney - FINKE Roger, **Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion**, Universiti of California Press, Berkeley-Los Angeles-London 2000.
- ŠUŠNJIC Djuro, **Znati i verovati**, Krščanska sadašnjost&Stvarnost, Zagreb 1982.
- TOMKA Miklós, ZULEHNER Paul M., **Religion in den Reformländern Ost(Mittel)Europas**, Schwabenverlag, Ostfoldern 1999.
- TOMKA Miklós, MASLAUSKAITE Aušra, TOŠ Niko, POTOČNIK Vinko, **Religion und Kirchen in Ost(Mittel)Europa: Ungarn, Litauen, Slowenien**, Schwabenverlag, Ostfildern 1999.
- TOŠ Nniko, **Slovenski izziv, Rezultati raziskav javnega mnenja**, FDV, Ljuljana 1992, 1994.
- VRCAN Srdjan, **Vjera u vrtlozima tranzicije**, Glas Dalmacije - revija Dalmatinske akcije, Split 2001.
- WEBER Max, **Protestantska etika in duh kapitalizma**, ŠKUC, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1988.
- WILSON, B., **Religion in Sociological Perspective**, Oxford University Press 1982.
- WUTHNOW Robert, **Growing Up Religious**, Beacon Press, Boston 1999.
- ZULEHNER P. Michael, **Religion nach Wahl**, Herder 1974.
- ZULEHNER P. Michael, - DENZ, H., **Wie Europa lebt und glaubt**, Patmos, Düsseldorf 1993.

Predavanja upoštevajo navedeno literaturo, slušatelji jo delno preberejo, predstavi jo tudi predavatelj. Več literature je navedene pri posameznih poglavjih.